

Balogh Jolán

KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK

VII. Közlemény

A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK

XVI. SZÁZAD (VI. RÉSZ)

ADATTÁR

III. Műemlékek

2. ERDÉLYSZERTE (A–GY)

Kolozsvári mesterek munkái és az ebbe a stíluskörbe tartozó művek. Gyulafehérvárt azonban a más stílusú, valamint az elpusztult emlékeket is, – mind a hazai, mind a külföldi mesterek munkáit –, felsorolom a fejedelmi székhely művészi kultúrájának a szemléltetésére. A képszámok a VI. Közleményben (Ars Hungarica. 1979/2.) megjelent képekre utalnak.

A rövidítések jegyzékét l.: Ars Hungarica. 1974. 349–354.

Kiegészítések a forrásokhoz:

- LUKÁCS III. 1967 LUKÁCS, L.: Documenta romana historica Societatis Jesu in regnis olim corona hungarica unitis. III. köt. Roma, 1967.
RMNY I. Régi magyar nyomtatványok. I. Bp., 1971.

Kiegészítések az irodalomhoz:

- KÖVÁRI 1852 KÖVÁRI L.: Erdély régiségei. Pest, 1852.
KÁDÁR II. 1900 KÁDÁR J.: Szolnok-Doboka vármegye monográfiája. II. Dés, 1900; III. 1900; IV. 1901; V. 1902; VI. 1904; VII. 1905.
III. 1900
IV. 1901
V. 1902
VI. 1904
VII. 1905
PETRI I. 1901 PETRI M.: Szilágy vármegye monográfiája. I. Zilah, 1901; II. 1901; III. 1902; IV. 1902.
II, 1901
III. 1902
IV. 1902

BASCAPÈ 1931	BASCAPÈ, G.: Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania nel secolo XVI. Roma, 1931.
RADOS 1939	RADOS J.: Magyar kastélyok. II. kiadás. Bp., 1939.
ENTZ 1944	ENTZ G.: Szolnok Doboka műemlékei – Szolnok Doboka magyarsága. Szerk. Szabó T. Attila. Kolozsvár, 1944.
IONESCU I. 1963 II. 1965	IONESCU, G.: Istoria arhitecturi in România. I–II. București, 1963, 1965.
BALOGH 1975 –	BALOGH J.: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink. – „Magyarországi renaissance és barokk” című tanulmánykötet. Szerk. Galavics G. Bp., 1975.
FEUERNÉ 1977	FEUERNÉ TÓTH R.: Reneszánsz építészet Magyarországon. Bp., 1977.
TRÓCSÁNYI 1980	TRÓCSÁNYI Zs.: Erdély központi kormányzata. 1540–1690. Bp., 1980.

Mivel e tanulmány elsődleges célja a kolozsvári műhelyek tevékenységének az ismertetése, a XVI. századi vár- és kastély-építkezéseknek csupán csak a legszükségesebb adatait és a témára vonatkozó újabb bibliográfiát közlöm.

Almás (v. Kolozs vm. – Almaşul), vár

1597. szept. 21. Kvár szkve: négy kőműves megy Almásra. (VII/XII.) – Sem a feladat, sem a megrendelő nincs megnevezve. Feltehetőleg Almás várában dolgoztak, – talán a vár megerősítésén a török veszedelem ellen.

Irodalom: KELEMEN 1944. 5 (a vár története irodalommal). KABAY 1973. 1688, 1691 képpel. B. NAGY 1973. 30–31. kép.

Alvinc (v. Alsó-Fehér vm. – Vinţul de Jos), várkastély

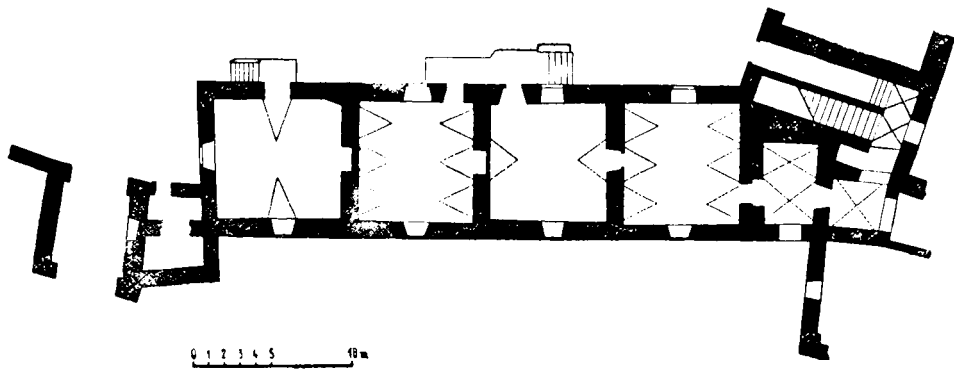
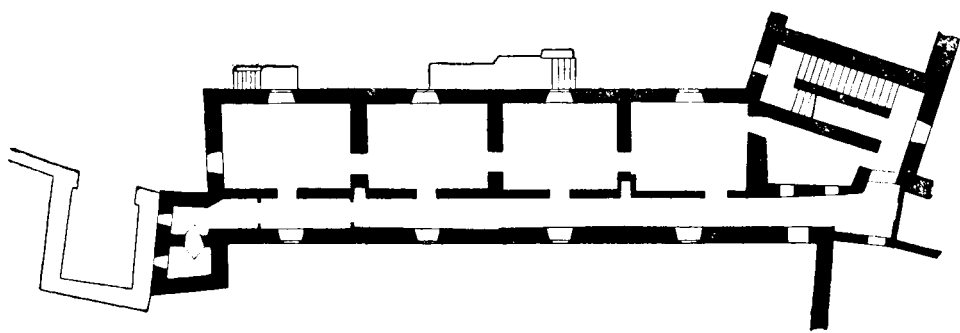
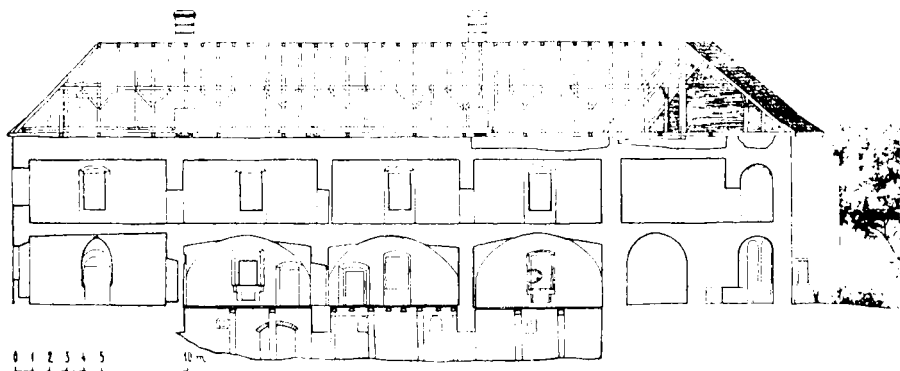
1526–1546. Birtoktörténeti adatok, közölve: KÖVÁRI 1866. 256–258.; KOVÁCS A.: Az alvinci kastély. Korunk. Kvár, 1971. 8. sz. 1169–1173.

1546-ban Martinuzzi birtokába került. (KOVÁCS 1971. 1171.)

1551. szept. Martinuzzi „in castello meo Alvincz” keltezi levelét. (KOVÁCS uo.)

1551. dec. 17-én Castaldo zsoldosai Martinuzsit meggyilkolták az alvinci kastélyban.

1552. Bornemissza Pál veszprémi püspök erdélyi útjáról és Martinuzziról: „Item vidi locum, ubi expiravit, vidi per eum semidestructam ecclesiam quae monasterium erat fratrum praedicatorum S. Dominici vel Augustini, redactum per ipsum in fortalicium, loco sacro prophanato. Audivi istic querelas populi de oppressionibus, quas passi sunt circiter sex annis in labore duro aedificationis illius cum morte multorum hominum utriusque sexus et plurimorum redactorum in perpetuum mendicitatem.” (PODHRADSKY J.: Martinuzsianák. M. Tört. Tár. 1855. 262.; THEINER, A.: Vetera monumenta slavorum meridionalium historiam illustrantia. II. Zagreb, 1875. 37.)

Alvinc, a várkastély keresztmetszete, földszinti és emeleti alaprajza.
 Documente 9/2 után.

1565–1570. Givanandrea Gromo feljegyzése: a Maros folyó hajózható, kezdve „a uno Castello ameno già di fra Giorgio, ou’egli fu ammazzato. Questa Città non cinta di muro ne di terra, ma a pena in modo d’ una uilla ha dentro una Rocca di muro cinta ma debole.” – „Lungo di questa uilla (Felkenyér és Alkenyér) altre otto miglia si troua il delizioso castello di Vinz sopradetto . . .” (Apulum. II. 1946. 171, 172.)

1566. Ascanio Centorio: „giunsero a Binse (Lippa elfoglalása után Martinuzzi), che era un castello da lui edificato per diletto in quel luogo, oue il Castaldo conobbe venirgli. . .” (Centorio degli Hortensii, A.: Commentarii della guerra di Transilvania. Vinigia, 1566. 141. – Gáldi László facsimile kiadása. Bp., 1940.)

A vár 1808-ból való látképe és alaprajza közölve: KOVÁCS 1971. 1170. A vár jelenlegi állapotáról készült felmérés közölve: Documente de arhitectură din România. 9. Bucuresti, 1964. Pl. 1–2.

Martinuzzi építkezéseiből (12–19. kép) fennmaradt a hosszénégyszögű északi szárny, melynek nyugati végéhez csatlakozik a nyugati szárny maradványa a keresztboltozatos lépcsőházzal; az északkeleti sarkán bástya áll, emeletén kis boltozott szobával; hasonló bástya állott az épület északnyugati sarkán, melynek csupán romjai maradtak meg. A főépület külső északi frontján (12. kép) a földszint és az emelet között övpárkány húzódik végig, az öt emeleti ablak egyszerűen keretelt, háromszögű lezárással. A bástyák tagolása övpárkánnyal és ablakokkal azonos volt. A főépület déli udvari homlokzatán (13–15. kép) az emeleten négy hasonló ablak (17. kép) látható háromszögű lezárással, a földszinten két egyszerűen keretelt ajtó vízszintes párkánnyal (186×108), és kettős ívelésű iker ablakok, a baloldali ablak (19. kép) íveléseiben levél-rozettták láthatók (belvilága kb. 200×130), a jobboldali ablak keretelő pilaszterei ion fejezetűek. A keleti rövid oldal (16. kép) földszintjén ismét iker ablak, az emeleti ablak háromszögű lezárással. A nyugati szárny-maradvány földszintjén ajtó (18. kép) háromszögű lezárással (210×122), felette jobbra a lépcsőház téglány alakú ablaka. Az északi szárny földszintjén négy egymásbanyúló terem sorakozik, amelyeket fiókos dongaboltozat fed. Három teremben egy-egy egyszerű keretelésű ajtó látható háromszögű lezárással (185×98). Az emeleten egymásbanyúló öt helyiség, mindegyikből ajtó nyílik az északi fronton végig húzódó folyosóra, melynek közepe táján fűtőlyuk látható. A kastély pincéi boltozottak.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 173. 1866, 156–258. GERECZE 1906. 95. (a régebbi irodalommal). BALOGH 1934. 137. CSABAI 1934. 17 lap, 1–2 kép. RADOS 1939. 16, 32. lap, XVII kép. BALOGH 1940. 532, 542 képpel. GEREVICH 1940. 157 lap, XLII. tábla. BIRÓ 1941. 80. BIRÓ 1943. 41. BALOGH 1953. 42, 43 lap, 56 kép. PASCU 1954. 199. BALOGH 1956. 300. 1961. 335. SEBESTYÉN 1963. 40, 99–100 lap, 56 kép. IONESCU I. 1963. 430, 431, 432. BALOGH 1964. 335. Istoria 1968. 416 lap, 413–414 kép. B. NAGY 1970. 61, 91, 256. H. TAKÁCS 1970. 38 lap, 9–13 kép. KOVÁCS A.: Az alvinci kastély. Korunk 1971. 8. sz. 1169–1173, képpel. B. NAGY 1973. 257–259 (az 1699 évi leltár közlése), 373–374 lap (irodalommal), 124–130 kép. FEUERNÉ 222 lap, 121 kép.

Az alvinci kastély építtetője (1546–1551) Martinuzzi György (Frater György †1551) váradi püspök, kincstárnok (thesaurarius), helytartó (locumtemens). Építkezett még Szamosújvárt (1540–1542), Váradon (1546 körül), Branyicskán, Kolozsmonostoron.

Kinyomtatta a váradi tüzes vas próbák XIII. századi jegyzőkönyvét (Ritus explorandae veritatis. Kvár, 1550. – RMNY. I. 1971. 87. sz.), a váradi egyházmegye legfontosabb Árpádkori forrását.

Berethalom (v. Nagy-Küküllő vm. – Biertan), ev. templom.

1518-ban a berethalmi templom egyes kapuit vagy ajtajait Kolozsvárt faragtatták. A berethelmiak ilyen távoli megrendelésre feltehetőleg azért szánták rá magukat, mert olyan valamit kívántak, ami náluk nem volt, Kolozsvárt ellenben igen. Tehát ezeken a faragványokon az új stílusnak valamilyen nyoma mutatkozhatott. Mindazonáltal a ma meglévő két renaissance kapuzat (az északi és a déli kapu) stílus tekintetében nem kapcsolható a kolozsvári faragványokhoz (Balogh 1943. 218. lap, 127 kép).

Irodalom: SALZER, J. M.: Der königl. freie Markt BIRTHÄLM in Siebenbürgen. Wien, 1881. 84. BALOGH 1943. 110. l., 46. jegyzet.

Bethlen (v. Szolnok-Doboka vm. – Beclean), vár.

1438. Albert király Bethlen János fiainak, Gergelynek, Antalnak és Miklósnak megengedi, hogy Bethlenben kő vagy favárat építhessenek. (KÁDÁR II. 1900. 154.)

1543-ban Bethlen Farkas egyik levelét a bethleni várból keltezi (uo. 156). Ugyanez évben említik várnagyát is (uo. 156).

1549. Bethlen Gergely, György és Mihály Bethlen Farkast eltiltják a vár építésétől az itteni szigeten, valamint ennek közelében lévő Nagy-Szamoson malomnak építésétől (uo. 156).

Bethlen Farkas, mint fejedelmi tanácsos a jelentős személyiségek közé tartozott; Castaldo szerint „homo principalissimus.” (LUKINICH I.: A bethleni gr. Bethlen család története. Bp., 1927. 32.) 1540-ben országos főkapitány, 1542–1548-ban a helytartói tanács tagja (TRÓCSÁNYI 1980. 24.).

1552-ben Bethlen Farkas meghalt, örököse Patócsy Miklósné Bethlen Erzsébet.

1552. A Bethlen család tagjai a szigeten épített várat és az abban lévő Sz. Farkasról címzett kápolna kegyuraságát, valamint az ottani malmot kecskeméti Patócsy Miklós és felesége, Bethlen Erzsébet fiainak adják át. (KÁDÁR II. 1900. 156.)

1556. ápr. 26–27. A kvári országgyűlés törvénycikke: „Item: omnis necessitas regni postulat, vt sub arcibus Wywar et Bethlen castella edificentur, unde conclusum est, vt Nobiles in comitatibus Kolos, Doboka et Zolnok interioris iuxta connumeracionem dicatarum portarum vniuersos colonos ipsorum ad constructionem eorundem castellorum leuent, quorum decem habeant singulum currum ac ligones, capisteria, terebra et secures aliaque instrumenta ad constructionem necessaria. . .” „In primo processu dictorum comitatuum edificent castellum sub Wywar. Secundus vero processus sub Bethlen. . .” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 578–579.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Da Rethec (Retteg) tirando senpre all’istesso uento XIIIj miglia lontano si troua Bethlen piccolo di sito ma posto fra sortie [helyesen: cortine] et fabricato alla moderna con grosse et ben fiancate muraglie, fossa profonda, con la sua contrascarpa, tutto cauato dentro il terreno di modo che

tanto coperto si troua che in modo alcuno battere non si può chi non entra nel fosso, et quello essendo pieno de acque profonde, che leuare ne si possono uiene a fare il luogo d'estrema fortezza. Sono Sig-ri di tale gioiello due fratelli giouini fedeli et creati del Re, il loro cognome e proprio dal nome del Castello.” (Apulum. II. 1946. 179.) – Gromo kéziratának német fordítója szerint a két testvér Bethlen Gergely fiai voltak, azaz Bethlen János és György. (Archiv des Vereines für Sieb. Landeskunde. II. 1855. 59.)

1568 körül. Bethlen János – apja, Gergely halála után – Bethlenben akart letelepedni. (LUKINICH: i. m. 1927. 44.)

1570. Bethlen várának felosztása: Fejér és Kígyós bástya (a bethleni Bethlenek címerállata) borpincével, két nagy bolttal, és 9 kőházzal (azaz szobával vagy teremmel), melyet most építettek, Patócsy Gáspár leányainak, Annának és Erzsébetnek jutott; a Kerek és a Szeges bástya és 9 kőház pedig Patócsy Ferenc gyermekeinek. (KÁDÁR II. 1900. 156–158.)

1570. Kászoni Ferenc, a bethleni vár provisorja Besztercétől kér kőművest egy kőláb felrakásához az épülőfélben lévő bástyánál. (B. NAGY 1973. 366.)

1576. Báthory István Báthory Kristófnak adományozza Patócsy Györgynek és Jánosnak (Ferenc fiainak) bethleni részét. (KÁDÁR II. 1900. 158.) A Patócsyak ugyanis résztvettek Békés Gáspár lázadásában.

1578. nov. 9. Kvár szkve: fazekasokat visznek a fejedelem parancsára Bethlenbe. (1578/XIV. 51.) – E bejegyzés alapján feltételezhető, hogy kolozsvári kőművesek is dolgozhattak ugyanez időben Bethlenben.

1589. Kápolnai Bornemissza Boldizsár felesége, Patócsy Anna után Bethlen várában bírt negyed részét, amelyet ősei saját költségükön építettek, cserébe átengedi a fejedelemnek. (KÁDÁR II. 1900. 159.)

1589. ápr. 23. Torda. Báthory Zsigmond Kendy Sándor tanácsosnak, Belső-Szolnok vármegye főispánjának Almás várához tartozó Belső-Szolnok megyei részbirtokokat adományoz, ennek fejében Kendy „in recompensam et refusionem iurium generosae et magnificae condam dominae Catherinae Pathochy de Kecskemeth alias consortis suae [ti. Kendy Sándoré], quae in arce Bethlen in comitatu Szolnok Interior existente majorum suorum sumptibus aedificata et exstructa se suiue haeredes habere praetendisset. . .” (Kvár, Akad.Ltár, régebben Erd.Muz. Levéltára. Kemény József gr.: Appendix. 198 b. sz. – Kelemen Lajos közlése.)

1589–1595. Bethlen várát Báthory András birtokolja a fejedelem adományából. (KÁDÁR II. 1900. 159.)

1661. A bethleni vár leltára. Közölve: B. Nagy 1973. 128–131.

Irodalom: KÓVÁRI 1852. 142. 1866. 201–203. (leírja a vár maradványait). KÁDÁR II. 1900. 154–168 (birtoktörténeti adatok). GERECZE 1906. 861. LUKINICH I.: A bethleni Bethlen család története. Bp., 1927. 26–33 (családtörténeti adatok). ENTZ 1944. 225. JAKÓ ZS.: Belső Szolnok és Doboka magyarsága az újkorban. – Szolnok Doboka magyarsága. Kvár, 1944. 79. H. TAKÁCS 1970. 175–176 (Bethlen várát tévesen Fogaras vármegyébe helyezi). B. NAGY 1973. 365–367 (a vár története a XVI–XVII. században).

Bonchida (v. Kolozs vm. – Bonțida)

Ajtófél korinthusi féloszloppal. Dr. Bod Péter egykori gyűjteményében (jelenleg özvegyénél). Mérete: 80×38×26. Lelőhelye: Kolozsvár, valószínűleg a Fő-téri Bogner-Gelyén ház. (Ars Hungarica. 1974. 301., 22. kép; 1976. 46.)

Branyicska (v. Hunyad vm. – Brănișca), vár.

1549–1551. Martinuzzi birtokában. (KÓVÁRI 1866. 130.)

1553. jan. 20. A kvári országgyűlés törvénycikke: „Praeterea cum insuper munitione finitimorum locorum, potissimum quae ad Deum sunt Domini Regnicolae per eius Maiestatem admoneantur, laudatis et commendatis eiusmodi salubribus Maiestatis Suae consiliis et admonitionibus, a Dominis Regnicolis constitutum est, ut tres nationes huius Regni singulae singulos florenos quingentos pro munitione paranda fortalitorum finitimorum, videlicet Ilye et Branyicska infra Deum existentium contribuant.” (Erd.Orsz. Eml. I. 1875. 437–38.)

1553. jún. 27. Bécs. I. Ferdinánd Branyicska várát (arcem nostram Braniczka) Nicolaus Cherepovith-nak adományozza zálogbirtokként. (VERESS E.: Déva és környéke Castaldo idejében. Hunyad megyei Tört. és Régészeti Társulat Évk. IX. 1896–1898. 65.) – Cherepovith Miklós rác kapitány volt Petrovics Péter szolgálatában 1550 körül, később I. Ferdinándot szolgálta, majd Izabellát (1556–1558), végül János Zsigmond tanácsosa lett sírfelirata szerint. Az 1560-as években halt meg, címeres sírköve a berekszói gör. kel. templomban van. (TORMA K.: A berekszói régi templom. Arch.Közl. XIII. 1879. 56, 57, 59–61. – TRÓCSÁNYI 1980. 26.)

1590. Szalánczy László építkezése. Erről az 1757-iki leltár feljegyzése: „A másik négy szegeletre faragott, lapos alabástromkő, melyen egy oroszlán, egy hold és egy csillag vagy on ékesen kimetszve, ilyen inscriptio rajta: INSIGNIA LADISLAI SZALÁNCZI QUI STRUXIT HOC OPUS ANNO D. 1590. (B. Nagy 1973. 343.) Ugyanez az 1757-i leltár így ír a kastélyról: „Vagy on annak okáért Branyicskának délfelől való résziben, az lefolyó Maros partján, négy szegeletre, négy szegeletbástyákra épített régi, romladozó, másként kies prospectusú kastély . . .” (uo. 338–339). A leltár alapján négy sarokbástyás várkastélyra lehet következtetni, mely Szalánczy idejében épülhetett. Az 1744-es leltár említi, hogy a bástyáknak tornácos sisakja volt, ahonnan szép kilátás nyílt. (B. NAGY 1970. 50.)

1594. szept. 3. Szalánczy László–Bethlen Farkas feljegyzése (XVII. század, 1679 előtt) szerint – „virum multis legationibus ad Portam Otthomanicam laudabiliter obitis clarum” a fejedelem katonái „in propria curia ejus Branyicska dicta” meggyilkolták. (BETHLEN Farkas III. 1782. 478.)

1595. Báthory Zsigmond Branyicskát kancellárjának, Jósika Istvánnak adományozta. 1595-től 1948-ig a Jósika család birtokolta.

Az egykori erődítési övezet falrészlete és két sarokbástyája fennmaradt, feltehetőleg még Martinuzzi idejéből. Erre lehet következtetni egy régi, XIX. századi festményből (az 1930-as években Kolozsvárt, a Jósika család tulajdonában), amelyen az egyik bástya látható alvinci jellegű kettős félköríves ablakával – mintegy korhatározó gyanánt.

Irodalom: KÖVÁRI 1866. 230. TÉGLAS G.: Hunyadmegyei kalauz. Kvár, 1902. 19. GERECZE 1906. 393 (a régi irodalommal). BALOGH 1934. 137. BIRÓ 1943. 41, 167. FLOCA, O.: Regiunea Hunedoara, Ghid turistic. Deva, 1957. 147. B. NAGY 1970. 8, 50, 87, 98, 256. B. NAGY 1973. 338–345 (az 1757 évi leltár közlése), 380 (a régi irodalom), 160–162. kép. BALOGH 1974. 89. 1975. 70.

Czege (v. Szolnok-Doboka vm. – Țaga), Wass kastély.

1588. Wass György építkezése, melyhez ajtókat és ablakokat kolozsvári mesterekkel, Keomies Várad Györggyel és Keomies Gergellyel faragtattott. (1588. aug. 17-én Czegében kelt magyar nyelvű szerződése. Közölve: *Ars Hungarica* 1975. 44.) – Wass György tisztségei (TRÓCSÁNYI 1980. 36.): 1573–1594 Kolozs vármegye főispánja, 1593 tanácsúr, 1590–1594-ben Szamosújvár kapitánya. 1594-ben ő is fogságba került (BETHLEN Farkas III. 1782. 466.) Gyulaffi Lestár szerint 1594-ben halt meg és Czegében temették el. (Tört.Tár. 1893. 121.) Felesége somkerek Erdélyi Kata (Századok. 1887. 520).

Czegében, az ún. a nagyobbik kastélyban (Wass Albert Farkasverem c. regényének színhelye), 1935-ben néhány XVII. századi faragványt láttam: egyszerűen profilált ablakkereteket és egy ajtót fogsoros párkánnyal, valamennyit az épület elülső frontján. A kastély hátsó frontján pedig virágdíszes keretű címerkő volt befalazva, mely a XVIII. századból származott. Ezt a kastélyt – egy verses felirat szerint – 1698-ban Wass György építtette, majd egy bástya ledőlése után 1770-ben átépítették. A kastély a második világháború után elpusztult.

Irodalom: KÁDÁR II. 1900. 483–484 (közli az adatokat és a verses feliratot). GERECZE 1906. 869.

Czege (v. Szolnok-Doboka vm. – Țaga), ún. kiskastély, sírkőlap férfi alakkal.

A Wass család egyik férfi tagjának sírköve: tumbalap maradványa fekvő alakkal. A XVI. század utolsó negyede. 1935-ben az ún. kiskastély udavarán láthattam félig a földbe süllyedten. Utóbb nyoma veszett.

A sírkő stílusa, faragása a gyulafehérvári vitézi sírkőre emlékeztetett, nyilván egy műhelyből származtak, ha nem is egy kéztől, mivel a czegei sírkőlapon az alak beállítása, mintázása sokkal kifejezőbb volt. A czegei Wass család két tagja, György és Tamás, kolozsvári kőfaragókkal dolgoztatott; feltehetőleg a sírkő is Kolozsvárból származott és talán a fent említett családtagok egyikének – valószínűleg Wass György szamosújvári kapitánynak (†1594) – volt a síremléke.

Irodalom: KÁDÁR II. 1900. 484. ENTZ 1944. 215 (XVI. sz. első fele). BALOGH 1970. 244. 1973. 247.

Az ún. kiskastélyt eredetileg bástyákkal erősített kőfal vette körül, közülük kettő részben fennmaradt. A kastélyt 1800-ban Wass Sámuel és Bethlen Rozália klasszicista stílusban átépítették. (ENTZ G.: A czegei Wass kastély. *Ellenzék*. Kvár, 1942. nov. 28. ENTZ 1944. 225, 226.)

Debrecen, renaissance kőfaragványok. 1560, 1582. (Déri Múzeum).

Debrecen címere az egykori városházáról. 1560.

A címerpajzsban Agnus Dei és a datum: 1560. Mésző. 53x53x16. Feltehetőleg a városháza kapuzatán lehetett. A pajzsforma hasonló az egykorú kolozsvári faragványokéhoz (II.Közl.AH. 1974/2. 24, 28, 60 kép; V. Közl. AH. 1975. 45, 47, 49.).

Ajtó szemöldökkő fogoros párkánnyal. 1582.

Mésző. mérete: kb. 120 cm. széles (magasan befalazva a múzeum várostörténeti terében). Pajzsban monogram: összefont KZG betűk. Felirata: BENEDICAT DOMINVS INTROITVM ET EXITVM TVVM 1582. Idézet: Zsolt. 121. 8. A faragvány stílusa teljesen azonos az egykorú kolozsvári fogoros párkányokéval (II.Közl.AH. 1974/2. 84. kép).

Mindkét faragvány Debrecen és Kolozsvár kapcsolatát bizonyítja. Vagy kolozsvári mesterek dolgoztak Debrecenben, vagy olyan helybeli kőfaragók, akik Kolozsvárt tanultak.

Irodalom: BALOGH 1934. 148. (kolozsvári hatás). SÓREGI J.: Vezető Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumában. II. kiadás. Debrecen, 1939. 169.

Dés (v. Szolnok-Doboka vm. – Dej), Csonkatorony.

Az Óvárban állt, a Szamos partjára nézőleg. Falában feliratos emléktábla volt 1578-ból a magyarok bejöveteléről Thuróczy János és Heltai Gáspár krónikájában feljegyzett monda alapján. A torony Árpádkori templom maradványa volt, 1938-ban lerombolták. (ENTZ G.: Szolnok-Doboka középkori művészeti emlékei. Kvár, 1944. képekkel. ENTZ 1944. 197. SZABÓ T. A.: Dés története. – Szolnok Doboka magyarsága. Kvár, 1944.

143.) Az emléktábla felirata (KŐVÁRI 1866. 314–315.):

Hunnus de Scythicis digressus aedibus hospes
Pannoniae glebam transfert huc gramen et undam,
Ter clamans: Deus! hac liceat tullere potiri.
Desicamque dixit Dei de nomine terram.

1578.

Haec Fabius renovat IV. de X. monumenta nepoti
Cum Lucas Dési V. S. Pascit Ovile Dei.

Dés (v. Szolnok-Doboka vm. – Dej), Kamaraház.

1579. jún. Kvár szkve: „Azon napon, Keeressij Balas vitt az fejedelem parancsolattjára 6 lovon Désre 6 kömieseket.” (1579/XVI. 61.)

1588. nov. 23. Kvár szkve: „Tempe János bíró uram akarattjából vitte el az fejedelemnek a fundáló mesterét Désig, 7 lóval. Fizettem fl.3.den.50.” (IV/VI. 116.)

1589. febr. 23. Kvár szkve: „Segesvári Gáspár vitte az fundálót Gálfi uram szolgáljával össze 2 lovon Désre. Attam neki fl. 1.” (IV/X. 66.)

1590. jan. 30. Kvár szkve: „Eodem die, bíró uram akarattjából és urunk parancsolattjából, urunk képirojját vitték Désre 2 lovon fl. 1.” (IV/XXI. 74.)

1590. febr. 15. Kvár szkve: „Bíró uram akarattjából, vitte Korcholy Demeter Désre az fundalot, 4 lóra adtam fl. 2.” (IV/XXI. 75.)

1590.febr. 21. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából vitte Nagy Ferenc urunk kőmiesét, Kőmijes Pétert, urunk levele volt [nála]. Fizettem 2 lóra Désre fl. 1.” (IV/XXI. 76.)

1590.ápr. 4. Kvár szkve: „Bíró uram parancsára vitték el az fondálót és pattantyust, az váradit, Désre, szolgálóst; Zambó Gergely és Zabó Márton 10 lóval, az terheket is vitték. Fizettem fl. 5.” (IV/XXI. 80.)

1590.máj. 11. Kvár szkve: „Eodem die, Kisz Mihály vitte Désre az kőmieseket négy lovon.” (IV/XXI. 83.)

1591. ápr. 23. Kvár szkve: „két szekeren vitték kőmiveseket Désre. (V/X. 42.)

1591.júl. 5. Kvár szkve: „Utza Jakab viszen 6 lóval Désre faragott követ az Kamora házhoz fl. 3.” (V/I. 76.)

1591. júl. 12. Kvár szkve: Bwray Mátyás és Barasay György 6–6 lóval visznek faragott követ Désre. (V/I. 77.)

1591. júl. 16. Kvár szkve: „4 szekér követ vittének az szekeresek Désre, az Kamora házhoz”, 6–6 lovon a fl. 3.” (V/X. 47.)

1591. aug. 8. Kvár szkve: „Ács Lukácsot Désre küldik a Kamora házhoz mielni. (V/I. 34.)

1591. aug. 9. Kvár szkve: „Ács Lukácsot viszik Désre a Kamora Házhoz.” (V/I. 80.)

1591. aug. 24. Kvár szkve: „Pap János vitte az fejedelem fundátorát Désre, négy lóval. Attam neki fl. 2.” (V/X. 51.)

1591. szept. 12. Kvár szkve: „Dési Szabó András viszen faragott követ Deesre az Kamora-házhoz 4 lóval fl. 2.” – „Raab Jakab viszen faragott követ 4 lóval fl. 2.” (V/I, 81.)

1592. nov. 16. Kvár szkve: „Eodem die Vyda Miklós vitte Deésig Gengát 6 lovon fl. 3. János deák is ezen olaszokat viszi Deésig 6 lovon fl. 3. Kósa Márton és Darai János 5 lovat összefogván ezen olaszokat vitte Deésig, fl. 2. den. 50.” (V/XV. 98.)

1592. nov. 17. Kvár szkve: „Bíró uram egy olaszal bocsátott Urunk parancsolattyaából 6 darabontot az kapuból kísérolég; vitte Polchi János őket 6 lovon Désig, fl. 3. – „Az olaszt, ő magát viszi Zambo Gergely hat lovon Deésre, fl. 3.” (V/XV. 99.)

1593. ápr. 19. Kvár szkve: „Zabó István viszem Désre kwmieseket, kik az kamora házat csinálják fl. 2.” – „Eodem die ugyan Wida Miklós is viszem Désre négy lovon kwmieseket fl. 2.” – „Zaz Antal volt fü az kwmiesek között. Adatott Bíró uram nekik költséget fl. 1.” (V/XXI. 103.)

1594. aug. 22. Kvár szkve: „Gingha szolgálját Olasz Antal vitte Pula Mátyás 2 lovon, postán Deesre. Attam fl. 1.” (VI/III. 57.)

Az egykori Kamarházat a XVII–XVIII. században átalakították, későbbi neve Rákóczi ház, 1938-ban lebontották. A XVI. századi építkezés egyetlen maradványa egy ajtópárkány jobb oldali darabja (21. kép) volt. Ennek jobb szélét domborművel díszített, egyszerűen tagolt pilaszterfej zárta le, középen pedig cartouchepajzsban a Báthory címer volt látható S B (Sigismundus Báthory) monogrammal. A pillérfő domborműve férfi profil-fejet ábrázolt, négy sarkában a datum számjegyei 1 5 9 1 .

Irodalom: KŐVÁRI 1852. 253. KÁDÁR III. 1900. 157, képpel, GERECZE 1906.

864. BALOGH 1934. 148. 1935. 25. 1940. 446. 1953. 48. 1961. 343. 1964. 343.

1970. 239. 1973. 241. Szolnok Doboka magyarsága. Szerk.: SZABÓ T. A. Kvár, 1944.

144. után IV. és V. tábla (az átalakított homlokzat barokk erkélyel).

Déva (v. Hunyad vm. – Deva), vár.

XII–XV. századi adatok a vár történetéről: ENTZ G.: Die Baukunst Transsilvaniens im 11–13. Jahrhundert. II. Teil. Acta Hist. Artium. XIV. 1968. 128 (alaprajz), 166–167. FÜGEDI E.: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp., 1977. 123.

1460-as évek. Névtelen olasz jelentés: „sono piu castelli fortificati come e Bistrizza, Gheorgin, Deua, vngiat [Hunyad]; questi sono che per un'anno possono sostenere ogni assedio, hauendo uettouaglia entro.” (Milano, Biblioteca Ambrosiana. Cod. S. 86. Sup. fol. 3.^v–XVI. századi másolat. – OL. Filmtár 19047 doboz.)

1564. dec. 19. Velence. Giovanandrea Gromo jelentése Erdélyről egy római főpaprak: „Deva, città con castello fortissimo.” (VERESS. Doc. I. 1929. 252.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „. . . in mezo la ualle uerso Lippa sopra un'alto monte spiccato da ogni lato fortissima Deua, tenuta una delle piu importanti fortezze di quel Regno, si per esser sopra la piu perigliosa gola di quelle, unendosi a quella tutti à tre le uie per le quali il Turco ha immediate adito d'entrare. Come che espugnata quella si ha aperto adito per tutta quella prouincia che tenendosi ruinerà ogni grosso esercito che quindi presumesse passare. Oltre che ella è inespugnabile per esser padrona di un si importante fiume, quale per nessuna uia si puo diuertire sopra detto monte, quale contiguo e quasi circondato di tal altezze che non ui si puo fare batteria et di tal durezza che non si puo minare.” – „. . . il Re [János Zsigmond] sempre tiene per custodia i piu fedeli che ei si reputi hauere et in quella ui chiude et serra il fiore delle sue ricchezza et tesori.” (Apulum. II. 1946. 171.)

1594–1595 körül. Geszthy Ferenc főkapitány építkezése. Erről a várkapu keleti oldalán építési emléktáblája tanúskodott. Felirata:

FRANCISCVS GEZTI DE EADEM GEZD
QVAE TEMPORA DESTRVXERVNT
GENERALIS TRANSILVANIAE SOLERTIA
RESTAVRAVIT

Feljegyzés 1848-ból az egykori szebeni katonai parancsnokság levéltárában. Közölve: SCHMID V.: Déva vára Erdélyben. Erd. Muz. Egylet Évkönyvei. IV. 1866–1867. Kvár, 1868. – Geszthy valószínűleg 1594 óta volt az ország generálisa. (TRÓCSÁNYI 1980. 337.)

Az építkezés gyakorlati végbeviteléről adat nincs. Csak feltételezni lehet, hogy ebben kolozsvári mesterek is részt vettek, különösen a címerek, emléktáblák faragásában. Geszthy – anyai ágon Zsigmond fejedelem rokona – az udvarhoz tartozott, amely elsősorban kolozsvári mesterekkel dolgoztatott. A XVII. században viszont adatok bizonyítják a kolozsvári mesterek dévai tevékenységét.

A vár tervrajzait és irodalmát a XVII. századi építkezések ismertetése során közlöm.

Geszthynek a vár alatt kúriája volt. Itt élt és halt meg anyja, Sulyok Zsófia 1590-ben, sírfelirata szerint „in curia filii sui Francisci sub arce eiusdem sita.” (SZÓTS S.: A dévai ref. templom és régiségei. Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat Évk. 1896–1898. 75–76.)

1593. jún. 11-én kelt Geszthy végrendelete, amelyben nagy összeget hagy a ref. egyháznak a dévai templom külső és belső megújítására, valamint arra, hogy parókiát, iskolát, iskolamesteri házat és négyszobás internatust építsenek. Meghalt 1595-ben. (VERESS E. Előadása Geszthyről 1898. jún. 15.-én Déván. Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ. Évk. 9. köt. 1898. 174.) Gyulaffi Lestár szerint 1596-ban halt meg (Tört.Tár. 1893. 121).

Geszthy Ferencnek dedikált könyvek: RMNY. I. 1971. 483, 492, 519. sz. Támogatta a román Bibliafordítás kiadását (Szászváros, 1581–1582. – RMNY. I. 1971. 519. sz.) Mindazáltal az 1593 júliusi fehérvári országgyűlésen kikelt a tudós államférfiak (Kovacsóczy stb.) ellen, és általában a tudomány ellen és a megindítandó háború mellett tüzelt. (SZÁDECZKY L. : Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 106–109.)

Ebesfalva – Erzsébetváros (v. Kis-Küküllő vm. – Dumbraveni), várkastély.

1552. Apafi Gergely építési emléktáblája az ebesfalvi kastély északi szárnyának az emeleti nagy termében (palatium). Helyét és szövegét közli az 1727. szept. 2–13-án kelt Urbarium sive Conscriptio: „Super qua quidem janua in introitu Legitur Sequens inscriptio: Me fecit fieri Egregius Gregorius Apaffi de Apa Nagy Falva Comes Comitatus Dobocensis Magister Curiae Domini Reverendissimi Friderici (sic!) Georgii Episcopi Varadiensis 1552.” (O.L. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. I. 13. H.) A feliratnak Frater György várad-i püspökre vonatkozó része retrospektív jellegű, mert Martinuzzi 1551 dec. 17-én meghalt. Az emléktáblának valószínűleg nem ez volt az eredeti helye, mert ez az épület-szárny XVII. századi jellegű. A tábla a századfordulón pusztulhatott el; 1935-ben már nem volt látható. A feliratot helymegjelölés nélkül említik: HODOR K.: Doboka várme-gye természeti és polgári esmértetése. Kolozsvár, 1837; KÖVÁRI 1866. 232. (tévesen Bethlen Gergelyt ír); LÁZÁR M. gr.: Erdély főispánjai. Bp., 1889. 72, 131.

1556. Az Apafi család tagjainak panaszirata, melyben új osztozásra akarják Apafi Gergelyt szorítani. Ebben a következőket írják: „mert az kywul mjnket tanitatnij kellett volna, az Gergelij vram az Ebesfalvij hijmes házra es egyeb zwksegere convertalta.” (Az egykori Erd.Muz. Ltára, most a Román Akadémia kvári Levéltára. Törzsgyűjtemény. – Kelemen Lajos közlése.)

1564. Apafi Gergely építési emléktáblája, befalazva a keleti épületszárny udvari részén a kiugró portikus kapuja felett. Az 1714. márc. 22-én kelt conscriptio így jelöli meg a helyét: „Abhinc aedificium lapideum scandulis tectum duarum contignationum in area procedens, cuius frontispitio inscripta.” (O.L. Urbaria et Conscriptiones. Fasc. 165/4. – Dr. Horváth Tibor Antal közlése.) A ma is meglévő feliratos tábla szövege a következő:

DOMV HANC EX DEI OPT: MAX:
EGREGIVS DO: GREGORIVS
MAGISTER CVRIE CONSILI
PRINCIPIS DOMINI DNI IOAN
HVNGARIÉ ETC: SVMPTIBVS
A FVNDAMENTO ERIGENDAM
CVRAVIT · ANNO · SALVTIS ·

BENIGNITATE
APAFFI DE APANAGIFALVA
ARIVS SERENISSIMI
NIS SECVNDI ELECTI REGIS
PROPRYS E SOLO ET
EDIFICANDAMQVE
M · D · LXIII

A felirat közepén, az üresen hagyott részen az Apafi címer látható, amely az egyes szavakat megszakítja.

1567. Apafi Gergelyné Gerendy Erzsébet emléktáblája. Egykor Ebesfalva, utóbb Kvár, Múzeum Lt. sz. VI. 1701. Mérete: 76X81 cm. Anyaga mészkő. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

EN APPAFFY GERGEL
AZ EN ATTIAMFIANAK GER
ENDY ERSEBETNEK EMLE
KEZETIRE FARAGTATTAM KI
EO CIMERET E KŐRE A D 1567

Az emléktábla közepén a Gerendy címer E G betűkkel.

1568. szept. 17. Gyfehérvár. János Zsigmond Apafi Gergely tanácsost és rokonságát megerősíti a Szolnok-Doboka, Fehér és Küküllő vármegyei birtokokban, közöttük Apafyfalva (cum curia Nobilitari), Almakarék (cum curia Nobilitari) és Ebesfalva birtoklásában nova donatio címén. (O.L. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. I. 4. V.)

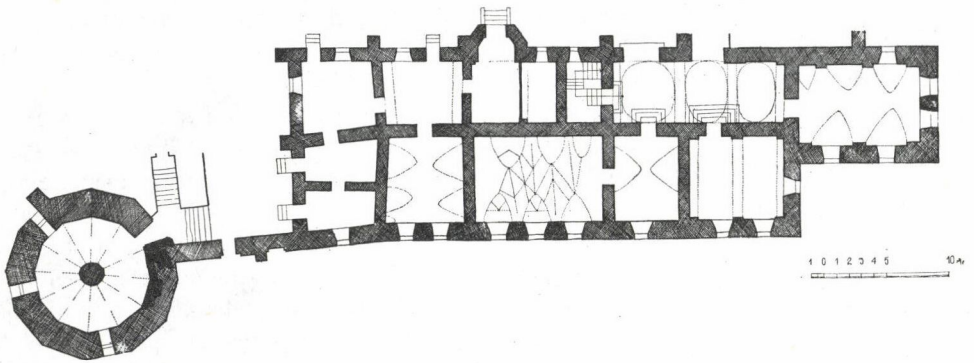
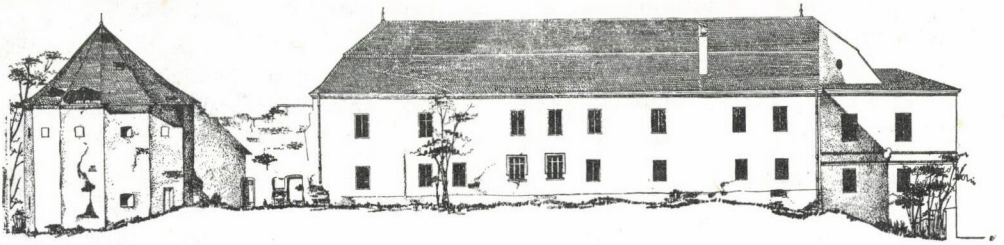
A várkastély XIX. századi állapotáról Kővári László így ír: Keleti és északi szárnya városházzá van alakítva. Nyugat felől emeletes fal, de fedél nélkül. „Déli rész apró szobái kis ablakokkal épen úgy állnak mint I. Apafi korában, hason jó karban mellette egy bástya.” (KŐVÁRI 1852. 152–153).

Apafi Gergely építkezéseiből 1935-ben egy teljes ajtókeretet és több más ajtókeret töredékét láthattam befalazva. 1956-ban csupán csak a keleti szárny emeletén találtam egy befalazott ajtó-párkányt, melynek alsó szélét fogsor, frízét pedig középen címerpajzs díszíti, két szélét cannelurás gyámkő zárja le, – hasonlóan a györgyfalvi párkányhoz. Felirata az erős meszelés miatt nem volt olvasható. Ablakmaradványok a külső homlokzatokon: kettős ívelésű ikerablak (23. kép) hármass keresztoztású ablak. Valamennyi maradvány stílusa szorososan a kolozsvári faragványokhoz kapcsolódik, az 1552-es címeres ajtó nemesen egyszerű tagolása a Wolphard ház korai emlékeihez (1534). Kivétel csupán Apafiné Gerendy Erzsébet címerkőve (1567), mely környékbeli, vidéki kőfaragó munkája.

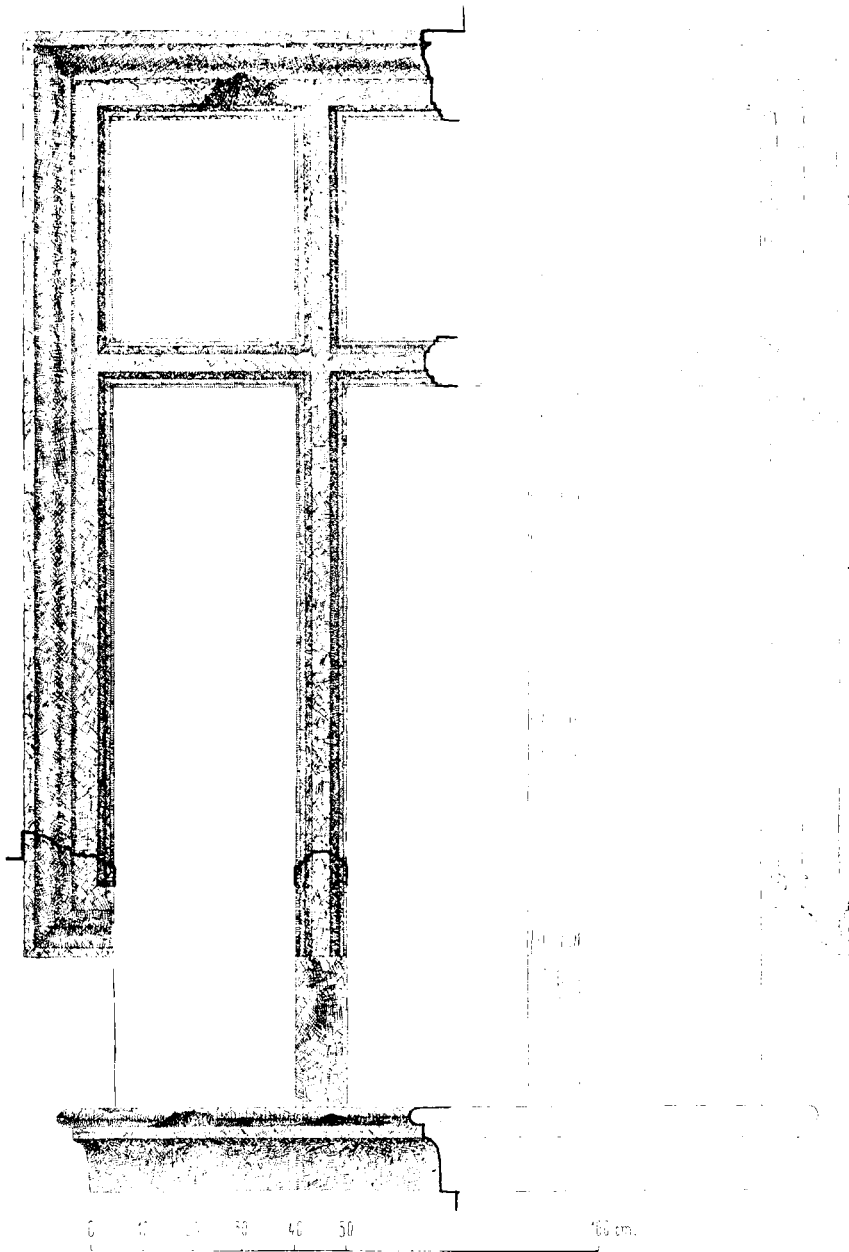
A renaissance faragványokról – közöttük az 1552-ből való címeres ajtóról – egy XIX. századi kéziratban (Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár) tollrajzok maradtak fenn. Ezeket az 1930-as években láthattam.

Apafi Gergely Zápolyai János király hívei közé tartozott. János Zsigmond udvarában titkos tanácsos volt és főudvarmester. Nagy tekintélyéről, bölcsességéről, hűségéről Giovanandrea Gromo 1565-ben elismerőleg írt. (Apulum II. 1946. 195.) Báthory István idejében tanácsúr (VERESS I. 1944. 330; II. 34), meghalt 1584-ben. (VERESS: Doc. II. 1930. 301.) Ugyanebben az évben Possevino kedvezően nyilatkozott megnyerő egyéniségéről, amely megmutatkozott: „nel favore i nostri et in non essere lontano dal regno di Dio”, jóllehet protestáns. (Fontes III. 1913. 178.)

Apafi Gergely tisztségei: Fráter György udvarmestere 1551 előtt, dobokai főispán 1551–1552 körül, főudvarmester 1563–1575, fejedelmi tanácsos 1564–1584, Küküllő vármegye főispánja 1576–1584. (TRÓCSÁNYI 1980. 22).

Ebesfalva, a várkastély keleti szárnyának homlokzata és földszinti alaprajza.
Documente 8/40 után.

Ebesfalva, a várkastély egyik ablaka.
Documente 8/42 után.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 152. 1866. 232–233 (az Apafi család birtoklásának története, XV–XVII. század). SZÁDECZKY L.: Erzsébetváros tört. emlékei. Erd.Múz. 1899. 399–402. GERICZE 1906. 420. BALOGH 1934. 144, 148. CSABAI 1934. 39. BALOGH 1940. 543. BÍRÓ 1941. 80. 1943. 25. 44. BALOGH 1953. 42. 1961. 335. Documente de arhitectură din Romania. 8. București, 1962. Pl. 40, 41, 42. IONESCU I. 1963. 433. SEBES-TYÉN 1963. 40. BALOGH 1964. 335; 1970. 234. B. NAGY 1970. 69. 103., 41. kép. (az 1564-es emléktábla tévesen, mint keresdi feliratos kő közölve). H. TAKÁCS 1970. 183. BALOGH 1973. 236.

Egeres (v. Kolozs vm. – Aghires), várkastély.

1532. Zápolyai János király „totalem possessionem Egeres cum ruderibus desolati ibidem Claustrii in Comitatu Kolosiensi existentem” Apafi Miklósnak adományozta. A hagyomány szerint a monostor azonos a ref.templommal. (JAKAB E.: Apátságok Erdélyben. M.Tört.Tár. XIII. 1867. 34, 36.) Megjegyzendő, hogy a renaissance várkastély a középkori templomtól távol épült. Annak a feltevésnek, miszerint a várkastélyt a kolostor átalakításával építették volna, nincsen alapja.

1570-ben kapta az egeresi uradalmat Bocskay György. (Kelemen 1944. 6.)

1572-ből való a várkastély kőkapujának a felirata.

1577. febr. 22. Kvár szkve: „a fejedelmet vitték Egeresre”. (1577/X. 58.)

1578. jan. 12. Kvár. szkve: „Eodem die Potts Péter viszen 2 lovon az fejedelem házához Egeresre 1 deákot és 1 sütőné.” (1578/XIV. 65.)

1578. ápr. 8. Kvár szkve: „Vaida János viszen 3 lovon öt téglást Egeresre.” (1578/XIV. 71.)

1578. jún. 27. Kvár szkve: „Nagy János viszi az kőmieseket 4 lovon Egeresre. Attam bíró uram hagyásából fl. 1. (1578/XIV. 81.)

1579. aug 19. Kvár szkve: „Az 19. augusti jöve hozzám az Teoreos Márton egeressi tisztartó, kére 6 lovat, szekeret, hogy az kőmijeseket hatan voltanak, hogy Egeressik vigyék őket. Merthogy jó szomszédság küldék 2 eitel bort. Fizettem den. 6.” (1579/XVIII. 31.)

1579. aug. 26. Kvár szkve: „Ugyan akkor Teoreos Márton hozott volt Szebenből nyolcz kőmieseket, melyeket viszen Keoressy György 8 lovon Egeresre. Fizettem neki fl. 1. den. 50.” (1579/XVI. 67.)

1596. febr. 2. Bocskay Istvánt statuálják a várkastély birtokába. (Kövári 1866. 200.)

1606. Bocskay István végrendeletében az egeresi várkastélyt Bánfi Lászlónak és a Haller fiaknak adományozta. (Kövári 1866. 200.)

1619. febr. 20. Bethlen Gábor levele kelt „Datum in arce Egeres.” (Kvár, egykor Városi, most Állami Ltár. Kvár, Városi iratok. III/212. – O.L. Filmtár 11543. sz. doboz.)

1665 májusi országgyűlés megvizsgáltja Egeres várát Béli Pállal és Ebeni Istvánnal: érdemes-e végvárrá megerősíteni a portyázó törökök ellen? A válasz nemleges. (TRÓCSÁNYI 1980. 71.)

1699. jún. 29–júl. 5. *Az egeresi kastély leltára* (tulajdonosok: özv Csáki Gáborné Gyulaffi Zsófia, özv. Gyulaffi Lászlóné Gyerőfi Borbara és leánya Gyulaffi Klára). A lel-

tárt Kelemen Lajos találta meg és másolatát az 1930-as években átadta e sorok írójának. A leltár teljes szövegét jegyzetekkel együtt közölte: B. NAGY MARGIT 1973. 271–280, 375. A leltár építészettörténetileg jelentős részletei:

„Vagyon ezen Kastély kőből, imitt-amott téglával elegy, mésszel, hol jó, hol rossz szalmafödél és szarvazás alatt, néhult pedig födél nélkül, négyszegletesen felrakva, melyben mennek bé elsőbbben is a *kis palánkba*, rossz zsendelyezés alatt galambbug nélkült, kétfelé nyíló, felső részén vaskapcsokon forgó, fenyődeszkából csinált *kapun*, melynek kapufelei tölgyfából parasztosan vannak kifaragva. . .” Ez a *külső udvar*, ebben áll „a tölgyfából sasokban rakott” *istálló* „tizenhárom lábbon álló eresszé”-vel, továbbá juh-istálló, a lónak való szín stb.

„Innen egy eresztőre csinált *kis hidacskán* menvén bé igen szép faragott, kőből való kapumellyékü, kétfelé nyíló öleg négy vassarkokon forgó és pántokon, záldokfa deszkával jól megdeszkázott *nagykapun*. . . Ezen nagykapun nyílik egy kis fasarkokon forgó záldokfából csinált fenyődeszkával foltozott *ajtó*. . .”

A nagykapun belül „vagyon egy jó bolthajtásos, kőből álló *kapuközi*. . .” Innen balra kőből faragott ajtó nyílik a *tömlecek pitvarára*, ennek boltozása megrepedezett. A pitvaron át mennek a *porkoláb házba* (porkoláb szoba), „ennek ajtómellyéki szép faragott kőből való. Vagyon ezen háznak egy nagy lantornából csinált ablakja, ablakfelij, keresztli szép faragott kőből való.”

A kapuközin kimenvén balra 32 lépcsőjü *grádicson* „mennek fel egy kis romlott *tornácoeskába*. . .” Ebből a tornából nyílik „*egy régi nagy bolt*” (boltozott szoba), két négyszegletü és egy kerek ablakkal, „ezeknek ablakmellyéki szép faragott kőből, cifrán vannak csinálva; ezen boltban vagyon szép faragott kőből rakott kemencealj . . .” Innen kőből faragott ajtón át „*puszta boltba*” lehet jutni, három ablaka faragott kőből volt. „Innen mégyen bé ugyan faragott kő ajtómellyékü . . . régi ajtón *egy jó bolthajtásos boltba*. . . Ezen boltnak vannak két ablaki, ablakmellyékei és keresztli faragottkőből állók.” Innen jobb kézre kőből faragott ajtó nyílt a bolthajtásos árnyékszékre.

Innen visszatérve a fenti puszta boltba „és jobb kézre térvén s felmenvén hét szakaszban, hosszan faragott kövekből álló hét lépcsőjü *grádicson* egy faragott kövekből álló ajtómellyékü . . . ajtón *egy puszta palotában*” jutottak; két ablaka faragott kőből, de „keresztli megromlottak.” Innen ismét kőből faragott ajtó vezetett a bolthajtásos árnyékszékre.

A grádicson lejövén a fent említett tornác és egy kis bolthajtás alatt következett az *ecetes kis bolt* két kőből faragott ablakkal és a bolthajtásos *sütőház* kőből faragott ajtóval és két ablakkal.

Innen kijövén balkézre a puszta kőfal mellett *12 fogú lajtorja* vezetett a pince felett egy *padlás nélkül való házba*. „Innen ismét jobbkézre menvén ki” egy *puszta ház* következett, ajtaja és öt ablaka faragott kőből volt. Innen nyílt egy *másik puszta ház* kőből faragott ajtóval és három kőből faragott ablakkal. Utána ismét egy *puszta ház* következett két kőből faragott ablakkal.

A fent említett 12 fogú lajtorján lejövén a felső házából, következik a „*második pince*”, a „*nagy öreg konyha*” kőből faragott ajtóval és három ablakkal, közülük kettő faragott kőből. „Itt vagyon kőből rakott, fával párkányozott öreg konyha, melynek

egyik végiben vagyon két faragott kőből csinált oszlopok, melyeken vagyon egy kis bolthajtás; az egyik szélyén nyúlik ki egy kőkémén.” Ezek után következik *egy bolt, egy boltocska, egy ház*, mindegyik kőből faragott ajtóval és ablakkal.

„Innen elébb menvén az grádics alatt vagyon egy kis *folyosóalja*, ezen folyosó négy tölgyfa oszlopra van kötésesen ugyan tölgyfa talpakra csinálva. Ezen folyosóra alól mennek bé romladozott, faragott kőből álló ajtómellyékü . . . ajtón *egy pitvarban*, mely pitvarnak egy ablaka lévén, ablakmellyékei faragott kőből állanak . . . Mennek bé balkéz felé szép faragott kőből való ajtómellyékü . . . ajtón . . . az *uramék házában*.” Két ablaka van, az egyik faragott kőből. Következik a „*katonák háza*” három ablakkal, közülük kettő kőből faragott, az ajtó szintén.

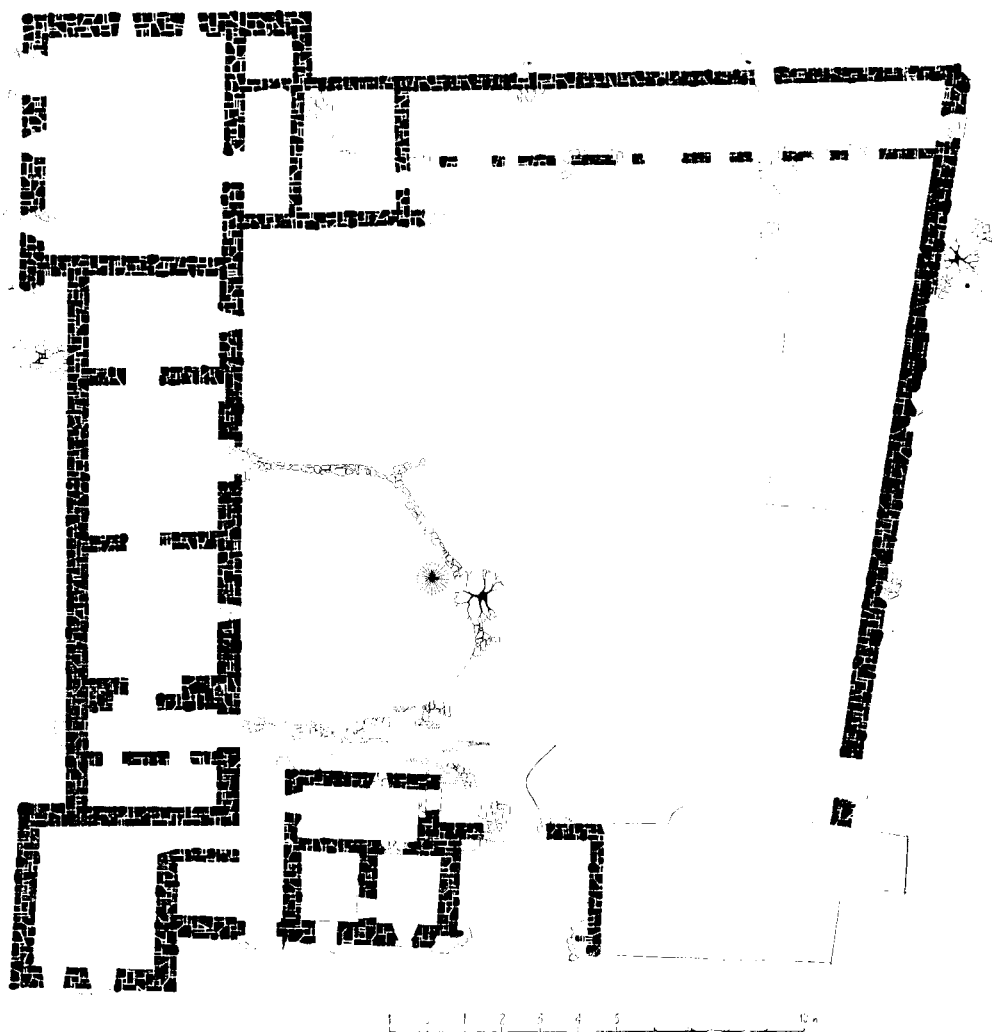
Ezekből a házakból kijöven balkézre térvén 13 lépcsőjű *fagrádics* vezetett a *felső contignatioba*; először a hat tölgyfakötéses oszlopon álló *folyosóra*. A folyosóról egy jó formában boltozott fejéren meszelt *pitvar* nyílt. A pitvarból balkézre kőből faragott ajtó vezetett az *ebédlő palotába*, melynek három „ablakmellyéki szép faragott kőből állnak.” Ugyancsak a fent írt pitvaron át „mennek bé cifra faragott kő ajtómellyékü . . . ajtón az néhai üdvözült *ur házába*,” ennek két ablaka kőből faragott, zöldmázás kemencéje pedig „szép faragott kövekre kőlábakra rakott.” . . . „Mennek bé ezen ur házából az *asszony önagyága házába* egy cifrán faragott kőből való ajtómellyékü . . . ajtón”; két ablaka „cifra faragott kőből”, kemencéje faragott kőlábakra rakott. Innen kőből faragott ajtó vezetett a „*sikátorba*”, ablaka kőből faragott. A sikátorból ismét kőből faragott ajtó nyílt a bolthajtásos árnyékszékre. A sikátorból jobb kéz felé mennek bé a „*leányok házában* cifra faragott kő mellyékü . . . ajtón, melynek van két ablakja, ablakfelei és mellyéki mindeniknek cifra, faragott kövekből állnak.” Innen kőből faragott ajtó „nyílik bé az árnyékszékre, mely is annak rendi szerént van elkészítve.” A lányok házából kőből faragott ajtó vezetett a négy cserelábon álló *folyosóra*.

„Ezen megirt házaknak az végiben vagyon *négy puszta elhagyott házak* fődél és szarvazás nélkül. Az uramék háza végében *egy hosszú puszta ház* kőből faragott ajtóval és négy ablakkal. Azután következett egy *kis puszta ház* kőből faragott ajtóval és ablakkal, ennek végiben „*más puszta ház*”, két kőből faragott ablakkal.

„Ezen házból mennek bé az kastély szegeletein való *két contignatios puszta házba* faragott kőből csinált párkányos ajtómellyékü . . . ajtón. Az *alsó házban* vagyon öt ablak, mindeniknek kőből faragott ablakmellyékjei. A *felső háznak* három ablakja, ennek is kőből faragott ablakmellyékei mindeniknek.” Az alsó házból kőből faragott ajtó vezetett a puszta mellékhelyiségbe.

A leírás szerint a kastélynak akkor még 59 kőből faragott ablaka volt (nem számítva azokat, amelyeknek kőkerete kihullott), 28 kőből faragott ajtaja, valamint 3 kőből faragott kemencealja. A termék közül hat háromablakos volt, egy négyablakos és egy ötablakos. A faragások jellemzése: „szép faragott kőből – igen szép faragott kőből – cifrán faragott kőből csinált” – ablak vagy ajtó. Egy ajtóról megjegyzik: „párikányos ajtómellyékü.” Néhány ablak – a nagy termekben – keresztosztású volt. A nagy konyha boltozatát két kis oszlop tartotta.

A kastély hossznegyszögben épült, az eredeti terv szerint feltehetőleg négy sarokbástyával (26–27. kép). A kastély földszinti és emeleti alaprajza közölve: Documente de

Egeres, a várkastély földszinti alaprajza.
Documente 8/45 után.

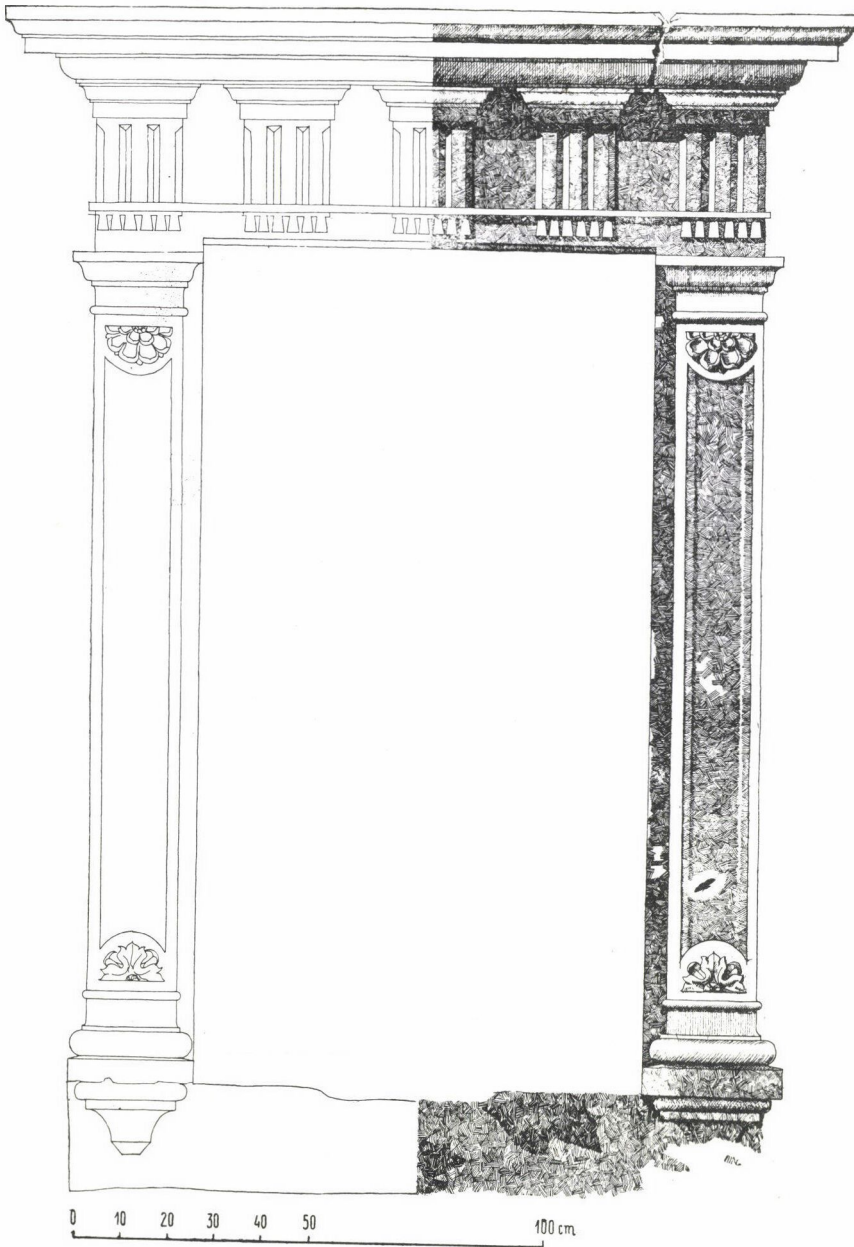
Arhitectura din Romînia. Nr. 8. Bucureşti 1962. Pl. 44–45. Kővári szerint homlokzatának hossza – 1866-os állapotában – 60 lépés, tehát kb. 420 méter. Az egykori kastélyból az északi szárny maradt fenn és ehhez csatlakozóan a keleti szárny egy része a nagy kapuval. Kővári az északi szárnyban „a lépcsőzet homlokán” feliratos követ látott Báthory címerrel B. I. kezdetűvel, valamint latin vers-sorokkal. 1931-ben, amikor e sorok írója láthatta a kastélyt, ez már nem volt meg. Ellenben épségben állt még a fent említett épületszárny, mind az udvari homlokzatán, mind a külső homlokzatán faragott ablak-keretekkel. Ugyancsak épségben állt a kastély kapuja. Ezt az épületszárnyat lakták is egészen 1948-ig. 1962-ben a kastély már fedetlen volt, az ablakfaragványok (mintegy nyolc) azonban az északi szárnyon (32–33. kép) még épségben a helyükön voltak. Az ablakok különféle típusúak: kettős félköríves ikerablakok, ablakok fogsoros párkánnyal; az udvari ablakok közül az egyikken konzolos párkány, a másik ablak frízén kettős voluta-alakú dísz, ismét más típusú ablakokon a párkány alatt nem egyenletes, hanem gutta-szerű fogsor (33. kép). A kápolna ablak-nyílásai – az északnyugati sarokbástyában (35. kép) – csúcsívesek, de már akkor keret nélküliek voltak. A rom épületben ma is látható egy ajtó egyszerű kereteléssel, valamint a lépcsőház egykori bejáratának igen szép ajtókeret dór frízzel, triglyphes tagolással (62. kép). Mindebből következik, hogy ezek a faragott részletek ugyan a XVI. század utolsó negyedéből származnak, de még sem ugyanabból az építési periódusból. A legkorábbi az 1572-ben készült kapu (28. kép), melynek felépítése megegyezik a kolozsvári ún. Püspöky ház 1571-es kapujával. A legkésőbbi periódusból származik a dór frízű ajtó (mérete 243X153; belvilág 170X106).

A főkapu maradványai (29–31. kép) 1962-ben még hiánytalanul az épület előtt heverték. Ebben a helyzetben, bárha a felépítés harmonikus szépsége nem érvényesülhetett, annál inkább megmutatkozott a részleteknek a kitűnő faragása. Felirata:

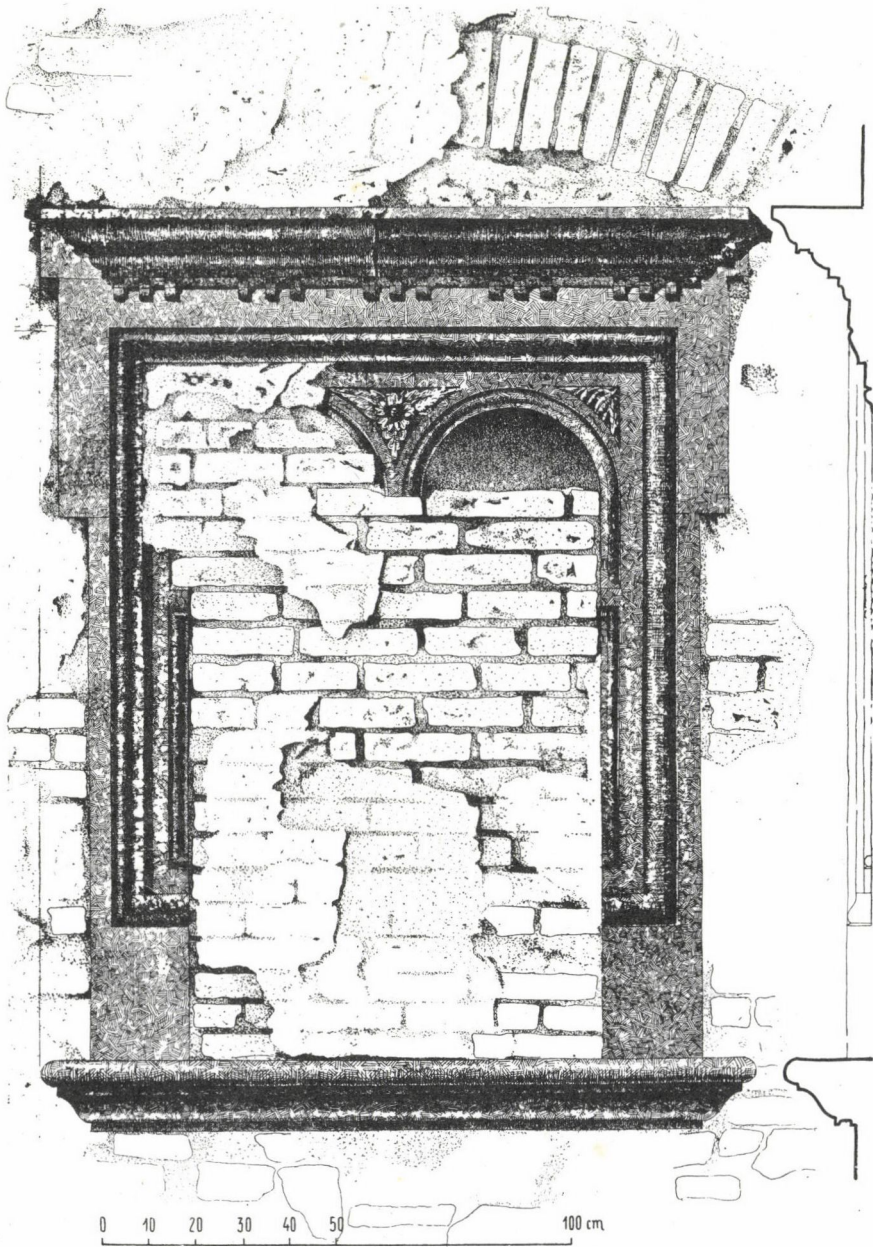
ANO DNI MILESIMO QVNGENTESIMO SEPTVAGESIMO SECVNDO
 FORVNA VIRTVTEM SVPERANS
 OMNE DVRVM PACIENTIA FRANGO
 SEPE LESA PACIENTIA FIT FVROR
 REBVS IN ADVERIS PACIENTIA PROBATVR

A feliratot középen címer szakította meg, ez azonban már Kővári idejében sem volt látható. A feliratos fríz magassága 32 cm, hossza kb. 3,5 méter. A jelmondatok két első sorához nincs analogia; a harmadik sorhoz: Margalits 1895. 217. sz.; a negyedik sorhoz Margalits 387. sz., és változatai Walther VI/4. 1966. 22360, 26361. sz.

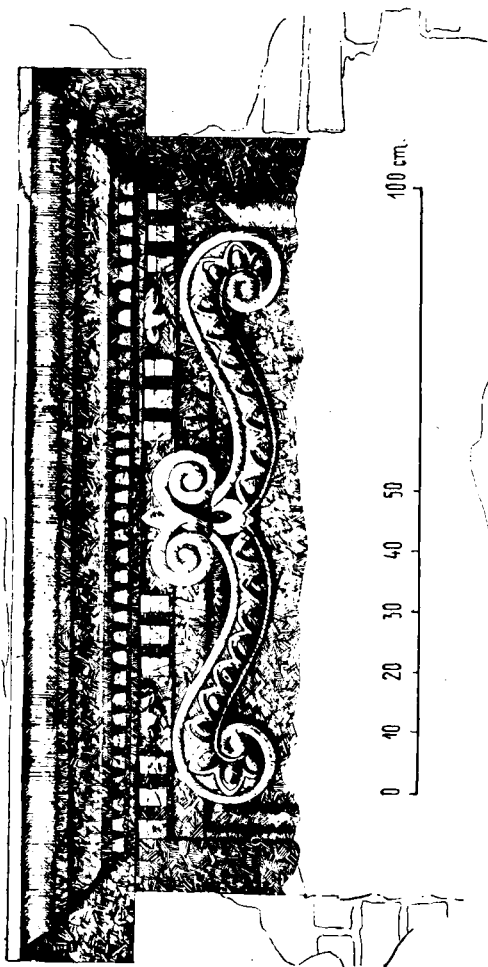
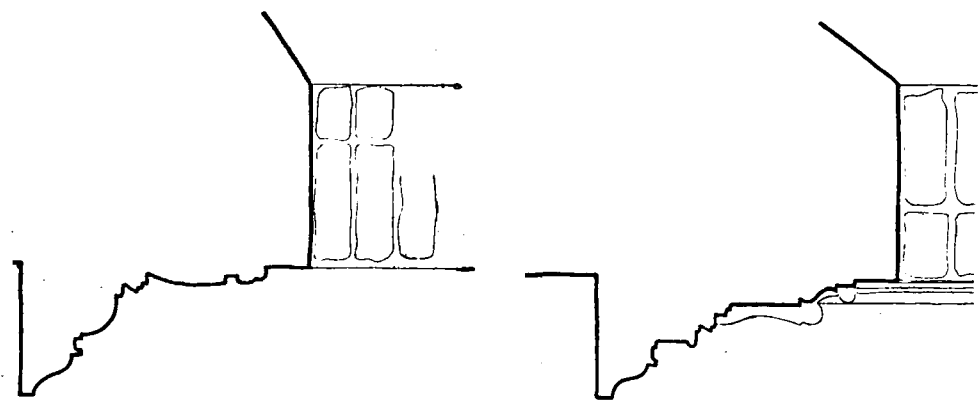
Irodalom: KŐVÁRI 1866. 199–200 (a kastély története). GERECZE 1906. 407. BALOGH 1934. 137, 148 (kolozsvári mesterek tevékenysége Egeresen, ennek korai periódusából az 1572-es kapu, míg a dór frízű ajtó későbbi). 1935. 25. 1940. 543–546. BIRÓ 1941. 83. 1943. 44. KELEMEN 1944. 5–7 (birtoktörténeti adatok). BALOGH 1953. 42, 47, 48, 50, l. 43, 44. kép. 1956. 304. 1961. 335, 342, 343. Documente de arhitectura din Romînia. Nr. 8 Bucureşti, 1962. Pl. 43–49. IONESCU I. 1963. 431. lap, 211 kép. SEBESTYÉN 1963. 40. BALOGH 1964. 335, 342, 343. 1970. 234, 239. B. NAGY 1970. 24, 50, 87, 90. 246. 257. l. 84. kép. H. TAKÁCS 1970. 48, 184. l.

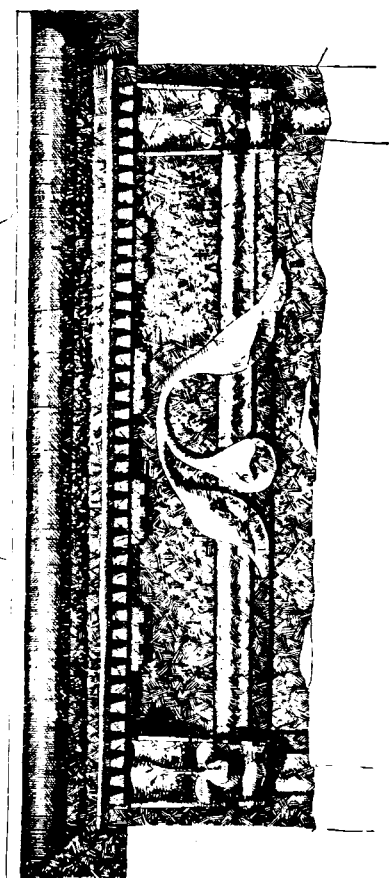
Egeres, a várkastély emeleti ajtaja.
Documente 8/48 után.

Egeres, ablak a várkastély külső homlokzatan.
Documente 8/46 után.

0 10 20 30 40 50 100 cm.

Egeres, a várkastély udvari ablakai.
Documente 8/49 után.

54–55. kép. BALOGH 1973. 236, 241, 242. KABAY 1973. 1682–1683. B. NAGY 1973. 271–281 (1699. leltár közlése). 138–143. kép. BALOGH 1974. 31. BALOGH 1975. 74. FEUERNÉ 1977. 233., 134. kép. KELEMEN L.: Művészettört. tanulmányok. Bukarest, 1977. 208.

A kastély építtetője Bocskay György; gyermekei István, a későbbi fejedelem, és Erzsébet, Báthory Kristóf felesége. Támogatta – másokkal együtt – Melius Juhász Péter prédikációs könyvének kiadását. (Várad, 1566–1567. – RMNY. I. 1971. 259. sz.). 1569-ben tanácsur (TRÓCSÁNYI 1980. 26.).

Egeres (v. Kolozs vm. – Aghireș) – ref. templom.

Bocskay Gábor sírköve. 1573. (82–83. kép) Homokkő. Mérete: 198X84 cm. Feliratai, feloldva a ligatúrákat (Herepei János közlése nyomán):

A sírkő felső mezejében idézet a Jelenések Könyvéből:

XIIII REZ 13

A ZE/N/T IANOS LATASA ZE/N/T LELEK MONDASA
BODOGOK A HALOTTAK KIK AZ VRBA
HALNAK MEG MERT ATTOL FOGVAN NIVGODALOM
BA VADNAK

A sírkő alsó mezejében

EPITAPHIVM EGREGII ET ANTIQVI STEMMATIS NO
BILITATE ORNATI VIRI DOMINI GABRIELIS BOCZKAI
QVI DIEM CLAVSIT AN/N/O AET . . . XI. CHRISTI
VERO 15 . . .
HAC SVB BOCZKAIVS GABR . . . EPVLTVS
DVLCE QVIESCENTIS MORE QVIESCIT HVMO
VIX DVM COANTIGEBAT FLORENTIA TEMPORA VITAE
OCCVBVIT FATO PRIMA IVVENTA SVO
HIC GENVS A MICZBAN SIMONE TRAHEBAT AVITVM
CVIVS SEPTENA PROLE ERAT AVCTA DOMVS
SEX IVBET EXPONNI CONIVNX QVOS FORTE FERENTI
OBVIVS IT MICZBAN RES PATEFACTA FVIT
INFANTES MICZBAN FAMVLIS MELIORIBVS VSVS
CAVTE CLAM TIMIDA CONIVGE, CVRAT ALI,
ATQVE VBI CREVERVNT NVMEROS AVXERE SVORVM
EX HIS BOCZKAIVS VIR PIVS ORTVS ERAT
DIGNVM FORTVNA MVLTO MELIORE FVISSE
ET GENVS ET VIRTVS ET PIA VITA DOCENT

Utólagos bekarcolások jobbra: 1573 (a számjegyek jellege XVI. századi); a mesterjegytől balra TB/Ao/1616.

A felső és az alsó felirat között a sírkő felső harmadában a két szárnyas angyaltól tartott Bocskay címer (82. kép). Az alsó mezőben a felirat után Seres János mesterjegye (83. kép) van.

A sírkő rajza a felirat betűhív másolatával Herepei tanulmányában.

Irodalom: HERPEI J.: Bocskai Gábor egeresi síremléke és mestere. Kvár, 1947. — Kolozsvári Bolyai Tudomány Egyetem Erdélyi Tudományos Intézet (részletes tanulmány, melynek során a szerző megállapítja a sírkő hiteles dátumát, az elhunyt személyét és a mesternek, Seres Jánosnak a mesterjegyét; közli a régi irodalmat). BALOGH 1970. 236. 1973. 238. KABAY 1973. 1683 (tévesen 1616-ra keltezi). BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. II. Ars Hungarica. 1974. 371–373.

Fogaras (v. Fogaras vm. — Făgăras), szentegyház (rk. templom).

1584. jún. 6. Kvár szkve: „Eodem az fogarassi Király fundátora [nyilván Báthory István király fundálója] jü volt ide. Lovai elfáradtak Bániabükínél. Biró uram küldötte elejiben Konta Miklóst 2 lovával. Fizettem den. 28.” (III/XVIII. 7.)

1584. jún. 10. Kvár szkve: „Az fogarassi fundatort vitte Tordáig vissza Konta Miklós 2 lovon den. 50.” (III/XVIII. 7.)

1585. márc. 20. Kvár szkve: „Herman Márton viszi Tordáig az fogarassi szentegyház fundálót feleségestől. Attam az 4 lóra Tordáig fl. 1.” (III/XXIV. 49.)

1585. máj. 19. Kvár szkve: „Az fogarassj zentegyház köve ala adata biro uram 4 szekeret fejedelem parancholta.” Három szekér 12 ökrös volt, négy 14 ökrös; egy-egy szekér költsége fl. 1. den. 50. (III/XXII. 6.) — A katolikus templom építését valószínűleg Báthory István király, a fogarasi vár ura, kezdeményezte.

1592. jan. 23. Gyfnehérvár. Alfonso Carrillo jelentése az erdélyi jezsuita misszióról: „Templum, more cultuque catholico instauratum, ornatumque, ut vel aemuli ipsi mirifice eius aspectu capiantur. Igitur exclamant: Nunc templum est, ubi spelunca fuit.” (VERESS: Carrillo. I. 1906. 13. Fontes. V. 1921. 31.)

1604. Jezsuita jelentés arról, hogy Fogarasban a katolikus vallást először Báthory Boldizsár, István király unokaöccse, azután Mária Christierna fejedelemasszony pártfogolta: az utóbbi „eiusque templum sacra supellectili alisque pretiosis ornamentis instruxit.” (Fontes V. 1931. 108.)

Irodalom: BALOGH 1934. 148. 1935. 25. 1940. 546. 1953. 48. 1961. 343. 1964. 343. 1972. 239. 1973. 242.

Fogaras (v. Fogaras vm. — Făgăras), várkastély.

1291–1561. Történeti adatok a vár birtoklásáról és az építkezésekről, közölve: BALOGH 1943. 227–229.

A XV. század végén vingardi Geréb János és fiai (László, Péter, Mátyás) építkeztek (kb. 1461–1486), majd Bornemissza János birtoklása idején (1505–1520) a várnagy Tomori Pál (1508–1526), 1536–1540 körül Majlád István. (BALOGH 1943. 227–229.) A vár 1632 évi leltára említi a Tomori bástyát és „az Maylat hazai”-t. (PRODAN

I. 1970. 153, 156, 157.) Ebből az időből való a Majlád–Nádasdy kettős címer a vár falán, melyet Szádeczky 1892-ben igen rongált, megkopott állapotban látott. (SZÁDECZKY L.: Fogaras vára és uradalma tört. emlékei. Erd. Múz. 1892. 138–141. – Tomori Pálnak Fogaras várában kelt levelei (1508–1529) közölve: Tört.Tár. 1882. 78–86. Majlád-ról: BALOGH 1943. 192, 228–229.)

1541–1563. Majlád István felesége, Nádasdy Anna birtokolja Fogaras várát és uradalmát, aki időnként itt is lakott. (SZÁDECZKY: i. m.)

1552. Kvár. Castaldo levele: „Castrum suum seu speluncam Fogaras nec volui videre nec ibi Architectum mittere.” (Takáts Sándor jegyzete a bécsi levéltárból, hagyatékában. – Dr. Baranyai Béláné közlése.)

1558-ban Majládné Nádasdy Anna Izabella királynétól új adományt nyert Fogaras várára. (SZÁDECZKY: i. m.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Dapoi passato detto fiume [Olt] sono circa miglia XX, fino alla forte et ben guardata Rocca di Fogaras, posseduta da Gabriello Mailat, fu figliolo di quello gran Stefano Moldauro . . . La fortezza di Fogaras è tenuta fortissima, ma ella è stata per innanzi quando le batterie non erano così furiose; hora anco si farebbe con poca spesa et breue tempo.” (Apulum. II. 1946. 187–188.)

1566. aug. 6. Gyalu. János Zsigmond Majlád Gábortól megvásárolja Fogaras várát és uradalmát 30 000 forintért. (SZÁDECZKY: i. m.)

1567. jan. 31. Restantia et Inventarium diversarum rerum In arce fogharas et In pertinentibus ejusdem ad eandem arcem pertinentibus Anno 1567 conscripta et manibus Magnifici domini Gregorii Apafi assignata per me petrum nagy.” Az élelem leltára és „Restancia Instrumentorum Bellicorum in arca existentium.” (O.L. Gyfehérvári Kápt. Ltár. Lymbus. I. csomó.)

1567. János Zsigmond Fogarast 30 000 arany forint zálogösszegben Békés Gáspárnak adományozza.

1571-ben Báthory András özvegye, Majlát Margit perli Békéstől Fogaras várát. (SZÁDECZKY: i. m.)

1572. febr. 18. Báthory István fejedelem levele Miksa császár-királynak: „Caeterum nolo hoc vestram S. M^{tem} latere: quod uxor domini Andreae Bathory fratris mei desideratissimi, filia Stefani Mailat fuerit, ex qua ipse adhuc superstite proles reliquit: quae cum Domino Gabriele Mailat nullam habiuit divisionem realem bonorum, licet ea aequo iure concerneret: nunc ipsa cum liberis arcem Fogaras iure mediante requirere vult. Propterea scio vestram S. M^{tem} dominum Bekes, more suo, sinistre aut informavisse, aut informaturum. Sed Vestra S. Maiestas certo sibi persuadere velit, nihil me praeter id, quod rectum et iustum est facturum, et id tantum velle, ut pro ratione officii mei, iustitia aequa lance omnibus administraretur.” (VERESS 1944. I. 177.)

1573-ban Miksa király Békés Gáspárt megerősíti Fogaras birtokában. (SZÁDECZKY: i. m.)

1573. okt. 13. Báthory István fejedelem elfoglalja a várát. Ettől kezdve ő birtokolja haláláig.

1574. máj. 26. Bécs. Békés Gáspár folyamodványa Miksa császárhoz, melyben hangsúlyozza: „Fogaras arx non per inscriptionem alicuius summae apud me habita fuit,

sed illam defunctus Princeps meus clementissimus pro fidelibus probisque servitiis meis perpetuo iure contulit, quam utpote sibimet et ipse iure perpetuo coemerat, quam ut desolatam satis, cum aedificiis ac munitionibus vilibus existentem in manus meas receperim, quo tandem pacto vicissim gravissima impensa mea claris aedificiis illustratam, ac intra extraque munitionibus et fossa bene fortificatam reddiderim, nemini non constat.” Ezért ugyanazon összegért, amelyért az elhunyt fejedelem vásárolta nem adhatja a várat, hanem csak 100 000 forintért, mégis szükségében hajlandó 60 000 forintért átengedni a vajdának (Báthory fejedelem). „Ego eam arcem non per notam Gabrielis Maylat mihi unquam impetravi ac possedi, sed defunctus Princeps meus, tanquam propriam ac peculiarem proque persoluto pretio perpetuo sibi coemptam mihi haeredibusque meis, ut praemissum est, in perpetuum donavit et contulit.” Hangsúlyozza továbbá, hogy nem a vajdának (Báthory István), hanem unokaöccseinek (Báthory András és Majlát Margit fiainak) van joguk Fogarashoz. (VERESS: Doc. II. 1930. 28–29.) – Békés Gáspár 1567–1571 kincstartó, 1573-ban tanácsur; lázadó kísérlete 1575-ben Kerelőszentpálnál leveretett. (TRÓCSÁNYI 1980. 25, 321, 401.)

1574. jún. 29. Pierre Lescalopier párisi utazó feljegyzése: „vinsmes nous coucher a Fougerest ou est vng fort chasteau avec vng large fosse plein d'eau.” (Studi si materiale de istorie medie. IV. 1960. 447.)

1572-ben Petrichevith Horváth Kozma Fogaras praefectusa. (VERESS: Doc. II. 1930. 217.)

1583 ápr. 6. Krakkó. Báthory István király levele „Egregio Cosmo Horwath arcis nostrae Fogaras praefecto.” (uo. 247.) – Petrichevith Horváth Kozmának és családjának közös síremléke (1598) a komlói ref. templomban van. (AH. 1979/2. 87–88. kép.)

1583. Antonio Possevino feljegyzése az erdélyi kapitányságokról: „E poi finalmente un' altro capitano nel contado di Fogaras, il quale ha in governo la rocca di quel nome, colle sue pertinenze.” (BASCAPÈ 1931. 87.)

1584. Antonio Possevino feljegyzése: „È dunque il detto contado in bellissimo sito, havendo un castello molto munito, et più di settanta villaggi, quasi tutti pieni di Valachi; benchè nella terra stessa di Fogaras sieno Ungheri, Sassoni et Valachi.” (Fontes III. 1913. 58.)

1585. máj. 12. Niepolomice. Báthory István király végrendelete, amelyben Fogaras várát (Arcem Fogaras), unokaöccsének, Báthory Boldizsárnak (Báthory András és Majlát Margit fiának) hagyományozza azzal a feltétellel, hogy apai örökségéről lemond. Egyben intézkedik a további utódlás kérdésében: ha Boldizsárnak nincs utóda, akkor Báthory Zsigmond örökli, ha neki sincs, akkor Majláth Gábor utóda. (VERESS 1944. 299.)

1586. Báthory István lengyel király számadáskönyve: „Friedrich muratori. In Transilvaniam ad Fogaras a Sua Mte Regia misso, ad rationem laboris illius ad cedulam domini coquinae magistri dati fl. 23/10.” (VERESS E.: Báthory István lengyel király udvari számadáskönyve. Bp., 1918. 226. – Fontes Rerum Hungaricarum III.)

1588. aug. 28. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond fejedelem előtt ifj. Báthory István és Báthory Boldizsár megegyeznek oly módon, hogy Boldizsár István király végrendeleté-

nek az értelmében megkapja Fogaras várát, de ennek fejében lemond Solyomköre és Somlyóra vonatkozó atyai örökségéről. (VERESS: Doc. III. 1931. 139–140.)

1589. febr. 1. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond megerősíti Báthory Boldizsárt Fogaras birtokában: „in dominium totalis comitatus perpetui terrae nostrae Fogaras, utpote totalis Castri et oppidi Fogaras totaliumque possessionum . . .”, következik 64 falu felsorolása. Mindezekben „Magnifici quondam Gasparis Bekes de Kornyat praefuisse.” (uo. 161–162.)

1591. aug. 28. Kvár szkve: „Hasz Marton viszen Bátori Boldisarnak 9 kőmiest Tor-daig, 5 loval. II. 1. den. 25.” (V/I. 80.)

1594. Szamosközy István feljegyzése Báthory Boldizsárról: csakhamar halála előtt „palatium recente erectum in Fogaras, maximo cum fragore concidit nonnullosque interfecit.” (IV. 1880. 41.)

(1594 után). Báthory Zsigmond a szász székek városainak és falvainak: a fogarasi vár és kerület (districtus) kőművesei folyamodtak hozzá: „Ex humili significorum universorum muratorum in districtu terrae et arcis Fogharas commorantium intelligimus, quomodo hoc antiqua consuetudine et usu invaluisse ut dum opera ipsorum in arce nostra praedicta Fogharas non fuisset necessaria vitae sustentationis gratia ultra fluvium T [Olt] ubique signanter vero in terris vestris artem et professionem suam . . . libere locassent . . .” Ez ellen a szász mesterek tiltakoztak, hivatkozván arra, hogy az ő munkájuk jobb. A fejedelem azonban a Fogaras vidéki kőműveseket megerősíti kiváltságukban. (Kvár, az egykori Erd. Múz. Kézirattára. A. 999 számú formulareja. XVI. századi másolat. — Kelemen Lajos közlése.)

1595. Báthory Zsigmond Fogaras várát feleségének, Maria Christiernának adományozta. (SZÁDECZKY: i. m.)

1595–1599 körül. Mária Chrisztierna fejedelemasszony, Fogaras várának birtokosa, kiváltság levelet ad a fogarasi polgároknak. Ebben elrendeli, hogy a várhoz tartozó mesteremberek, kőművesek, ácsok, fazekasok, asztalosok stb. semmi adóval ne tartozzanak. (Fogaras vármegye levéltárában a kiváltságlevél magyar eredetije és másolata. Kivonatol-san idézi SZÁDECZKY: i. m.)

1596–1599. Giorgio Tomasi leírása a fogarasi vár freskóiról. (Delle guerre e rivolgi-menti del Regno d'Ungaria e della Transilvania. Venetia, 1621. 75.) A nagy teremben a következő falfestményeket látta: fénix madár lángok között, felirata SOLA FACTA SOLVM DEVM SEQVOR; Mucius Scaevola története, felirata FORTIA PATERE ET PATI ROMANVM EST; ősember nyilakkal telt puzdrával, felirata: FORTIBVS DEERVNT; smaragdkö, felirata: HOC VNO FIDES VIRTVSQVE PROBATVR. (VE-RESS E.: Zalánkeményi Kakas István. Bp., 1905. 73.) — A fénix emblémára l.: HEN-KEL–SCHÖNE 1967. 795–796.

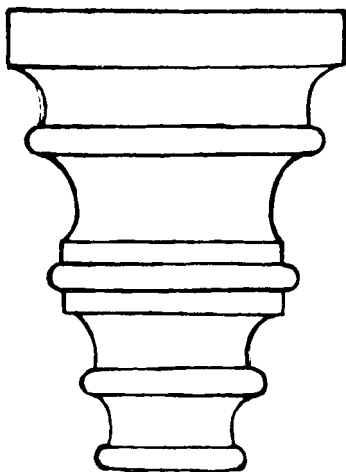
1598. ápr. 18. Brassó. Joh. Bapt. Pezzen jelentése a császárnak erdélyi útjáról és ebben Fogaras váráról: „diese starke ansehnliche vestung” (Erd. Orsz. Eml. IV. 1878. 170.)

1608. aug. 9. Gyfehérvár. Báthory Gábor Balogh János fogarasi vártizedesnek közel 40 évi hűséges szolgálataért, melyet Báthory István, Boldizsár és Zsigmond alatt olykor „vére bő hullásával” folytatott, címeres nemeslevelet ad és fogarasi házát a Malom utcá-

ban Pattantus György és Kertész Bálint szomszédságában minden adó alól felmenti. (SÁNDOR I.: Czimerlevelek, I. Kvár, 1910. 44. sz.)

1632 jan. 15–23. A fogarasi vár inventariuma: „Báthory Bastia – az Bathory Bastiarol az wduöziölt Vrunck Bastaiara menuen – Bathorj Bastia alatt ualo kis hazacs-kaban – Innen [a középső Tárházból] ki jeöven a Bathori Palota előtté ualo Pituaraba – az Pituarbol nilik az Bathori Palotara egj festett, bellett eöreggh onas szögekkel vert . . . aito – Reghi Bathori Paloták – Bathori Palotabol be nilo hozzu Audientia haz boltásos.” (Közölve: *Urbaria et Conscriptioes*. 1. füzet. Gyűjtötte dr. BARANYAI Béláné. Bp., 1967. 172–173. PRODAN, D.: *Urbarile Țării Fogarasului*. I. București, 1970. 132, 133, 142, 160, 161, 162. 166.)

Báthory Boldizsár építkezéseinek maradványai. A déli szárny, az udvari homlokza-tán kettős árkádsorral (59. kép). Az első emeleti árkados folyosó boltozott (60. kép).

Fogaras, várkastély, gyámkő az emeleti folyosón.

A gyámkövek egyszerűen tagoltak, hasonlóak a kolozsvári Wolphard-ház gyámköveihez. Méretük: 80X27. A keresztboltozaton a két angyaltól tartott Báthory címer B B betűkkel. A címerkő faragása Báthory Kristóf 1581-es kolozsvári címerkövéhez hasonlít, a pajzstartó angyalok csaknem azonosak mind arányaikban, mind öltözetükben (alba, a mellén keresztbe tett stólával). *Vö. Ars Hungarica*. 1975. 242. Ugyanezen a szárnyon a folyosó mögött végig boltozott termek vannak. A második emeleti árkados folyosó lapos mennyezetű. Szórványelet az egykori faragott díszből: egyszerűen tagolt ajtó párkány, közepén a két angyaltól tartott Báthory címer P B [helyesen B B] betűkkel.

A restaurálás folyamán (1967) a szemközti északi szárny udvari homlokzatán kettős, illetve hármás félköríves ablakok maradványait bontották ki és ezeket kiegészítették.

A vár építtetője somlyói Báthory Boldizsár somlyói Báthory Andrásnak (István és Kristóf fejedelem testvérének) és Majlád Margitnak a fia. Báthory István király udvará-

ban nevelkedett 1581–1583-ban (Fontes III. 1918. 136, 172, 195), résztvett a király oroszországi hadjáratában, majd négy évet töltött külföldön, bejárta Germániát, Galliát, Hispániát, Portugáliát, Itáliát. (VERESS: Doc. III. 1931. 160.) 1586 szept. 18-án Báthory István sürgeti a hazatérését. (VERESS II. 1944. 342.) 1592-ben feleségül vette Kendy Sándor leányát Zsuzsannát. 1594-ben unokatestvére, Zsigmond fejedelem kivégeztette. Építkezett Fogaras várában és Gyulafehérvárt palotát emeltetett. Kedvelte a zenét, a kolozsvári számadáskönyvek 1590 febr. 28–29-én említik hegedűsét, lantosát, virginását (IV/XV. 3.).

Irodalom: (csak a XVI. századvégi építkezésekhez): KÖVÁRI 1866. 183. SZÁDECZKY L.: Fogaras vára és uradalma történeti emlékei. Erd. Múz. 1892. (Különlenyomatban is.) GERECZE 1906. 314 (régőbbi irodalom). BALOGH 1934. 137. 144. képpel (az udvari árkádok a XVI. század végéről). Deutsche Kunst in Siebenbürgen. Hgg. von V. ROTH. Hermannstadt, 1934. Abb. 201. S. 133. (H. R. Rosemann az árkádos udvar építését 1538-ra teszi, de megjegyzi, hogy végső fokon olasz eredetű). GENTHON 1936. 20. BALOGH 1940. 543–544, 536, 537 képpel. BIRÓ 1941. 81, BALOGH 1943. 227–229, (adatok 1565-ig; irodalom). BIRÓ 1943. 43–44. BALOGH 1953. 42, 46 képpel. 1956. 302. 1961. 335, 340–342, 1. 263. kép. SEBESTYÉN 1963. 40. 107–108 (a vár keresztmetszetével). BALOGH 1964. 335, 341–342. 1. 263 kép. IONESCU II. 1965. 185–188. BALOGH 1970. 234. B. NAGY 1970. 24, 257. 1., 7. kép (a vár látképe 1739-ből). H. TAKÁCS 1970. 187–189. 1., 61–64. kép. BALOGH 1973. 236, 237, 241. B. NAGY 1973. 21. kép, a vár alaprajza, 50–55. kép. BALOGH 1974. S. 42. Abb. 46, 47 (a vár alaprajza a XVIII. századból). 1975. 98. 1. 47–48. kép (a vár alaprajza a XVIII. századból). IONESCU, G.: Documentation complexe, conservation et restauration de quelques chateaux forts en Roumanie. Acta Technica. Tom. 78: 1974. p. 67–78 (távlati kép, a déli homlokzat, alaprajz), 70 (restaurálása). BALOGH 1975. 98. 1. 47–48. kép (a vár alaprajza a XVIII. századból). FEUERNE 1977. 28. lap, 144. kép.

Gyalu (v. Kolozs vm. – Gilău), várkastély.

1439–1556. Az erdélyi püspök vára (BALOGH 1943. 230–231; JAKÓ ZS.: A gyalui vártartomány urbáriumai. Kvár, 1944. XII. 1.)

XV. század vége. Geréb László erdélyi püspök építkezése. Maradványai: Geréb László címere (Kvár, Múzeum), Szent Mihály dombormű, ajtófél töredék növényi dísszel, gyámkő (BALOGH 1943. 231–232. 1., 51–53, 55–56. kép); tabernakulum töredék fehérmárványból (Kvár, Múzeum), a középső résznek a maradványa a perspektivikusan bemélyedő fülkével (BALOGH 1973. 202); baluszter – pillér növényi dísszel (BALOGH, J.: Die Anfänge der Renaissance in Ungarn, Graz, 1975. Abb. 89.)

1540 körül építkezés a gyalui várban – nyilván Statileo János püspök megbízásából – Galaczi Moré Péter gyalui várnagy felügyelete alatt, az építési emléktábla tanúsága szerint (BALOGH 1943. 230–231, 232–233. B. NAGY 1973. 45. kép). Az emléktábla felirata:

PETRO MORE DE
GALAC PROCVRAN
TE OPVS CEPTVM
ET PERFECTVM

1556-ban az országgyűlés a fejedelmi udvartartás szükségére rendelte és az udvar kezelésében maradt a XVI. század utolsó negyedéig. (JAKÓ 1944. XII–XIII).

1557. jan. 20. Gyfehérvár. Izabella királyné oklevelében: „castri nostri Gyalw”.
(BALOGH 1943. 231.) – Izabella királyné már 1543 aug. 2-án Gyaluban „in arce nostra Gijalw” keltezte a levelét, mindazonáltal a vár a püspökségé maradt 1556-ig, erről tanúskodik mind Georgius Reychersdorffer feljegyzése (1550), mind Bornemissza Pál erdélyi püspök levele 1555-ből. (BALOGH 1943. 231.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo leírása: „Da Colosuar seguendo uerso Maestro lungi circa X. miglia si troua Gialu, Castello ameno et forte sopra un colle fertilissimo et ben guardato.” (Apulum. II. 1946. 177.)

Ebből az időből, azaz a XVI. század harmadik negyedéből származhatik a cannelurás gyámkő (BALOGH 1943. 232. 1., 54. kép), mely egy terem boltozatát tartotta. Stílusa a Zápolya síremlékekre emlékeztet.

1582. ápr. 8. Kvár szkve: az asztalosokat viszik Gyaluba. (1582/V. 39.)

1582. máj. 24. Kvár szkve: „Colosij Márton viszen két asztalost és egy tölcsérest két lovon Gyalora den. 25.” (1582/V. 42.)

1587. Ghiczy gubernator kapta adományba és birtokolta haláláig 1589-ig.

1590–1594. Báthory András (a fejedelem unokatestvére) birtokolja a várat.

1591 szept. 7. Kvár szkve: „Zep Balint vitte fejedelem fundalojat Gyaluban 4 lovon. Attam den. 50.” (V/X. 52.)

1596 ápr. 20. Kvár szkve: „Diószegi Istvánt és Kőmies Pétert Gyaluban asszonyunk őfelsége [Maria Christierna] hivatalára mivelni vitte, 2 lóval Hoec Mátyás den 25.” (VII/XXI-a. 8.)

1597–1600. Naprágyi Demeter püspök kapta adományba Gyalut, mely ez időben az erdélyi püspökség székhelye volt. (JAKÓ: i. m. 1944. XIII–XIV. 1.)

1605. Gyalu várának leltára: „Az Kapolnaban Alabastrom keöbeöl czinalt három Oltar vagion.” (Suky család ltára). – SZABÓ T. A.: Erdélyi magyar szótörténeti Tár. II. Bukarest, 1978. 153.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 160. 1866. 180–183. (a vár története). BALOGH 1943. 230–233 (a vár története 1560-ig; renaissance töredékek; régebbi irodalom). BALOGH 1953. 18., 18. kép. B. NAGY 1970. 257. H. TAKÁCS 1970. 65–68, 193–194., 74–83. kép. B. NAGY 1973. 286., 43–49. kép.

Gyeke (v. Kolozs vm. – Geaca), egykor ref. templom.

Wesselényi Miklós sírköve. 1584. (84. kép) eredetileg a gyekei templomban, utóbb Zsibón, a kastély parkjában lévő Wesselényi kriptába befalazva. Deák Farkas találta meg 1874-ben a gyekei udvarházhoz tartozó istálló küszöbköve gyanánt. Anyaga homokkő, méretei kb. 200x60. Jobbszéle végig törött. Felirata:

EPITAPHIVM EGREGY
DNI MAGISTRI NICOL . . .
DE WYSSELEN PROTONOT . . .
REGNI TRANSYLVANIAE
OBEVNTIS IN POSSESSIONE G . . .
DIE DECIMA DO . . .
MENSIS MARTY ANNO
DOMINI MD • LXXXIII

NICOLEOS [!] • PATRIA WISSELEN
HOC OCCVBAT • ARVO . . .
OCTOGIMTA [!] ANNOS NON
. . . SINE LAVDE SENEX
ARMA TVLIT PRIMI IANIQV . . .
. . . SIGILLA SECVNDI
REGIS AT • HAEC ANNOS BIS
TVLIT . . . DECEM

Wesselényi Miklós, a család gyekői ágának az őse, Zápolyai János idejében fegyverrel szolgált, János Zsigmond és Báthory István fejedelmek alatt pedig az ítélőmesteri tisztséget töltötte be. Gyekeit ő szerezte. A sírkövön látható címer még nem ábrázolja a későbbi Wesselényi címer szirén-alakját. Wesselényi tisztségei: TRÓCSÁNYI 1980. 357.

Irodalom: KÖVÁRI L.: Erdély nevezetesebb családai. Kvár, 1854. 234, 254.
DEÁK F.: A gr. Wass család czegei levéltáráról és a gyekői Wesselényi síremlékről. Századok. 1874. 57. 51, 309–311. Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 204. BALOGH 1934. 155.

Gyeke (v. Kolozs vm. – Geaca), udvarház.

Az egykori Wesselényi udvarház romjairól Deák Farkas feljegyzése: „a gyekői tó partján emelkedő halmon festői tájképet alkot. Az északi és nyugati bástyák falai még néhány ölnyi magason állnak; még jól észrevehető, hol voltak a szobák, a kapuk? Már a pincék bolthajtásai is romladoznak.” A kapu tornyán óra volt. (Századok. 1874, 309–310.)

Gyerővásárhely (v. Kolozs vm. – Dumbrava), ref. templom.

Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet sírköve. 1575. A sírkő felső szakaszában mélyített négyszögben olasz koszorúban pajzs a Gyerőfi–Mikola címerrel és E M betűkkel; a sírkő alsó szakszán latin felirat. Anyaga homokkő. Méretei 159X70. Felirata Herepei János nyomán:

CASPARIS HAC SAXI SVB MOLE . . .
VXOR MIKOLAE STIRPIS ELIZA . . .

HEC PIETATIS AMANS PRVDENS . . .
EXEMPLUM CASTI GRANDE PVDO . . .
AMOVE QVATER DENIS BINOS ADIECT . . .
CUM FRAGILIS NOVIT CORPORIS EX . . .
FILIVS HAE CHARAE POSVIT MONVMEN . . .
EXIGIVM GRATAE MENTIS VT ESSET . . .
ANNO 1575. 15. IAN . . .

Irodalom: HERPEI J.: A kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei. Kézirat, az 1930-as évekből (részletes családtörténeti adatok, a felirat pontos közlése és kiegészítése). KABAY 1973. 1684 (tévesen 1515-ös évszámmal).

Györgyfalva (v. Kolozs vm. – Cheorgheni), egykori Haller kúria.

Ajtópárkány 1588. (43. kép). Két szélén a voluta-alakú gyámkő levéldísszel, közepén üres címerpajzs. Lelőhelye: a lebontott Haller kúriából került elő 1961-ben. Homokkő. Mérete 32×130. (Vámszer Géza közlései.) Felirata az üres címerpajzs két oldalán:

SOLA · VIRTVS · E . . . (a pajzstól balra) ET MORTVO STABILIS (a pajzstól jobbra)
VIVET · POST FVNERA VIRTVS
VIRTVTIS ET GLO RIE · COMES · INVIDIA

A párkány alsó szélén: 1 5 8 8

A felirat első sora: Margalits 1895. 220. sz.; második sora Margalits 216. sz., Walther II/V. 1967. Nr. 34026; harmadik sora idézet Sallustiusból Margalits 220. sz.

Irodalom: KABAY 1973. 1685.

Györgyfalvi hegyoldalban a régi *Egyházas-Pata* romtemplomából 1906-ban egy renaissance ajtókeretet bevitték az Erdélyi Múzeumba. (Kelemen Lajos levélbeli közlése 1950. máj. 31.)

Gyulafehérvár (v. Alsó-Fehér vm. – Alba Iulia), székesegyház.

XVI. század első fele. A székesegyház renaissance épületrészei: Lázói János telegdi főesperes kápolnája, másként Szentlélek kápolna 1512; lépcsőkorklát Várday Ferenc püspök címerével 1514–1524; Mária kápolna 1520 körül; Várday Ferenc kápolnája, másként Szent Anna kápolna 1524 körül (BALOGH 1943. 233–243.) – Ugyanebben a munkámban (243.) egy zárókövet – levéldíszének faragásától megtévesztve –, tévesen a XVI. század elején készült darabnak véltem, jóllehet jóval korábbi, románkori.

1545. máj. 10. Gyulafehérvár. Franciscus doctor vicarius és Werewczey Miklós hunyadi főesperes szerződése (conventio) Magister Michael Carpentarius Cibiniensis-szel a torony megépítésére négyfiatornyosan a szebeni és besztercei templomokhoz hasonlóan 200 forintért és napi teljes ellátásért. (ENTZ G.: A gyulafehérvári székesegyház. Bp., 1958. 187.)

1549. dec. 29. A marosvásárhelyi országgyűlés végzése, melyben sérelmezik, hogy a királyné távozása után: „non voluntate Majestatis suae factum esse credunt, cum Michael Horváth Portam Capituli occupasset, quo Nobiles, qui causa querendarum Litterarum eo profecti essent, non sunt intromissi. Cum autem Capitulum propter Litteras Privilegiales, quarum Custodem Capitulum ipsum esse voluerunt, Domus tamen vicinalis sit Dominorum Nobilium Regni, idemque ipsi Regnicolae Majestati Reginali et eius illustrissimo filio fideles semper exstiterunt, et nunc quoque sunt, porta vero illa non Capituli, sed Dominorum sit, cui Capitulum et officialis quidem praeest, quemadmodum alia porta Episcopi pro tempore constituta fuit.” A rendek kéri a királynét, ilyent ne engedjen: „sed liberam portae illius possessionem capitulo concedere dignetur.” (Erd. Orsz. Eml. I. Bp., 1875. 296–297.)

1550. febr. 2. A kolozsvári országgyűlés végzésében sérelmezik, hogy: „portaque jam illa diversis temporibus, tum per pedites Domini Patotsi, tum per alios ab eis occupata fuit, quemadmodum nunc quoquo occupata tenetur.” Ezért kéri a királynét: „dignetur Majestas Vestra Capitulo liberam possessionem illius portae concedere, nec de caetero hoc fieri permittere.” (uo. 303–304.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „A canto a tal Palazzo è la chiesa Cattedrale. Nel principio che io arriuai che fu il primo di Maggio 1564 per tutto il sei d’Aprile 1565 si trouò da sacerdoti et Canonici cattolici custodita et celebrata con il pio consenso Regio, del quale ancora che publicamente non udisse messa,” hanem csak a szobájában (nella camera sua), ahonnan mindent jól hallhatott. Nem engedte, amíg „mentre che egli stette in questa Città che tali ministri ecclesiastici fussero leuati, ne in modo alcuno turbare il loro officio . . .”, jöllehet Blandrata és Csáki Mihály kancellár állandóan ellenkező intézkedésre akarták őt rábírní. HANEM, amikor 1565-ben Schwendi ellen indult „non fu à pena detto Re giunto a Colosuar, doue la dieta generale del Regno era già preparata, che questi rebelli d’Iddio, posti prima gli ordini secreti, scacciarono i sacerdoti et tutti gli altari, statue et figure, per terra gettarono. Et fra le altre sceleraggini alcune tauole di mirabili figure antiche spezzarono et bruciarono con due eccellentissimi organi.” (GROMO, G. A.: Compendio della Transilvania. — Apulum. II. 1946. 174–175.)

1565. márc. 1. Gyalu. János Zsigmond elismervénye a gyulafehérvári székesegyház kincstárából átvett drágaságokról (ezüst edények, kandeláberek), közöttük az anyjától, Izabella királynétól ajándékozott monstranciáról. (ENTZ G.: A gyulafehérvári székesegyház. Bp., 1958. 220.)

1577. szept. 2. Nyitra. Bornemissza Pál nyitrai (volt erdélyi püspök) végrendeletében úgy intézkedik, hogy a Gyulafehérvárról elvitt kincsek (aranyozott kehely a magyar királyok aranyérmeivel, zafir gyűrű, aranyozott ezüst táblába kötött missale, két ezüst kandeláber, melyeket a farkasfogas – nyilván Báthory – címer díszített) adassanak vissza a gyulafehérvári székesegyháznak. Új adományokat is rendel Gyulafehérvárnak (pásztorbot, aranygyűrű, corporale, altare portatile, zászló). Mindezeket azonban csak akkor, ha a templom visszakerülne a katolikusok kezébe. (Arch.Ért. 1902. 208.)

1580. szept. 30. Kolozsmonostor. P. Lodovico Odescalchi Caligari püspöknek, a lengyelországi nunciushoz: „et anco questo Maggio passato volle [a fejedelem Báthory Kris-

tóf] che pigliassemo dalla chiesa cattedrale d'Alba (quale ora è in mano degli heretici), tutti i paramenti, che v'erano, conservati nella sagrestia, quali furuno da cento et più, fra pianete, piviali, dalmatiche, frontali, etc. Et se bene alcuni sono vecchi, pure ve ne sono molti buoni et alcuni assai ricchi et pretiosi, tutti di seta et molti con oro. Pigliammo anco i libri che v'erano, benchè i migliori erano stati usurpati dagli heretici.” (Fontes I. 1911. 112.)

1581. febr. 26. Kolozsmonostor P. Lod. Odescalchi Caligari püspöknek: a fejedelem a jezsuitáknak ajándékozta „di più tutte le vesti sacre, ch'erano nella già catherdrale d'Alba Giulia, fra le quali ve ne sono alcune molto ricche et belle, tutti ancora i libri de detta chiesa, benchè de questi pochi siano stati i buoni, et di cose sacre.” (uo. 121.)

1581. szept. 1. Kvár, P. Szántó István P. Claudio Aquaviva jezsuíta generálisnak: „Albae Juliae nescio quo casu fuerunt ultra 50 casulae, dalmaticae 8 aut 10; item antependia non pauca, infula episcopalis cum baculo argenteo et calicibus 10 aut 12 conservata; quae omnia princeps nobis donavit et illis in tribus templis nostris utimur.” (uo. 176.)

1582. febr. közepe. A gyulafehérvári jezsuíta residentia visitatiója: „Habent nostri optima et pretiosa ornamenta olim cathedralis ecclesiae, quae iam usurpaverant haeretici.” (uo. 222.)

1586 előtt. Joh. M. Brutus feljegyzése: Báthory István – 1576 előtt – egy nagy római sirkövet a nagytemplom északi kapuzatánál helyeztetett el. (BRUTUS J. M.: Magyar Krónikája. Közli Nagy Iván. III. 1876. 202. – Mon. Hung. Hist. II. oszt. XIV. köt.)

1590. júl. 25. Szeben. Johann Huet szebeni királybíró jelenti a fejedelemnek, hogy kívánságára „ligna conquisimus cum organario, eaque curru transmittimus. Opto etiam vehementer, ut organum ipsum rite perficiatur. Cupio autem maiorem in modum, ut Celsitudo V^{ra} Illma sono illius magni et pulchri instrumenti fruatur tranquille ad gloriam Dei”, . . . János Zsigmond idejében az orgonát nem használták. „Post obitum tandem eius nullo relicto herede, organum quoque neglectum est, et maiori ex parte destructum.” (VERESS: Doc. III. 1931. 222.)

1592. jan. 23. Gyfehérvár. Alfonso Carrillo P. Claudio Aquaviva jezsuíta generálisnak: „Si Schola hic instituenda sit, opus erit restituere omnes libros cum suppellectili hinc in Poloniam, in Moldaviam, in Hungariam et Austriam asportatos. Ut alioquoties scripsi, nihil enim restitutum est.” (VERESS: Carrillo. I. 1906. 9.)

1595. márc. 2. Kvár szkve: „Gergely pap megyen Monostorról Fejérvárra occupálni és az nagy egyházban misét celebrálni vasárnapra.” (VI/XVII-a. 44.)

1595. őszén. Jezsuíta jelentés Erdélyből: „Restitutum est catholicis hoc anno ipsa Dominica Laetare [márc. 30.], templum Albae celeberrimum, quod Ariani et Calvinistae iam 40 annis tenuerant.” – „idem officii genus etiam praestitum est, cum sexto Augusti in eodem templo nuptiae sollempni apparatu fuerunt celebratae [Báthory Zsigmond és Mária Christierna főhercegnő esküvője], quas nostri quoque variis exquisite pictis emblematis et aliis carminibus exornarunt.” (Fontes. V. 1921. 46.) – Az esküvőről részletes közlés: SZÁDECZKY L.: Báthory Zsigmondné Mária Krisztierna. Bp., 1883. 8–9.)

1595. okt. 27. Kvár szkve: „Az feiervári nagy egyház orgonája alá az faragott köoszlopokat vitték Fejérvár felé ezek Thordáig . . .” – Tíz darab 12 ökrös szekér, egy darab

10 ökrös szekér és három darab 8 ökrös szekér, tehát összesen 14 szekérral vittek faragott követ. (VI/XVII-a. 104.)

1596. máj. 4. A gyfehérvári káptalan átírja Báthory Zsigmond oklevelét, mely találta-tik: „in sacristia seu conservatorio capituli Ecclesiae Albensis Transylvaniae.” A címerfel-irat kezdő O betűje arabeszkkel díszített, mezejében koronás fej. Körpecsét: Mihály fő-angyal a sárkányon (48 mm.) körirata: S · CAPITVLI · ECCLESIE · TRANSIL · 1570. (Kvár, Akad. Ltár, egykor Erd. Múz. Ltára, a címereslevelek között.)

1598. Johannes Bongarsius feljegyzése a nagy templom kapujában lévő római kövek-ről: „pro valvis templi.” (BONGARSIUS, J.: Transylvaniae Inscriptiones veteres. Kiadta: SCHWANDTNER, J. G.: Scriptores Rerum Hungaricarum. I. Vindobonae, 1746. 881.)

1600. máj. 18. Regestum seu Inventarium rerum et paramentorum in ecclesia Maiore Albensi contentorum et repositorum. (KNAUZ N.: Régi egyházi ékszerek. Magy. Sion. I. 1863. 711–712.) – A leltár tanúsága szerint ekkor a gyulafehérvári kincstárban volt Szent László király váradí ereklyetartó mellszobra.

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése Báthory Andrásról: „exedras in maiore aede atque orchestram, unde ipse sacras conciones audire, in laxam amplitudinem per columnas suspendere.” (II. 1876. 279.)

1601. Egykorú feljegyzés a nagy templomnak és benne a levéltárnak a pusztulásáról. (Erd. Tört. Adatok. II. Kvár, 1855. 203–204. ENTZ: i. m. 1958. 188.)

XVII. század eleje. Szamosközy feljegyzése a székesegyház 1603 évi égéséről. A vá-rat védő németek Bethlen Gábor ostromló csapatainak megzavarására néhány városi há-zat felgyújtottak, a szél a tüzet átvitte a palotára: „constiterat hic incendium obiectu sum-mi templi testaceis inbricibus tecti, nisi turris tota aula temploque sublimior, ab Isabellian-is aedibus auide excepisset cladem. Illa enim siue auara parcimonia, siue vaecordia priorum, pineis asserculis serie inter se connexis imbricata erat, iicet non contemnendo opere, cor-ruptelae tamen facile obnoxio. Huc ubi impetus flammae assurrexit, protinus ab imis suggrundijs ad supremum usque apicem transmisit feralem ignem. Quapropter omnes contignationes, trabes, tabulata, ingens ac sonorum horologium, aeneae campanarum moles, arduj operis et praecellentis horrendo incendio corruptae ac liquefactae, in cine-rem ac informe aes sunt resolutae.” (SZAMOSKÖZY III. 1877. 40.) – A feljegyzést megismétli Bethlen Farkas, közölve: ENTZ: i. m. 1958. 188.

XVII. század második fele. Bethlen Farkas feljegyzése Rácz György hajdúinak pusztításáról 1601-ben: „ex Archivo Regni antiquorum Regum Privilegia, et varia monumen-ta, tum Imperatorum Turcicorum diplomata Transsylvaniae collata, tum alia instrumen-ta litteraria Bona Regnicolarum concernentia, omni Thesauro ipsis pretiosiora, disjece-runt, et gladiis dissecuerunt: sepulchra non solum privatorum, verum etiam Principum et Regum aperuerunt . . .” (BETHLEN Farkas: Historia de rebus Transsilvanicis. V. Ci-binii, 1789. 32.)

1604. febr. 3. A gyulafehérvári káptalannak, azaz a levéltári conservatoroknak a folya-modványa a kolozsvári országgyűléshez a levéltár megmentése végett: „Tudja kegyelme-tek, hogy az országnak egyik tárháza, és talám legdrágább az captalanba való levelek. Ugy vagy on, hogy sok kár lött benne. Sok ide s tova való tékozlás, de mégis annyi levél vagy on ott, hogy három szekeret bövségesen megrakhatnának vele; mind ott vesz a föl-

dön, ott rothad az torony megegése után az esővíz nedvessége mia. Könnyű költséggel az toronnak az alsó részét az bót felett meghéjazhatnák. Nám az kis-selyki dézmának minden bőv hasznát azért veszik fel az pap uraim, hogy valami részét az templom épületére fordítanak.” Folyamodványukban elmondják: „Ez elmúlt időkben történt veszedelmekben nem ilyen gondviselés volt ez féle drága marhára, mint moston. Budából, Pécsből, Székes-Fehérvárból, Esztergomból Nagy-Szombatba takartak volt az féle leveleket, melyekben most is az egész Magyarországnak igazsága áll. Orodából és Csanadból ide Fejérvárra hozták volt az veszedelem előtt az ország leveleit, moston kenig senkinek anni gondja nem leve arra, hogy csak egy mélföldig az ellenség előtt valami részei elvitethetnek volna, noha sokat torekednénk azoknál, kiknek Fejérvárat arra gondjoknak kellett volna lenni . . . Mi Isten előtt, de kegyelmetek előtt protestálunk, hogy szívünk szerrint minden igyekezettel akartuk oltalmazni és takargatni, de minékünk értékünk nem volt hozzá, mert sok időtől fogva semmi fizetésünk meg nem jár. Azért mi sem most, sem ezután okai ne legyünk az iszonyú kárvallásnak.” (Teljes közlés: Erd. Orsz. Eml. V. 1879. 269–270.)

Gyulafehérvár, jezsuita (egykor domonkos) templom (22. kép).

1289–1361. Adatok a domonkos konventről. 1289-ben az egyik szerzetes Nicolaus pictor (ENTZ G.: Die Baukunst Transsilvaniens im 11–13. Jahrh. Acta Hist. Artium. XIV. 1968. 142.

1580. jan. 16. Lelesz. P. Franciscus Sunyer provinciális levele Rómába P. Everardus Mercurian praepositus generálishoz: „L’animo suo [Báthory Istváné] è questa primaviera che viene, dar ali nostri in Alba Julia una bellissima et grande chiesa che era deli bernardini, acciò li possino li nostri habitare, predicare et exercitare tutti li ministerii della Compagnia, dar intrate per sustentare almeno l’ultimo genero deli nostri collegii,” azaz húsz személyes kollégiumot. (LUKÁCS–POLGÁR II. 1965. 463.)

1580. szept. 30; 1581. febr. 26; 1581. szept. 1; 1582. febr. közepe; 1592. jan. 23. Jezsuita jelentések arról, hogy Báthory Kristóf fejedelem nekik ajándékozta a székesegyház felszerelését, amelyet azonban utóbb szíjjelküldtek más országokba. L. az 58–59 lapon.

1581. febr. 26. Kolozsmonostor. P. Lodovico Odescalchi Caligari püspöknek, a lengyelországi nunciushoz: „questa Natale l’Illmo prencipe diede una chiesa in Alba acciò che ivi i nostri predicassero et celebrassero, il che cominciò a fare l’istesso giorno di Natale, ritrovandosi presente a la predica et messa tutte quelle feste l’istesso Illmo prencipe col figliolo,” – azaz Báthory Kristóf és Zsigmond. (Fontes I. 1911. 122.)

1581. máj. 28. Gyfehérvár. P. Leleszi János Báthory István királynak: „Maestati Vestrae notum monasterium ordinis Predicatorum, templum quidem iam habemus, sed monasterium adhuc inhabitatur: sed et templum est totum desolatum: iam pro pavimento Celsitudo Sua [Báthory Kristóf] curaverat adferri decem millia laterum, altare ex ligno pro tempore extruximus, atque ecclesia multa indiget reparatione, sed si idem animus erit Maestati Vestrae, qui fuit optimi principis, invenio et scio modum facilem quo haec omnia perficiantur.” (uo. 134.)

1581. szept. 13. Gyfehérvár. P. Leleszi János P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „In hac tanta penuria [ti. az államkincstár üres lévén], nihilominus ad unicum ver-

bum cubicularius supremus, dominus Galfius (alias religione Calvinista) centum florenos numeravit. Neque hoc contentus, aedem nostram sacram vetustate collapsam, tecto convestivit, tegulis latericiis ab aliquot milliariibus allatis.” (uo. 190.)

1581. okt. 16. Litterae missiles Stephani regis ad Patrem Joannem Leleszi, totae propria manu scriptae, de nepotis profectu gratulatoriae, in quibus etiam templum Albae Iuliae renovandum et Patres eo evocandos promittit. (Fontes V. App. VI. No. 14.)

1582. jan. 10. Gyfehérvár. P. Leleszi János P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Fenestras templi vitris tres reparavimus, expensis Illmi principis. Subselliis etiam templum instruitur. Nam hactenus, ut in tantis ruinis fieri solet, nudi templi parietes, nuda pavimenta conspiciebantur, Turriculam quoque pro campanis senatus, alias haereticus, ligneam erigere coepit.” (uo. 210.)

1582. febr. közepe. Gyfehérvár. A gyulafehérvári jezsuita residentia visitatioja: „Habent commodam habitationem quae olim fuit domus praepositi, templum tamen non nihil distans, quod totum datum est Societati pro futura habitatione nostrorum, quae sane erit capacissima et commodissima. Habent nostri optima et pretiosa ornamenta olim cathedralis ecclesiae, quae iam usurpaverant haeretici . . .” – Pro directione nostrorum c. fejezetben: „3° Templum omni diligentia accomodetur decentius, quo ad altaria et reliqua, ut spectantibus devotionem excitet. 4° Fabrica non prius inchoatur, quam de fundatione residentiae peragatur cum Ser^{mo} rege Poloniae et consulto provinciali.” (uo. 222.)

1583. jan. 27. Niepolomice. „Litterae patentes Stephani Regis, quibus testificatur se Albae Iuliae Societati Jesu in perpetuum tradisse ecclesiam Sancti Stephani, una cum monasterio adiuncto, quod olim fuerat Dominicanorum. . .” (Fontes I. 1911. No. 80.; Fontes V. 1921. App. VI. No. 23.)

1583. Báthory István király felállítottatta Báthory Kristóf síremlékét, Wilhelm Block dandzigi szobrász művét a jezsuita templomban. L.: „Gyfehérvár, sírkövek” címszó alatt, a 100–101 lapon.

1584. (vagy 1583). Antonio Possevino feljegyzése: „Or quell 'anno, per ordine del re, convocati i nobili del regno in Alba Giulia, si seppeli solennemente il corpo di Christoforo principe: il che prima fatto non si era, si per attendersi a riparare una chiesa pei cattolici, ove doveva essere collocato, non volendo il re, che si seppellisse in alcuna, dove erano stati seppelliti heretici.” (Fontes III. 1913. 148.)

1585. aug. 9. Jurjew. Antonio Possevino a mantovai hercegnőnek: „così il Re [Báthory István] al detto suo fratello [Báthory Kristóf], che dappoi cattolicamente et con tutti sacramenti morì, volle che di nuovo si rifacesse una chiesa, nella quale egli si seppellisse.” (Fontes II. 1913. 125.)

1590–1591. Jezsuita jelentés: „Albae assignatum est collegium templumque Sancti Stephani, quod olim nostrum fuerat, cum commendo annuo vectigali.” (Fontes V. 1921. 30.) – Tudvaleőleg 1589-ben a jezsuitáknak távozniok kellett Erdélyből (Tört. Tár. 1893. 465. l. Reg. 900.), de néhány év múlva visszajöhettek.

1591. máj. 15. Kvár szkve: „Hogy az orgona lábna valo köveket Fejervarra vitték, vitt 7 lovon egy szekeres (fl. 1. den. 75); 6 lovon hét szekeres (fl. 1. den. 50), 5 lovon három

szekeres (fl. 1. den. 25.). – Tehát összesen 11 szekéren szállították le a faragott köveket az orgona lábazatához. (V/X. 45.)

1592. Jezsuita jelentés: „Eodem anno ut catholicorum devotio, divinusque cultus augeatur, Serenissimus princeps in nostro templo sumptibus aliquot millium aureorum, opere perquam magnifico et tanto principe digno, erexit organum praestantissimum.” (Fontes V. 1921. 35.)

1594. febr. 15. Gyfnehérvár. Alfonso Carrillo jelentése az erdélyi misszió 1593-ik évéről: „Ad ornatum arae praeter alia sex candelabra argentea praeclare facienda curarunt.” (VERESS: Carrillo. I. 1906. 54.)

1638. Ferenczi György gyergyószentmiklósi plébános feljegyzése: „Item 1638. Anno az Fehérvári katolikusok templomának tornya, hogy leroskadt volt, minden fáját megküldöttem az vizen cum fl. 28.” – azaz a Maroson leusztatták. (VESZELY K.: Erdélyi egyháztörténeti adatok. I. Kvár, 1860. 144.)

1691. dec. 31. Bécs. I. Lipót császár- király diplomája: „. . . a katolikusok Gyulafehérvárt is a kisebb templomot, mely hajdan Báthory Kristóf által emeltetett s el van pusztulva, ujra felépíthessék.” (ASZTALOS M.: Adatok egy erdélyi imperium változás történetéhez. Jancsó Benedek Emlékkönyv. Bp., 1931. 136.)

1693. ápr. 9. I. Lipót pótdiplomája: „a Fejérvári Báthory templom a katolikusok részére helyre állíttassék.” (uo. 137.)

1743. Franciscus Fasching: „Ad haec tribus provisa Templis [ti. a püspökség javadalmából]: uno Patrum Societatis Jesu a munificentissima Bathoryorum Familia excitato. . . Illud ereptis morte Fundatoribus, heterodoxorum furor pulsus Jesuitis invasit, tantumque afflixit, ut praeter ruinam manserit nihil; seculo fere exules reducti, Deo primum dicatas, impendiis Comitiss Stephani Apor, deinde et suas aedes instaurare coeperunt; et quoniam sua dote ac fundis carent, ex quo exuti sunt, idcirco domicilium eorum cum Minervae Aethnaeo, lente admodum consurgit.” (FASCHING, F.: Nova Dacia, Claudiopoli, 1743. 57–58.)

XIX. század vége. A templomot katonai raktárként használták. (GERECZE 1906. 102.)

1898-ban dr. Cserni Béla lefényképezte. Felvételei: a templom; a templom északi oldala és vele párhuzamosan a kollégium északi szárnya, mely később az új gimnázium kápolnája lett; a kollégium nyugati szárnya; a templom belseje. Közölve: Fontes V. 1921. 36–37. lapok között. – A templom sekrestye ajtajának – egy régi fénykép tanúsága szerint – egyszerűen profilált renaissance kerete volt. A templomot lebontották. Helyére épült a rk. lyceum (VERESS: Doc. II. 1930. 243.)

Irodalom: GERECZE 1906. 102. Fontes V. 1921. 36–37. SERBAN, I.: Un monument de arhitectură gotică din cetatea Alba Julia Biserica Báthory. Apulum. XV, 1977. 313–333.

Gyulafehérvár, jezsuita temető és kápolna.

1592. Jezsuita jelentés: „Nostri ergo, ut etiam in hoc honestati et solatio catholicorum consulerent, expensis partim propriis, partim ex eleemosynis corrogatis, emptis etiam ad id aliquot hortis, amplum et honestum coemiterium, magna cum laude tam haeticorum, quam catholicorum, lapideum exaedificarunt, totum a ruribus distinctum, qui aedificio haud exiguam pulchritudinem et sepulturis commoditatem afferunt. Fatentur omnes, in toto reg-

no tam elegans coemiterium non inveniri, miranturque se videre duorum duorum mensium spatio absolutum opus, cuius prima fundamenta cum poni vidissent, crediderant, ante triennium se perfectum non visuros.” (Fontes V. 1921. 35.)

1593. Jezsuita jelentés: „Quo autem fructus iste magis ac magis in dies augeatur, in animum nostri induxerunt, ut corrogatis eleemosynis pulchrum admodum templum exaedificaretur intra coemiterium, quod pro catholicis optimo lapideo muro anno elapso cingi curaverant. Itaque opus fuerunt aggressi in mense Maio, ut ad medium Septembrem fuerit aedificium usque ad initium testudinis deductum, magno catholicorum solatio. Ad primum autem lapidem ponendum instituta fuit celeberrima supplicatio ex templo nostro antiquo S. Stephani, ad locum novi templi, quod Angelo custodi dicatum fuit. Res profecto valde laudata et commendata etiam ab heareticis. Sex praeterea perpulchra candelabra argentea et tintinnabulum item argenteum pro templo nostro sunt parata.” (uo. 38.)

1593. máj. 31. Gyfehérvár. Carrillo levele Aquaviva jezsuita generálisnak. „Hic nunc ex eleemosynis aedificio pro catholicis pulchrum templum in medio coemeterii lapidei, quod elapso anno satis amplum eleemosynis quoque paraveram.” (VERESS: Carrillo I. 1906. 49.)

Gyulafehérvár, gör. kel. monostor.

1602. Naprágyi Demeter püspök emlékirata az erdélyi viszonyokról: „Imprimis Albae Juliae princeps Sigismundus, in gratiam Michaelis vaivodae, quem a Turcarum societate avocaverat, omnibusque benevolentiae significationibus prosequetur, monasterium in colle penes civitatem sumptibus Michaelis extrui permiserat, praediisque donaverat.” – „Quod itaque primo ad monasterium attinet, sentio illud nulla ratione Valachis permittendum propter has rationes, Primo. Sive princeps, sive gubernator, sive episcopus aliquis Albae Juliae resideat, non decet penes fenestram pallacii schismaticum templum fieri, et ecclesiae Romanae rebelles contra ecclesiam cathedralem, cui prope est monasterium, triumphum occinere.” (Erd. Orsz. Eml. V. 1879. 170, 171.)

Gyulafehérvár, prot. schola (iskola)

1565. jan. 30. János Zsigmond megerősíti a jan. 22–29-i kolozsvári országgyűlés törvénycikkeit: „Az fehérvári schola megépítésére, jövedelemnek ahhoz szakasztásához és tudós személyeknek tartására, kik görögöt, deákat tanítsanak, és az egyházi szolgálat naponként Isten tisztességére, hogy öregbedjék, ő felsége jóllehet az keresztyéni kegyeségből az előtt is gondolkodott róla; de az ő kegyelmek országul való engedelmes intésekre és kívánságokra oly gondot akar viselni, úgy akarja megépíteni az fehérvári scholát, hogy országul ő felségével egyetembe kedveskedhessünk.” (Erd. Orsz. Eml. II. 2876. 289–290.)

XVI. század vége. Szamosközy István János Zsigmondról: „Testantur eius benignitatem scholae provinciales, in usum iuventutis literariae sufficientibus salariae dotatae Albensis, Vasarhelyiensis, Claudiopolitana.” (I. 1876. 112.)

1590. aug. 3. Gyfehérvár. Kovacsóczy Farkas végrendelete: „Az iskola épületire száz forintot, de úgy hogy rá költség és addig oda ne adják, mig gondviselés nem lészen rája.” – „Valami szentírás könyvek vadnak az egy almariomban az könyves házban, azokat

mind papoknak és tanulóknak az fejérvári predicatoroknak tetszéséből osszák.” (SZÁ-DECZKY L.: Kovacsóczy Farkas levelei. Tört. Tár. 1893. 39, 40.)

Gyulafehérvár, jezsuita residentia és kollégium.

1575. márc. 27. Gyfehérvár. Báthory István fejedelem P. Lorenzo Maggio ausztriai jezsuita provinciálisnak: „Verum in hoc regno neque amoeniorem, neque commodiorem isto Albensi, quo etiam nos residemus, reperimus. Non sine causa sane, etiam antiqui Hungariae reges, viris religiosi hunc locum delegerant. Quam ob rem cum hoc loci seminario pietatis, politiorumque literarum instituendum in animo habeamus, V.P.^{tem} diligenter rogatam volumus, ut pro suo in ecclesiam catholicam zelo, quo imprimis ducitur, duodecim Jesuitas, inter quos duo aut etiam tres sint, qui reliquis tam gravitate, quam eruditione praestent, mittere velit.” (Fontes I. 1911. 19.)

1576. aug. 7. Prága. Delfino nuncius levele Galli római államtitkárnak: a bécsi jezsuita provinciális értesítette „che il Vaivoda di Transilvania gli domanda hora 12 Padri et dove prima voleva metterli in Varadino hora dissegna fondere un Collegio in Albagiulia, quasi nel mezo di Transilvania.” (VERESS: Doc. II. 1930. 71–72.)

1580. P. Justus Rabb évi jelentése a lengyel provinciáról: „Albae Juliae duo sunt nostri sacerdotis, brevi templum et monasterium quoque desertum habituri.” (LUKÁCS–POLGÁR II. 1965. 520–521.)

1581. máj. 28. Gyfehérvár. P. Leleszi János Báthory Istvánnak: „Erat voluntas Cels^{nis} Suae [Báthory Kristóf] Albae quoque nomine suo non minimum genus collegiorum facere et fundare, locum delegerat. M^{ti}V^{rae} notum monasterium ordinis Praedicatorum, templum quidem iam habemus, sed monasterium adhuc inhabitatur.” A továbbiakban a templom helyreállításáról ír. (Fontes I. 1911. 134.)

1581. szept. 1. Kvár. P. Szántó István. P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Collegium hic [Gyulafehérvárt] nondum est factum, sed speratur 20 aut 25 personarum. Patres degunt in domo quadam aulae principis coniuncta.” (uo. 174.)

1581. szept. 13. Gyfehérvár. P. Leleszi János P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Exactis autem annis illis [a kolozsvári kollégium befejezése után], integre ad Albanos redeat summa. Ibique rex Serenissimus teneatur, collegium extruere etc.” (uo. 191.)

1581. szept. 25. Kvár. P. Jacobus Wujek P. Claudio Aquaviva jezsuita generalisnak: „vel Albae Juliae, ubi est nostrorum residentia et forte fiat brevi collegium.” (uo. 197.)

1582. febr. közepe. Gyfehérvár. A gyfehérvári jezsuita residentia visitatioja: „Habet commodam habitationem, quae olim fuit domus praepositi, templum tamen non nihil distans, quod olim fuit Augustinianorum, cum coniuncto monasterio fere diruto, quod totum datum est Societati pro futura habitatione nostrorum, quae sane erit capacissima et commodissima . . . Fabrica non prius inchoatur, quam de fundatione residentiae peragatur cum Ser^{mo} rege Poloniae et consulto provinciali.” (uo. 22.)

1582. máj. 8. Poznan. P. Ioannes Paulus Campano lengyelországi jezsuita praefectus P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Addo et illud, Regem cogitare de altero loco erigendo nobis Albae Juliae stato et certo tum propter aulam illam ibi degentem, tum ut nobilitas primariorum senatorum, qui suos liberos Claudiopolim non mittent ad scholas, ibi in una vel altera schola instruantur . . .” (LUKÁCS III. 1967. 114–115. Doc.46.)

1582. szept. 21. Jaroslav. Ugyanaz ugyanannak: „Neque Rex ipse urget collegium Albae Juliae, sed aliquam scholam tantum pro hoc tempore.” (uo. 142. Doc. 66.)

1583. jan. 27. Niepolomice. Báthory István király a jezsuitáknak kertet adományoz: „Ut . . . aliquem locum idoneum habeant in quo se studiarum laboribus defatigatos recreare possint . . . hortum extra muros ex adverso portae Sancti Gregorii [helyesen Georgii] praefatae civitatis albensis situm, alias ad praeposituram albensem pertinentem.” (Fontes I. 1911. 248; Fontes V. 1921. App. VI. No. 23; LUKÁCS III. 1967. 276.)

1583. febr. 12. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond meghagyja a gyfnehérvári levéltári requisitoroknak, hogy a jezsuitákat a Szent György kapuval szemben lévő régi préposti kertbe iktassák be. (BEKE A.: Az Erd. Káptalan Levéltára Gyfnehérvárt. Tört. Tár. 1893. 463. lap. Reg. 893.) – A Szent György kapu a vár keleti oldalán volt.

1583. máj. 19. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond megerősíti Báthory István király adományát, aki Gyulafehérvárt egy kertet adott a jezsuitáknak. (Fontes V. 1921. App. VI. No. 29; LUKÁCS III. 1967. 277–278. No. 144.)

1583. aug. 1. Róma. P. Claudio Aquaviva jezsuita generális kéri XIII. Gergely pápát, hogy Báthory István adományait erősítse meg. Az adományok a következők: *ecclesia Sancti Stephani cum regulari domo illi contigua, quae olim fuerat fratrum ordinis Praedicatorum*”, továbbá „*unum hortum prope et extra muros dictae civitatis*” szemben a Szent György kapuval. (Fontes I. 1911. 289–290; Fontes V. App. VI. No. 34.)

1583. aug. 1. Róma. XIII. Gergely pápa a gyulafehérvári residentiónak – megerősítvén Báthory István király adományait –, teljhatalmat biztosít bennük. (Fontes I. 1911. 297–302; Fontes V. 1921. App. VI. No. 34.) – A díszesen kiállított oklevél képből közölve: LUKÁCS III. 1967. Melléklet.

1584. Antonio Posevino feljegyzése: „Et in questo fra l’altre cose, era che Christoforo [Báthory] lasciava in perpetuo in Alba Giulia il munistero colla chiesa, et colla rendita perpetua di mille ducati Ungheri l’anno, che si pagano hora alla fabbrica delle scuole del collegio, acciochè quella città, et residenza del principe, non restasse priva o di collegio, o di altra sorte delle nostre residenze.” (A. Possevino: Transilvania. Fontes III. 1913. 135.) – Bascapè szerint Posevino munkája 1583-ban készült. (BASCAPÈ 1931. 129.)

1584. ápr. 3. Jaroslav. P. Joannes Paulus Campani provinciális Báthory István királynak: „Ut iuxta antiquum praescriptum, iuxtaque piam pientissimi principis Christophori mentem aliquando tandem manus ad reparationem ipsius monasterii apponantur, ut si scholae esse debent Albae, quas saepe cupivit Regia Maiestas V^{ta} quamprimum fiant, et habitationes pro magistris et sacerdotibus, concionatoribus et confessariis ac curatoribus templi catholici. Ac mandabit quidem Maiestas V^{ta} Regia hoc saepius per litteras, sed non prius mea sententia fiet, quam mandato dato de certa summa pecuniae, quotannis attribuenda fabricae Albanae, sicut factum est et fit Claudiopoli. – Reliqua aedificii ratio nostris demandetur. Ad quod nec multum, nec tam longo tempore opus erit isto subsidio pro una residentia, sicut pro integro collegio pluribus classibus Claudiopolitanis.” (Fontes II. 1913. 72–73.)

1585. ápr. 3. Gyfehérvár. Instrumentum, quo Sigismundus princeps confirmat donationem domus providi Bartholomaei Olah in suburbio Albensi pro Patribus Collegii factum. (Fontes V. 1921. App. VI. No. 49.)

1585. máj. 10. Niepolomice. Báthory István király levele „religioso Patri Ioanni Leleszi, rectori scholae Albensis de pago Szent-Mihály-köve et 12 colonis in suburbio Albensi Patribus Societatis Jesu attributis.” (Fontes V. 1921. 245. App. VI. No. 51.)

1585. máj. 12. Niepolomice. Báthory István király végrendelete: „Sic etiam Albensem [collegium] . . . non solum conservent, sed augeant ad eorumque incrementa aliquid adjiciant.” (VERESS 1944. II. 299.)

1585. júl. 20. Gyfehérvár. Relatio statutionis super domo fundoque Albensi in platea Nagybódogasszony nuncupata, vineisque duabus in promontorio Albensi Korgó appellato, per Bartholomaeum Oláh R^{dis} Patribus Societatis Jesu Albae Juliae degentibus testamentaliter collatis, sine contradictione executae emanata. (Fontes V. 1921. App. VI. No. 54.)

1585. aug. 26. Niepolomice. P. Joannes Paulus Campani provinciális P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Donavit et Albanis monasterium extra civitatem cum villa et aliquot rusticis et agris, videbo quid erit: et pro fabrica scholarum destinavit 500 taleros singulis annis et fundationem collegii minoris ibidem adornat; de qua ego taceo, nec promoveo, nec recuso, quia Paternitas V^{ra} scripsit semel, cum scholas duas aperiri concedebat, posse admitti bona tanquam pro futuro collegio.” (Fontes II. 1913. 131.)

1586. jan. 15. Beszterce. Ugyanaz ugyanannak: „Dum haec scribo pransus interim et coenatus apud Ill^{mun} principem, deprehendi dominum Gubernatorem [Giczy János] non cupere fundationem Albae, quia, cum haereticus sit, non putat se aliter hunc puerum tracturum ad suam sectam, ut olim tractus est Joannes II., nisi longe ab eo absint Jesuitae. Rex vero, quod probe id novit, omnino iubet fieri fundationem ibi minoris Collegii et pro fabrica dari quotannis 500 florenos, sed, ille ait, Collegium et principem Albae simul vivere non posse ob tenuitatem bonorum, quasi vero rex ipse non noverit minimum terrae iugerum quod ibi habet: 500 tamen annuos pro fabrica obtinui hoc vespere, alioquin dissolvendae essent illae duae classes iam diu apertae, quaeque florent sane, ob solum aedificii defectum. Donavit iam etiam rex Albanis praeter optimum suburbanum unum monasterium uno milliari distans ab Alba cum villa seu pago . . . Ideam futuri aedificii mittam ad P. V^{ram} Reverendam, quod omnino aggrediendum erit nobis hoc anno propter scholas, illae autem non soiae fabricari solent, sed super iisdem fundamentis et sub eodem tecto dormitorium quoque supra scholas fieri solet; quamobrem ita erit dirigenda fabrica ista, tamquam pro futuro Collegio, quod certum est, quantum ab haereticis impediri tentabitur, tantum a nobis optari detur apud principem, si in Transylvania certas sedes habere debemus.” (uo. 153.)

1586. febr. 23. Grodno. Báthory István király P. Paulo Campani jezsuita provinciálisnak: „De fundatione collegii Albensis dubia quaedam dominus gubernator iniecerat, quae quidem nos ita explicavimus, ut fundationem illius collegii ex his capitibus faciendam iuberemus: Monasterio Szentmihályköve, molendino aliquo pro pane idoneo, horto suburbano et mille florenorum paratae pecuniae ex pontis Albensibus proventibus atque arendis decimarum constituendis, de quibus dominus Gubernator ulterius cum ipso con-

feret, Hortamur Devotionem Tuam, bene consulat, acceptetque hoc quidquid est, ut parvis ex initiis ad ulteriora aliquando pateat aditus.” (Fontes II. 158.)

1586. febr. 23. Grodno. Báthory István király levele Leleszi Jánoshoz, melyben biztatja: „ad labores apostolicos et erigendum collegium Albanæ.” (Fontes V. 1921. App. VI. 65.)

1586. ápr. 29. Kvár. Massimo Milanese levele P. Joannes Paulus Campani provinciálisnak: „In Alba si debbe fabbricare un collegio, et per non vi essere altri, sono mandato io a quella cura.” (uo. 162.)

1586. első felében. A Residentia Albensis névsorában: „Maximus Milanese, Italus infirmarius et praefectus fabricae.” (LUKÁCS III. 1967. 648.)

1586. július eleje. Grodno. P. Joannes Paulus Campani provinciális levele. P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak, melyben felsorolja Báthory István király adományait az alapítandó gyfnehérvári kollégium részére, többek között: „Dat enim monasterium quoddam desolatum Sancti Michaelis [Szentmihálykő pálos kolostor] in sylvis positum, uno milliari ab Alba distans, unde ligna collegio suppeditari abunde poterunt tam ad ignem, quam ad fabricam et alia aliqua. Hortum praeterea suburbanum iam pridem dederat, ad cuius culturam etiam aliquot rusticos Valachos deputaverat. Insuper pro fabrica collegii et scholarum 500 florenos Hungaricos quotannis solvi mandavit, et si quid etiam materiae poterit, suppeditabitur, ut tanto citius finiatur.” (Fontes II. 1913. 173.)

1586. szept. 6. Grodno. P. Joannes Paulus Campano lengyel rendfőnök P. Claudio Aquaviva generálisnak Rómába: „R. Paternitati Vestrae cum his literis mitto varias ideas collegii a bono Maximo [Milanese] factas, quas et Regi ostendi tanquam in luctu musicam. Spacius illud ante quod sartoris dicitur, forte impetrabimus et tunc omnino cuperem fabricam ad anteriorem partem trahere. Expectabo sententiam R. Paternitatis Vestrae . . .” (LUKÁCS III. 1967. 616.) – Jegyzetben: „Maximus Milanese infirmarius collegii claudiopolitani.” (uo. 573.)

1586. szept. A pestisben elhunyt jezsuiták névsora: „Maximus Milanese florentinus, praefectus fabricae albanæ et medicus collegii; scribitur Albae Juliae mortuus peste in iulio.” (uo. 643.)

1586. szept. 14. Grodno. Báthory István király levele Leleszi János jezsuitához, melyben részvétét fejezi ki a pestisben elhunyt jezsuiták felett és ígéri a fehérvári kollégium építésének támogatását „ex arenda decimarum.” (Fontes V. 1921. App. VI. No. 70.)

1589. Báthory Zsigmond fejedelem és a rendek határozatából megállapított pontok a jezsuitáknak Erdélyből 20 nap alatt leendő eltávózása ügyében. (BEKE A.: Az Erd. káptalan levéltára Gyfnehérvárt. Tört. Tár. 1893. 465. Reg. 900.)

1592. jan. 23. Gyfnehérvár. Carrillo levele P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Sua Serenitas et ego personarum [auxilium exspectamus] ad instituendam Albae scholam ad formam Societatis;” – „Si schola hic instituenda sit, opus erit restituere omnes libros cum suppellectili hinc in Poloniam, in Moldaviam, in Hungariam et Austriam asportatos. Ut alioquoties scripsi, nihil enim restitutum est. Item ut Sua Sanctitas concedat pro Alba pensionem seminarii Claudiopolitani.” (VERESS: Carrillo I. 1906. 8. 9.)

1592. jan. 23. Gyfehérvár. Carrillo évi jelentése az erdélyi jezsuita misszio 1591-es évéről: „Albae assignatum est collegium, templumque Sancti Stephani, quod olim nostrum fuerat, cum commodo annuo vectigali.” (uo. 11; Fontes V. 1921. 30.)

1596. aug. 16. Gyfehérvár. Litterae pro domo Dominici Panichi empta a collegio albensi. (Fontes V. 1921. App. VI. No. 134.)

1596. dec. 28. Gyfehérvár. Diploma originale in pergameno confectum Sigismundi principis super fundatione collegii Albensis et possessionibus ad praetitulatum collegium applicandis, (uo. App. VI. No. 141.)

1597. dec. 26. Gyfehérvár. Mandatum Sigismundi principis de 400 fl. pro fabrica collegii Albensis. (uo. App. VI. No. 166.)

1598. febr. 18. Gyfehérvár. Facultas Sigismundi principis data de eruendie lapidibus et lateribus pro aedificio collegii Albensis. (uo. No. 175.)

1598. máj. 1. Gyfehérvár. Consensus Mariae Christiernae principis Transylvaniae de recompensatione Stephani Bodoni thesaurarii, qui domus et curiam suam nobilitarem, vicinam collegio Albensi, ad amplificationem eiusdem collegii pro fl 500 donavit. (uo. No. 180.)

1598. Johannes Bongarsius feljegyzése a római feliratos kövekről Gyulafehérvárt: „In ea principalium aedium parte, quam tenebant iesuitae Anno MDLXXXV.” (J. BONGARSIIUS: Transilvanicae inscriptiones veteres. – J. G. SCHWANDTNER: Scriptorum Rerum Hungaricarum. I. Vindobonae, 1746. 677–678.) – Nb. ez az épület a jezsuiták első lakóhelye, a volt préposti palota lehetett.

1598. dec. 8. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond rendelete: „de provisione alimentaria studiosorum scholae catholicae Albanae ex redditibus arcis Albensis.” (Fontes. V. 1921. App. VI. No. 195.)

1601-ben a gyulafehérvári jezsuita kollégium igazgatója, Székelyvásárhelyi Gergely. (Tört. Tár. 1893. 465. Reg. 902.)

1603. Jezsuita jelentés: „Collegium fere solum in mediis flammis intergrum conservatum fuit.” (Fontes V. 1921. 84.) Azaz Gyfehérvár 1603-i ostromakor, midőn a németek védelmezték a várost Bethlen Gábor csapatai ellen.

A *gyulafehérvári kollégium tervrajzai*, amelyeket Fr. Massimo Milanese készített 1586-ban (*Delineationes collegii Albensis Anno 1586*), fennmaradtak és Párisban a Bibliothèque Nationale-ban (Cabinet des Estampes) őriztetnek. Jelzetük: Hd-4d, 1–4. (LU-KÁCS III. 1967. App. II. B. p. 659.)

A rajzok a következők: 1. *tervrajz* (földszinti alaprajz), jelzete Hd-4d, 2.; mérete 48,6×42 cm. – 2. *tervrajz* (emeleti alaprajz), jelzete Hd-4d, 3.; mérete 48×42,7 cm. – 3. *tervrajz* (földszinti alaprajz), jelzete Hd-4d, 1.; mérete 49×42 cm. – 4. *tervrajz* (emeleti alaprajz), jelzete Hd-4d.; mérete 27,8×42,5 cm. Megjegyzendő, hogy a 3. és 4. *tervrajz* az első kettő ismétlése.

A rajzok első közlése: VALÉRY–RADOT, J.: *La recueil des plans d'édifices de la compagnie de Jesus, conservée à la Bibl. Nat. de Paris*. Roma, 1960. 486–487; részletes leírásuk ugyanott E. Lamalle-tól.

Irodalom: LUKÁCS III. 1967 p. 27*–28.* Doc. 6.§ 3, Doc. 20. §, 7., Doc. 280; Doc. 304. § 4. BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. VI. Közl. Ars Hungarica. 1979/2. 179, 181 (az 1. és 2. sz. rajz közlése).

Gyulafehérvár, nyomda.

1567–1568-ban Raphael Hoffhalter, később az özvegye (1568–1569) és az utódai vezették a nyomdát. (Régi Magyarországi Nyomtatványok I. 1971. 760.; JAKÓ ZS.: A Hoffhalterek váradi és gyulafehérvári nyomdája. Művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest, 1979. 56–69. PAVEL, E.: Meşteri tipografii Bălgrădeni. Apulum. XVII. 1979. 299–302.

Gyulafehérvár, vár.

A „castrum Albense” említése középkori oklevelekben: 1206, 1461, 1467, 1492, 1507. (ENTZ G.: A gyulafehérvári székesegyház. Bp., 1958. 178–185. II. Történeti források. 8, 44, 46, 50, 53. számú oklevelek.)

1469–1540. Építéstörténeti adatok: BALOGH 1943. 222–223. – Pótlás a fentiekhez: 1524 aug. 31. A gyfehérvári káptalan oklevele „pro egregiis et nobilibus Thoma et Andrea literatis de Szent Mihály, castrorum episcopalium Albensis et Gyalu ac proven-tuum Thasnadiensium provisoribus.” (Egyháztört. emlékek a magyarországi hitújítás ko-rából. I. Bp., 1902. 149. l. 152. sz.)

1555 febr. 14. Gyfehérvár. Antonio de Bufalo (Buffalo, Buppl, Bubafus) levele, melyben arról panaszkodik, hogy az erdélyi püspök nem fizeti a „propugnaculum”-ok építését. Aláírása: „Antonius Bufalus in toto regno Transilvania Maj. Suae Sacratissimae architectus.” (BANFI F.: Olasz katonai építészek Erdélyben. Erd. Múzeum, 1932. 298.)

1565. Ascanio Centorio feljegyzése Castaldoról: „. . . menando seco ingegnieri per ripare quei luoghi che mostravano di essere più degli altri deboli, facendosi dall’ altro canto fortificare Zibinio, e parimenta Albagiulia, e Sassebesse; . . . di commissione del Re fu ordinato, che tutte l’ entrate del Vescovado di Transilvania con quelle del Vescovado di Agria girassero all’ impresa de questi fortificazioni.” (CENTORIO, A.: Commentarii della guerra di Transilvania. Vinegia, 1565. 94.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése a várról és a városról: „Questa Città giace alquanto eminente in mezzo uno amenissimo piano circondato da altissimi monti ma lungi il più vicino circa tre miglia; stando in essa, se li scuoprono diuerse amene ualli à tutte le facce: è cinta di muro antico di pietra sgrezza con fosse non molto larghe ne profonde di forma bisquadra, et per il bello et importante sito il Castaldo l’hauea posta in sicura difesa, hauendolo aiutata di quattro braui fianchi Reali et quattro piattaforme di terra in modo che hauendo le necessarie prouisioni dentro può difendersi un tempo da ogni grosso sforzo. Dentro essa Città non habita se non la corte di sua M-ta et qualche personaggio con li soldati che sono per ordinaria custodia della terra et quelli per la guardia di sua M-ta. Fuori poi, uerso Ponente ui è un ampio Borgo doue stanno li Mercanti et si fanno traffichi grandi et di tutte le cose al uiuere humano necessarie, di continuo abundantemente.” (Compendio della Transilvania. – Apulum. II. 1946. 173–174.)

[1571. Téves közlés szerint Paolo da Mirandola ebben az évben tervet készített a gyulafehérvári várhoz (Apulum. XIII. 1975. 257.) Valójában Paolo da Mirandola Gyula vára megerősítését tervezte éspedig 1561-ben. (Erd. Múz. 1932. 298–299.)]

1571. júl. 6. Gyulafehérvár. Báthory István fejedelem Beszterce város tanácsának: „Quoniam pro neccessitate huius arcis Albensis fabrorum lignariorum opera et laboribus indigemus, Committimus Dominationibus Vestris firmiter”, hogy levelünket látván, „Magistrum Simonem et Volphangum, qui pontem supra fluvium Zered extruxerunt”, késedelem nélkül ide küldjétek, „vna cum instrumentis necessariis” a megszokott módon. (VERESS 1944. I. 129.)

1574 júl. 2. Pierre Lescalopier párisi utazó feljegyzése: „nous allames coucher à Alba Julia, qui es vng fort et grand chateau accompagné d’ung bourg grand, marchant et peuplé comme une ville. Il n’y demeure Allemande ni Walacque mais tous parlent hongrois. C’est la langue naturelle de pays.” Szól a római maradványokról, a feliratos kövekről. (P. Cernovodeanu közlése: Călătoria lui Pierre Lescalopier. Studi și materiale de istorie medie. IV. 1960. 447–448.) – Lescalopier részletesen szól a Szent György kapun (la porte nommée Campador) levő római feliratokról és domborművekről. (uo. 452.)

1576. Báthory Kristóf meghagyja Szeben városának, hogy ama végzés értelmében, mely szerint Gyfehérvár erősítésére a három nemzetnek közösen kell anyagot adniok, a rá eső részről gondoskodjék. (O.L. Múzeumi törzsanyag.)

1576. A székesegyház északi mellékapsisanak 3-ik fülkéjében bekarcolás a freskón. Entz G.: „A karcolat a templom homlokzata előtt elhúzódó várfalakat is jelzi.” (ENTZ G.: A Gyfehérvári székesegyház. Bp., 1958. 121.) – Ez a fal a belső várhoz tarthatott, amely a székesegyházat és a palotát övezte.

1580. Gyulaffy Lestár: Fehérvárra torzszülött ludfiat hoztak, „Az kék darabontok a felső vár kapujára szegezték fel.” (Tört. Tár. 1893. 122.)

1580. jún. 28. Kolozsmonostor. P. Jacobus Wujek Sup. Trans. levele P. Averardus Marcian Praepositus generálishoz: „Interea nocte, quae 22 iunii diem antecessit, turris quaedam angularis Albae Juliae, in qua pulveres sulphures asservabantur, fulmine de caelo tacta est; unde maximus pulveris cumulus succensus non exiguam domorum aedificiorumque stragem intulit. Platea una civitatis tota fere vi pulveris eversa atque delata, tantaque ruina subsecuta est ut nullae pene domus in civitate illesae remanserint.” (LUKÁCS–POLGÁR II. 1965. 500.)

1580. szept. 30. Kolozsmonostor. P. Lodovico Odescalchi levele a lengyelországi nunciushoz, melyben értesíti a gyulafehérvári löportorony felrobbanásáról és a városfal pusztulásáról: „la notte innanzi la vigilia [jún. 22.] di San Giovanni circa l’undici hore venne un bruttissimo temporale con lampi e tuoni spaventevoli, et finalmente cascando una saetta, diede in una torre della mura della città piena di polvere di archibugio et gettando con la torre buona parte delle mura a terra, fece co’sassi, che portò la vehemenza del fuoco tal ruina in una parte della città che era horribillissimo spettacolo, gettando a terra le case, benchè la maggior parte erano di legno in quelle bande . . .” (Fontes I. 1911. 111–112.)

1590. Franco Sivori, genovai nemes Memorialeja havasalföldi küldetéséről, amikor is a vajda Petur Cercel megbízásából 1584-ben Gyfehérvárra ment: „E entrai nella città pic-

cola ma convenientemente forte.” (PASCU, Ș.: Petru Cercel și Țara Românească. Sibiu, 1944. 185.)

s.d. (1598 előtt). Báthory Zsigmond oklevelei egy peres ügyről, melyet „Johannes Horváth de Ladinocz provisor arcis nostrae Albensis” előtt folytattak. (Latin formularium. XVI. sz. vége. Kvár, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár. Ms. 999. fol. 27^v–28^f és 71.)

XVI. század utolsó negyede. Báthory Zsigmond utasítja a gyulafehérvári provisorot, hogy „ex proventibus arcis nostrae Albensis” évenként adja ki Simone Gienga architectus járandóságát, azaz „76 cubulos tritici et 8 vasa vini.” (Kvár, Egy. Ktár. Kézirattár. Ms. 999. Latin formularium, XVI. század vége. Fol. 61.) – Genga 1585 óta állt Báthory Zsigmond szolgálatában.

1599. novemberében és 1600 februárjában Vitéz Mihály vajda épületfát rendelt Besztercétől a gyulafehérvári vár palánkjának építéséhez. (TRÓCSÁNYI 1980. 271–272.)

1601 májusában Báthory Zsigmond Szebentől rendel épületfát a gyulafehérvári palánk építéséhez. (uo.)

1602. aug. Szamosközy István: „magna et memorabilis tempestat Albæ, quæ turris Albensis suburbanae supremam partem humi deiecit circa horam noctis 2.” (Tört.tár. 1889. 37.)

1603. márc. 1. A gyulafehérvári vár és palota leltára. L.: „Gyulafehérvár, fejedelmi palota” címszó alatt 80. lapon.

XVII. század eleje (1603 után). Szamosközy István feljegyzései: „Est Alba patenti, plano pulchroque ad aspectum loco posita; incumbit enim editæ planitiæ a proximis vinetis, optimi vini feracibus, longo tractu descendenti. Hunc locum, arcem Apulj euer-sæ Romanorum coloniae, cujus supra quoque meminimus, fuisse, monumentorum cicatrices, ac utriusque portæ residua moles, quæ antiquitatem manifeste contestatur, non futilibus argumentis docent. Nam et moenium vasta fundamenta, quæ solum rimantibus occurrunt, et testudineatæ concamerationes, hypogæa, columnæ aliæque veteris structuræ obruta vetustate opera, passim cellas vjnarias aut puteos fodientibus occurrunt. Moenia habet in quadrum posita, mille passuum ambitu, ita ut singula latera binis stadijs ab angulo in angulum porrigantur.” – „Murum habet oppidum antiqui operis, ducentis ab hinc annis, quantum conjectura assequimur, ex Apuli vicinæ urbis parietinis constructum; fossam, et ex egestâ humo aggerem Ferdinandus Imperator pro muris olim objecerat, sed iam magna ex parte incuria eorum, qui rebus præsent, oblimatam. Geminas habet portas, alteram ab oriente aestiuo, quæ Marisi et Apulj amnis confluentem mille passuum interuallo spectat, diuique Georgis ab aedicula adiuncta nomen habet; altera suburbium ad occidentem prospicit, diuique Michaelis nomen fert, totidem passuum interuallo hæc a vinetis, quot Georgiana a Mariso distat.” – „At Spinosa [városparancsnok] intus cum suis dux ad omnes casus circumspectus validam custodiam per omnes murorum coronas et propugnacula distribuerat.” – „Erat turris in medio septem-trionalis lateris posita, singulis utrimque stadijs, parique interuallo ab extremis angulis dissita. Hæc vetustate vitium fecerat, rimaque apparebat, quæ vectibus et malleis facile aperiri putabantur, calce ob ætatem per se friabili cementisque vix inter se coherentibus.” – „. . . atque præter hæc aulae quoque Principalis postica ianua et Michaeliana Georgianaque porta, alijque passim loci, non tam spe superandi, quam obsessorum vires

distrahendi multa variaque contentione ac vehementia oppugnati sunt.” (III. 1877. 25–26, 51–52.)

Irodalom: GERECZE 1906. 102. BANFI F.: Olasz katonai építészek Erdélyben. Erd. Múz. 1932. 298. BALOGH 1943. 222–223. ANGHEL, GH.: Cetățile medievale de la Alba Julia. Apulum. XIII. Alba Julia, 1975. 245–271.

Gyulafehérvár, lóportorony.

1580. jún. 28. Kolozsmonostor. P. Jacobus Wujek levele P. Averardus Marcian Praepositus generálishoz a június 22-i villámcsapásról: „turris quaedam angularis Albae Juliae, in qua pulveres sulphures asservabantur, fulmine de caelo tacta est.” (LUKÁCS–POLGÁR II. 1965. 500.)

1580. szept. 30. Kolozsmonostor. P. Lodovico Odescalchi levele a lengyelországi nunciushoz a június 22-i viharról: „finalmente cascando una saetta, diede in una torre della mura della città piena di polvere di archibugio et gettando con la torre buona parte delle mura a terra. . .” (Fontes I. 1911. 111–112.)

XVII. század második fele. Bethlen Farkas feljegyzése az 1603-i ostromról: „Adjacebat eidem Templo altera etiam Turris, ubi tunc pulvis pyrius asservabatur, alteri proxima, sublimitate tamen aliquantum humilior, quae dum vicina Turri ignem hausisset, succenso pulvere pyrio, non solum tectum, verum et jam parietes disjecti sunt.” (BETHLEN Farkas: Historia de rebus Transsilvanicis, V. köt. Cibinii, 1789. 237–238.)

Gyulafehérvár, fegyverház (armamentarium).

Sine dato (1598 előtt). Báthory Zsigmond „. . . attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis egregii Alberti Almassy, praefecti armamentarii nostri Albensis,” elrendeli, hogy azt a 268 forintnyi összeget, – amelyet Almássy néhai „nobilis Johannes Olaz”-nak, a zalatnai aranybánya bérlőjének adott, de visszafizetni nem tudta –, a hagyatékot birtoklók Almássy Albertnek fizessék ki. (Kvár, Egy. Könyvtár. Kézirattár. Ms. 999. Latin formularium a XVI. század végéről. fol. 67.)

Sine dato (1598 előtt). Báthory Zsigmond előtt „Hieronymus Vitalius Cremonensis, capitaneus supremus tormentorum nostrorum bellicorum” meghatalmazza „. . . nobilem Themistoclem Venustum, familiarem nostrum in armamentario nostro Albensi” lengyelországi ügyeinek és pereinek – különösképpen Laurentius Ardentis Italus krakkói kereskedővel folyó perének – a vitelével. (uo. fol. 75^v.)

1598. jún. 26. Gyfehérvár. Maria Christierna fejedelemasszony Beszterce városának: „Hagyjuk és császár ő Főlsége autoritásából is prancsoljuk, hogy mingyárást négy kovácsot és négy kerekést küldjetez ide Fehérvárra az fegyverházba.” (VERESS: Doc. V. 1932. 168.)

XVI. század eleje (1603 után). Szamosközy István feljegyzése a „Farkas” nevű ágyú öntéséről: „Erat Albae ingens aenea machina, Lupus, annos ab hinc nouem [1594] a Sigismundo Bathorio Principe Transylvaniae omni elegantia exulta, nec tam ad usum, quam ad splendorem, et magnificentiam, fusili opere elaborata: unum totius Transylvaniae insigne monumentum. Ea moles verius, quam machina (quid enim vetat in tam exi-

mio opere pauxillum immorari?) triginta et tres spithamas in longum porrigitur; ambitus crassitudinis, qua maximus: decem, qua minimus: septem spithamarum. Totum corpus anaglyphicis scalpturis, exstantibusque palmarum atque florum formis, itemque ad similitudinem espressis hippopotamorum, syrenum, Medusarum, serpentum, volucrum, ementitisque aliarum animantium figuris mirifice exornatum atque excultum. . . Auctor operis clarissimi Mauritius Hass patria Saltzburgensis, et Jeremias Aurifaber Segesuariensis Transylvanus, natione Germani.” Az ágyú súlya 140 mázsa, azaz 14 000 font. „Hoc Sigismundus in sui nominis illustrisque familiae memoriam conflandum curauerat, in quo tridentes lupini, insignia gentilitia visuntur, addito epigrammate Francisci Hunyadini elegantis poetae et medicj:

Sum Lupus, Alpinum nomen ne temnito Lector:

Auspicijs creuit maxima Roma meis.

Hoc tormentum Moses [Székely Mózes], nuperrima conflagratione armamentarij [1603], omnibus ad vehendum adminiculis spoliatum, basi cui incumberet, imponendum iusserat.” (III. 1877. 146–147.)

Az ágyút – Szamosközy napló-feljegyzése szerint – 1593. április 2-án öntötték. (Tört. Tár. 1889. 33.)

A kiváló öntvény mesterének neve nem szerepel a Thieme–Becker Künstlerlexikonban. 1630. jan. 20. Gyfehérvár. Brandenburgi Katalin címeres nemes levelet ad Petrus Literatus Baranyai de Várad-nak, aki korábban pedagógus volt, most pedig „domus nostrae armamentariae vulgo Kende [helyesen Kender] Vár dictae provisor.” (SÁNDOR I.: Czi-merlevelek. II. Kvár, 1912. 153. sz.)

Gyulafehérvár, híd.

1571. júl. Gyfehérvár. Báthory István meghagyja Beszterce városának, hogy küldjék Fehérvárra késelem nélkül „Magistrum Simonem et Volphangum, qui pontem supra fluvium Zered extruxerunt.” (VERESS 1944. I. 129.)

1584. szept. 30. Kvár szkve: „Jövének Feiervárról Zaz Péter és Márton, Besztercén la-kozó, az nagy hidon építettek Fejérvárnál. Urunk parancsolt vala, hogy szekeret adnánk alájuk. Vitték Désig, Nirő Jósa 2 lovon fl. 1.” (III/XVIII. 13.)

Gyulafehérvár, vízvezeték.

1574. júl. Pierre Lescapier párisi utazó feljegyzése: „J'on nous mena voir des aque-ducts que le prince [Báthory István] faisait faire pour conduire de l'eau en son chasteau d'une lieue loing.” (CERNAVODEANU: i. m. 1966. 454.)

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése: „Nam fontana, quae subterraneo ductu roboreis tubis in aulam deriuatur, vix ejus loci usibus sufficit. Andreas Cardinalis [Báthory András] laudabili conatu, sed nullo cum operae pretio, partem Apuli amnis [Ompoly] ab Sardo [Sárd] intra muros, fossa ducta, corriuare molitus erat, extatque in-cepti operis irritum vestigium.” – „Constituerat etiam Apuli amnis partem, qui ab ur-be senis stadiis recedit, ducta a Sardo oppido per tria amplius passuum millia fossis in plateas urbanas prae siti tantum non animam agentes Albam corrivare. Et licet ille ad

perficiendum destinatum omni studio connitteretur, imperatis ex omni circa vicinia rusticis operis, atque etiam architecto et aquilege, Simone Genga, Italo, ad ducendam fossam adhibito: tamen postea sive incititia aquilegis, sive qua alia de causa remoratus, paulo ante quam Michael irrumperet, ab incepto destitit, postquam aliquot florenum millia in Simonem et operas frustra erogasset. Extatque adhuc inchoati operis vanum vestigium.” (III. 1877. 27, 279.)

Gyulafehérvár, fejedelmi palota (régbben püspöki palota).

1514–1524. Várady Ferenc püspök építkezései. (Balogh 1943. 252–253.)

1526. máj. 26. Gosztonyi János püspök oklevele kelt: „Datum in palatio nostro episcopali Albensi.” (Egyháztört. emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. Bp., 1902. 258. l. 248. sz.)

1542. júl. 22. Izabella királyné meghívója a kvári országgyűlésre kelt: „Datum Albe Julia.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 128.) – Ettől kezdve Fejérvár állandó székhely. (uo. 94.) Izabella levelei Fejérvárt keltek 1543. máj. 20-án, 1545. ápr. 6-án. (uo. 181, 216.), 1547-ben címerlevele (OL. – Dr. Straub Éva közlése) jeles udvari festőtől.

1545. Izabella királyné Szeben városától téglát rendel a gyulafehérvári palota építéséhez. (TRÓCSÁNYI 1980. 271. l., 723. jegyzet.)

1548. Verencsics Antal Ernest Eluer festőt Gyfehérvárra hívta a nyolc éves János Zsigmond arcképének megfestésére. (KATONA, St.: Historia critica regum Hungariae. XXI. Buda, 1790. 741–747; NAGY Iván: Magyarországi képzőművészek. Századok. 1874. 285–286.) – Verancsics Antal Zápolyai János király majd Izabella királyné titkára volt 1540–1549-ben. (TRÓCSÁNYI 1980. 184.)

1552–1556 között Bornemissza (Absthemius) Pál erdélyi püspök építkezése. Erről Antalfi János püspöki helynök 1714. okt. 17-én Alvincen kelt levele tudósít: „... a Várból vagyon bé az ajtó az Ecclesiaba, melyen az fejedelmek lejártak garádicson a templomba, régen a Püspök a Praepostság continue, azon túl az Ecclesia háta mellet a sanctuarium felől, az Ecclesianak napnjugoti ajtójánál a mint a templomból kijönek balkéz felől vagyon a püspöki Vár kapuja derék residentia csak adnák meg, most is a mint a nagy palotára fel mennek a garádicson, noha azelőt bé vakolták volt, az ajtó felső küszöbén oda vagyon írva Paulus Absthemius Eppus Tran aedificavit az infula feljül.” (ENTZ G.: Gyfehérvári székesegyház Bp., 1958. 192. l. 81. sz.; továbbá 124. 159 l., 137. jegyzet.) – A levélből kitetszik, hogy két garádics volt: az egyik a püspöki, utóbb fejedelmi várból a székesegyházba vezetett, a másik garádics a püspöki vár kapuján belül „a nagy palotára” vagyis a nagyterembe.

1564. dec. 19. Velence. Giovanandrea Gromo jelentése Erdélyről egy római főpapa-nak: „... non solo mai non ha a loro consentito, ma a loro mal grado ha voluto mantenere [János Zsigmond] tutti quelli che celebrano la chiesa cathedrale in Alba Giulia, quale essendo unita al palazzo regale, di modo che et in letto, et a tavola stando Sua Maesta sente non solo le voci, ma le parole destinte de'preti celebranti...” (VERESS: Doc. I. 1929. 256.)

1565. Kvár szkve: „Chin [?] Joannes Kepiro ad rationem ex necessitate regiae maiestatis timpana duo depinxisset, deputati sunt den. Octoginta . . .” (1565/X. 242.)

1566. Kvár szkve: „Chin Joannes Kepiro regiae Maiestatis unam picturam seu imaginem tela duplicasset et tabulasset propterea manserit eidem debitores domini senatores den. 50.” (uo.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Ui si troua il Palazzo Regio di detta Città e il vescouado, il quale essendo per molti anni stato mal tenuto era andata in Ruina: la Regina Isabella, madre del Re presente, L’ha assai bene restaurato. A canto a tal Palazzo è la chiesa Cattedrale.” (Compendio della Transilvania. – Apulum I. 1946. 173–174.)

1569. júl. 2. Gyfehérvár. II. János király adománylevelében, egy ház helyrajzi leírásában említve: „ex altera [parte] providi magistri Castillionis Lapidice Italy in Comitatu eiusdem Albensi Transilvaniae existentis habitam.” (O.L. Kolosmonostori konv. Lib. Reg. VI. köt. 38. – Dr. Horváth Tibor Antal közlése.)

1569. dec. 20. Gyfehérvár. II. János választott király hangsúlyozván, hogy a fejedelmekhez illő „ut subditos suos quot artium aliquarum singulari peritia caeteros antecellere cognoverint eos praeter caeteros fovere, complecti, fortunas eorum promovere ac acibus et emolumentis eorum magis quam exterorum gentium consulere studeant.” Ezért Georgius Schutze Pomeranus festő munkásságát védelmébe veszi az esetleges kül- és belöldi utánzókkal, másolókkal szemben és az utóbbiakra pénzbüntetést szab ki. „Proinde nos quoque considerantes singularem artis pictoriae peritiam circumspecti Georgii Schucze Pomerani inhabitatoris hujus civitatis nostrae Albensis, ut ipse auspiciis laboribus huius artis suae studiosius incumbere, et commodiis nobis, et regno Nostro inservire queat, ex speciali nostra et munificentia regia eidem Georgio Schucze id clementer annuendum duximus et concedendam, quod si quis ab externis regionibus, eiusmodi picturas et imagines, quas ipse Georgius Schucze proprio sua marte, industria et artificio excogitare et excogitatas recidere, excitas depingere et excudere voleret . . .” A továbbiakban megállapítja a pénzbüntetés mértékét három márka tiszta ezüstben, ennek kétharmada a kincstárt illeti, egyharmada a festőt. (Kvár, Akad. Ltár, régebben Erd. Múz. Levéltára, KEMÉNY József gr.: Appendix diplomatarii Transilvanici. D. 11. kötetéből 94. 3. – Kelemen Lajos közlése.) – KELEMEN Lajos erről a festőről többször írt: (Művészet, 1907. 348; Művészet 1912. 75. Mindkettő újra megjelent posthumus kötetében: Művészettörténeti tanulmányok. Bukarest, 1977. 131–132.) – A fejedelem műveltségéről, könyvtáráról: JAKÓ Zs.: Írás, könyv, értelmiség. Bukarest, 1976. 175, 177, 294, 337/36; AH. 1979. 201.

1573. febr. 2. Gyfehérvár. Báthory István Kereszturi Kristófnak címert adományoz, melynek képe látható az oklevél elején lefestve „manu docta pictoris.” (OL. P. 1870. Rhédey család leltára. 29. csomó, 2. állag, 21. tétel). Ebből következik, hogy 1573-ban egy festő működött a fejedelmi udvarban. Az egész dokumentum az erdélyi címereslevél-festészet ritka korai és igen szép emléke. (Közölve: AH. 1980/2.)

1574 júl. Pierre Lescapelier párisi utazó feljegyzése a fejedelmi palota két oldalán látható római feliratos kövekről: „d’un costé et de’autre de la maison de prince . . .” Megtekintette továbbá a fejedelem fegyvergyűjteményét „son cabinet d’armes”, és János Zsigmond fejedelem pompás sátorát. (Studii și materiale de istorie medie. IV. 1960. 452, 454.)

1577. márc. 28. Kvár szkve: „Az fundator Fejérvárról jöve vissza; és négy lovon viszik Hunyadig. Visszamegy Váradra, ahonnan márc. 16-án jött el. (1577/X. 62.)

1577. ápr. 7. Kvár szkve: „Kovács Lukács 3 lovon vitte Seres Jánost Fehérvárra, hogy a fejedelem hivatta.” (uo. 63.)

1579. jan. 22. Kvár szkve: említik a fejedelem lakat-gyártóját. (1579/XVI. 52.)

1579. jún. 20. Kvár szkve: négy esztergályost küldenek Gyulafehérvárra. (uo. 62.)

1579. jún. 22. Kvár szkve: két asztalgyártót küldenek a fejedelem szükségére. (uo. 62.)

1579. júl. 8. Kvár szkve: négy asztalgyártót küldenek a fejedelem szükségére. (uo. 64.)

1582. aug. 16. Kvár szkve: „Hivatta Keomies Antalt az fejedelem Fehérvárra Zwch [Szücs] Máté lován, attam kölcségére, lovára, magára fl. 1.” (1580/VIII. 49.)

1583. márc. 24. Gyfhehérvár. Jelentés Báthory Kristóf temetéséről: „. . . omnes ad horam sextam matutinam in palatium Principis conveniunt, tandem ingreditur cum clero Abbas infulatus et recta ad eum locum. ubi principis corpus in conclavi . . . custoditum fuit, progreditur.” Később „geruli tumbam . . . efferunt, et in atrio locant.” (VERESS: Doc. I. 1930. 243, 244.)

1583. Jelentés Possevino gyfhehérvári látogatásáról: „ipse (a fejedelem) usque ad palatii scalam, ubi frequentissimum erat satellitium ob viam veniens . . . In amplum principis cubiculum adducti . . . Discedentes, princeps usque ad eandem palatii scalam est prosecutus, una cum universa aula.” (Fontes V. 1921. 204.)

1583. Antonio Possevino feljegyzése: „Alba Giulia, città antica insino a tempi nostri fu residenza del vescovo di Transilvania con molti altri castelli e pertinenze. Questa è in bellissimo sito, et hora pel principe, che coi suoi senatori e guardia vi risiede, è con alquanto splendore, se bene non è molto popolata.” (BASCAPÈ 1921. 83.)

1584. máj. 27. Kvár szkve: „Az váradi fundator hetedmagaval, ugyanazon váradi kocsisok vitték Tordára.” (III/XVIII. 6.)

1584. jún. 2. Kvár szkve: „Az varadi fundator jöve vissza Fejervarrol, ugyanazon varadi ket kucsis vive Hunyadig.” (uo. 7.)

1584 szept. Franco Sivori, genovai nemes a havasalföldi vajda, Petru Cercel megbízásából Gyfhehérvárra ment Báthory Zsigmondhoz; erről 1590-ben kelt Memorialéjában így ír: „E entrai nella città piccola ma convenientemente forte” (p. 185.) – „Scavalcato che fui nella corte del palazzo, me ne andai sopra in una grandissima sala. ritrovai moltitudine di persone . . .” – „Passai in mezzo di loro et entrai in un salotto dove era il Principe, giovanetto, che sedeva sotto un baldachino . . .” (p. 186.) – „Onde con mio grandissimo giubilo e sodisfazione, fui accompagnato fuori [tartózkodása végefelé, egy audencia után], per andare a tavola, la quale era posta in una grande sala, apparecchiata alla Italiana . . . in un cantone molti musichi con li instrumenti alla italiana, con un organo suavissimo . . .” (p. 188.) – „Stettemo molto allegramente et ogni volta che il Principe o io bevevamo, era di dentro il cortiglie del palazzo fatto dalli soldatti una salva di archibugiate con suoni di trombe a tamburi; e finito il banchetto, che passo di quatro hore, levatti da tavola, entramo in un salotto, dove in contro al Principe, fui fatto sedere . . .” (p. 189.) (PASCU, Ş.: Petru Cercel și Țara Românească. Sibiu, 1944. 185, 186, 189.)

1586 előtt. Joh. M. Brutus feljegyzése: „Nam et in Regiae area priscae antiquitatis monumenta alia conspiciuntur, sacrae arae, sepulchra, columnarum tabularumque frag-

menta, quae grandioribus litteris incisae urbem nobilem olim fuisse testantur.” (BRUTUS J. M.: Magyar Krónikája . III. Bp. 1876. 202.)

1588. Carolus Clusius feljegyzése egy római feliratos kőről, amelyet Gyulafehérvárt látott a fejedelmi palotában: „Albae Juliae in summis gradibus quibus ascenditur in palatium principis.” (MOMMSEN, TH.: Corpus Inscriptionum Latinarum. III. Berlin, 1873. No. 1175.)

1588. márc. 11. Kvár szkve: „Hivatta Urunk ö nagysága Feyervarra Diozegy Istvánt és Zilagy Jánost Fejervarra.” (IV/VI. 20.)

1588. máj. 24. Kvár szkve: Vistából hoznak két-két szekér követ hat-hat lovon. Tovább viszik Tordáig, most már 12 szekeren hat-hat lóval. (IV/I. 1588. 8.)

1588. júl. 17. Kvár szkve: „Zep István viszi az itt való kömieseket Váraddá . . . A fejedelem kömiese is vele volt; mindenestől voltak 13-an.” (IV/I. 9.)

1589. jún. 24. Kvár szkve: „Az mely két kömiest urunk ö nagysága parancsolattyára botsáttunk alá, Dioszegi Istvánt és Kuti Mártont attam költségbe nekik den. 50.” (IV/X. 26.) – Ugyanilyen dátummal kifizetés a kétlovas szekérről, mely a két kömivest Tordáig vitte fl. 1. den 50 (IV/X. 70.)

1589. júl. 22. Kvár szkve: „Az kömieseket Kuti Andrásékat Kalmár András vitte Thordára 3 lovon den. 75.” (IV/X, 71.)

1589. aug. 7. Kvár szkve: „Az fejedelemnek faragott követ vittek. . .” Következik a szekeresek névszerinti felsorolása, volt közöttük: hat darab 12 ökrös szekér, egy darab 10 ökrös szekér, két darab 6 ökrös szekér, két darab 6 lovas szekér, egy darab 3 lovas szekér, tehát összesen 12 szekér. A szekerezés költségei szekerenként fl. 1. den. 50. – A feljegyzés végén: „Dioszegi Istvánt, hogy bíró uram alá kütte a kövekkel Fejervarra, attam den. 50.” (IV/X. 72.)

1590. máj. 7. Kvár szkve: „Eodem die az mely darukat, hattyukat, madarakat, vittenek urunknak, bíró uram akarattyából vöttem kenyeret nekiek den. 12.” (IV/XXI. 25.) – 1590. máj. 7 Kvár szkve: „Lovas Tamás vitt Thordára urunknak darukat és hattyukat, madarakat, három lovon. Attam den. 75.” (uo. 83.)

1590. aug. 27. Kvár szkve: „Biro uramnak parancsolattyából négy mesternek Komijes Lőrincz, Komijes András és Komijes István, Fejérvárig fl. – den. –” Nb. kitöltetlen (IV/XX. 15.)

1591. jún. 3. Kvár szkve: „Vydóc Miklós vitt Thordáig itt való kömieseket, Feyervarra mentenek, négy lovon vitte; attam neki fl. 1.” (V/X. 46.)

1591. júl. 21. Kvár szkve: „Kelemen László viszi Gynga Simont 2 loval Thordára den. 50.” (V/I. 78.)

1591. aug. 26. Kvár szkve: „Kárpitos Péter vitte Thordáig az kömieseket, kiket Feyervarra az fejedelem hivatott, 4 lovon. Attam fl. 1. den. – Ő magoknak attam költségben den. 25.” (V/X. 51.)

1591. aug. 29. Kvár szkve: „Mondra Jakab viszi Gingátt az fundalót Tordára 3 lóval, den. 75.” (V/I. 80.)

1591. nov. 1. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond a kvári lapicidák kérésére, – akiknek nevében „Stephanus Diozegij magister cehe, Joannes Kwthy és Michael Keomies ma-

gistri lapicide” személyesen megjelentek –, megerősíti a céhlevelüket. (BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. III. Közl. Ars Hungarica. 1975. 54.)

1592. szept. 8. Kvár szkve: „Monika Mihalyt több komiesekkel hatod magával Kovachi János viszi urunk számára négy lovon Tordáig fl. 1.” (V/XV. 90.)

1592-ben Gyfnehérvárt kelt Paulus Bielfft szebeni ötvös címeres levele. A címerkép kitűnő figurális kompozíciója arról tanúskodik, hogy ezidőben egy kiváló olasz festő működött a gyfnehérvári udvarban. (BALOGH J.: A későrenaissance falfestészet kérdései Erdélyben. A Szépművészeti Múzeum Közleményei. 53. sz. 1979. 283. l. 76. kép.)

1593. júl. 14. Kvár szkve: „Urunk küldett ide kömiesekért. Ment Keomyes Ambrus heted magával. Adatott Biró uram nekik kölcségre fl. 1.” (V/XXIII. 34.)

1594. szept. 9. Kvár szkve: „Eodem Olaz Ginga portékáját viszi Tott Gáspár 4 lova, szekere Tordára fl. 1. Wida Miklós viszen azonképpen Ginga portékáját 4 lovon, szekeren Tordára fl. 1.” – „Eodem Karaznáj Tamás egy lovan ment el ezen Gingának egyik szolgálja Feiervarra, attam den. 62 1/2.” – Tott Gáspár a mely Olaz Ginga portékáját és szolgálit Tordára viszi, Tordáról vitetteg magokat Feiervarra. Fizettem nekik fl. 1. den. 87.” (VI/VIII. 198, 199.)

1594-ben Báthory Zsigmond kamarása (ciambellano particolare) Francesco Baviera da Senigallia volt. Feljegyzéseit magyar fordításban kiadta BARLAY Ö. Szabolcs (Magy. Könyvszemle. 1976. 205, 206.) – Pótlás a VI. Közleményhez. AH. 1979/2.206.

1595. máj. 5. Kvár szkve: „Zilagi Janost az köművest hivatta urunk ő felsége. Vitte Thordaig Ujfalun Iako Soldos Gáspár 2 lován szekeren, den. 50.” (VI/XVII-a. 58.)

1595. jún. 26. Kvár szkve: „Urunk öfelsége pattantusát, Mihály mestert és kömiesét, szakácsát és álgyunak való csigákat hoztak ala Somlyóról.” Vitték Tordáig. (VI/XVII-a. 72.)

1595. júl. 16. Kvár szkve: „Boldis György vitte Gingat Tordára, 6 lovon. Item Tordáról vitte Simon Gienga kényszerítéséből Enyedre. Attam neki 3 mélyföldre Biró uram akarattýából miért, hogy az tordaiak megh nem fizettenek volt neki fl. 2. den. 28.” (VI/XVI. 134.)

1595. szept. 20. Kvár szkve: „Durandot a fejedelem aranyművesét, három ötvös leányét és minden művelő szerszámát, item urunk képiróját Stolpso Vaggonit” Désig viszik. (VI/XVII-a. 98.) – Ezt az adatot ismertette KOMÁROMY A.: Báthory Zsigmond udvartartásához. Erd. Múz. 1901. 118. – A festő igazi neve Astolfo Vagioli; Veronából származott, jelzett művei 1617-ből a krakkói Corpus Christi kápolna oltárképei. (THIEME, U.–BECKER, F.: Allg. Lexikon der bild. Künstler. XXXIV. 1940. 38.)

1595. dec. Gyfnehérvár. Don Cesare Viadana jelentése a mantovai hercegnek a palotában rendezett ebédéről: „Hora giunti nella Sala grande. . . che v'erano doi credenze d'argenteria cosi bella e numerosa, et curiosa ch'io per me non lo saprei mettere in carta, cose certo ricchissime.” (VERESS: Doc. IV. 1932. 316.) – Báthory Zs. ezüstcsészéje (1592) a M. N. Muzeumban. (Arch. Ért. 1883. 152.)

1598. Joannes Bongarsius feljegyzése a római feliratos kövekről: „Albae Juliae in aedibus principis.” (SCHWANDTNER I. 1746. 877.)

1599. máj. 24. Prága. Cosimo Concino toszkán követ jelentése I. Ferdinánd toszkán nagyhercegnek: Báthory András fejedelem Báthory Zsigmondot a lemondása után „dopo

pochi giorni lo mandasse fuori delle stanze regie ad habitar da basso.” (VERESS: Carrillo. I. 1906. 593.)

1601. Bethlen Farkas feljegyzése (XVII. század második fele) Rácz György hajdúnap pusztításáról: „Albam Juliam . . . civitatem et Arcem mirum in modum defaedarunt, Emblemata et alia ornamenta, quibus erant Palatia Principum in Arce exulta, detraxerunt.” (BETHLEN Farkas: Historia de rebus Transsilvanicis. V. Cibinii, 1789. 32.)

1603. márc. 1. Inventarium rerum omnium in arce Alba-Julieni repertarum, ab egregio Francisco Buday sacratissimae caesareae regiaeque Maiestatis provisorum Albensi succedenti sibi in officio, egregio Stanislav Kracker ad manus assignandarum die prima Martij anno 1603. – A leltár jelentősebb feljegyzései:

„*In inferioribus arcis et domini generalis habitationibus* – In primo hypocausto – In secundo – in tertio (Tapetes inauratae circumcirca; imagines in tabulis No. 7.) – In cubiculo (Tapetes laneae circumcirca).

In palatio arcis superiori – In hypocausto solutionis vicegerentis – In hypocausto secretarii – In hypocausto palatii maioris – In palatio ipso (Fenestrae vitreae magnae confractae Nro. 4. Candelabrum magnum aereum confractum Nro. 1.) – In hypocausto musicorum primo – In altero. (Ezekben a szobákban – a nagy palota kivételével – a leltár egy üvegablakot, egy ajtót, egy kemencét és egy asztalt említ.) – In reliquis habitationibus neque ianuae neque fenestrae sed omnia confracta et ablata sunt. – In conclavi inferiori (ablak és ajtórácsok vasból, egyéb szerszámok fából és vasból, vas és fa ajtó stb.) – In cella arcis prima (hordó borok és egyéb felszerelés) – In secunda (hordó borok és nagy létra).

Spectant praeterea ad provisoratum molae tres, quae omnino confractae et de novo aedificandae erunt.” (A teljes szöveg közölve: Erd. Orsz. Eml. V. 1879. 205–208.)

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése János Zsigmondról: „Aedificia Albae spectabilia erexit, Palatia principalia, quae antea ob antistitum negligentiam arcta angustaque uidebantur, in decentem laxitatem splendoremque redegit, picturis doctissimis parietas intra forisque illustravit; belli simulacris, urbium oppugnationibus, apothegmaticis emblematicis; triclina, caenationes cubiculaque ornavit, laquaearia aurato opere, sculptilibusque rosis distinxit: superbissimis aulaeis peristromaticis omnia habitacula uestiuit: prorsus ut regiae magnificentiae decus, cum summa sapientia coniunctum uel in ipsis aedificiis perspicere liceat.” (I. 1876. 112.)

Szamosközy Báthory Andrásról: „. . . ruinas palatiorum restituere, dissolutos imbrices supplementis reficere.” (II. 1876. 27.)

Szamosközy egyéb feljegyzései a palotáról: „Principale palatium non contemnenda elegantia primum ab Episcopis Transilvanis quorum sedes dudum fuit, postmodum a Joanne secundo rege, Principe Transilvaniae excultum, ad occasum hybernum spectat, angulumque urbis late occupat. Huic templum imminet et ardui aedificij et molis, Michaeli primori angelorum dicatum.” (p. 26.) – Az 1603-i ostrom leírásában a palotáról szóló részletek: „Forte enim per id tempus Africus vehementior, et veris intemperie et incendio increbescens, raptum ex abiignis tegulis fomitem, nihil suspicantibus Germanis, in aulae principalis portam intra muros, pineis tectam scandulis dejecit. Illa correpta, validam flammam, in suprema proximarum aedium quae, Isabellae Reginae palatia appel-

lantur, citissime promouit. Consterat hic incendium obiectu summi templi testaceis inbricibus tecti, nisi turris tota aula temploque sublimior, ab Isabellianis aedibus auide excepisset cladem.” (p. 39–40.) – „. . . atque praeter haec aulae quoque Principalis postica ianua et Michaeliana Georgianaque porta, alijque passim loci, non tam spe superandi, quam obsessorum vires distrahendi, multa variaque contentione ac vehementia oppugnati sunt.” (p.52). SZAMOSKÖZY III. 1877. 26, 39, 40, 52.)

A XVI. századi gyulafehérvári építkezésekből in situ semmi sem maradt; csupán csak a székesegyház legújabb restaurálásakor (1970-es évek) került elő egy kettős félköríves ikerablaknak (20. kép) a töredéke (mérete 37×73×40 cm), amely befelé fordítva oldal-kölként volt befalazva Hunyadi László szarkofágjába. Stílusa az alvinci palota faragványaira emlékeztet.

Irodalom: KŐVÁRI 1866. 305–306. (történeti adatok). BALOGH 1934. 148 (a kolozsvári mesterek tevékenysége Gyulafehérvárt). 1935. 25, 1940. 546, BIRÓ 1941. 83. BALOGH 1943. 90–91., 1953. 48. FLOCA, O.: Regiunea Hunedoara, Ghid turistic, Deva, 1957. 478–479. BALOGH 1961. 343. 1964. 343. 1970. 239. 1973. 241.

Gyulafehérvár, városi házak (időrendben).

Bachkay Miklós püspök háza, utóbb Thatai Jánosnak, a Sz. Miklós kápolna rektorának háza. 1503. (BALOGH 1943. 253.)

Lázói János telegdi főesperes háza, utóbb a kápolnájában lévő oltár (altar piarum animarum) rektorának a háza. 1512. (uo. 253–254.)

Megyericsei János kolozsi főesperes kertés háza, római feliratos kövekkel. XVI. század eleje. (uo. 254.)

Thordai Salathiel dobokai főesperes kertés háza, római feliratos kövekkel. XVI. század eleje. (uo. 254.)

Sz. Anna kápolna káplánjának háza. 1524. (uo. 254.)

Stephanus Taurinus háza.

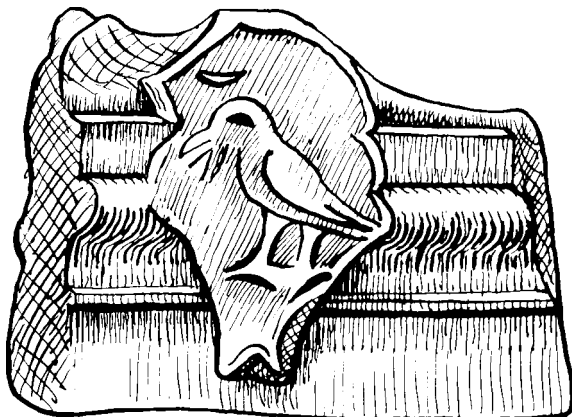
1519. S. Taurinus Stauromachia című művének utószavát így keltezi: „Aedibus nostris Albae Juliae pridie Nonarum Martii. Anno Graciae M.D.XIX.”

Tövisi János telegdi főesperes háza.

1526 máj. 26. Gyfnehérvár. Gosztonyi János püspök Tövisi János főesperes kérésére megerősíti Perényi Imre kiváltságlevelét, amelyet Tövisi házára adott: „super quadam domo lapidea in contigua vicinitate Capellae Sanctae Annae Matris Mariae versus septemtrionem in hac urbe nostra capitulari.” (Egyháztört. Emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. 1902. 207–208.)

Wolphard Adorján főesperes, püspöki vikarius (?) háza.

Ablak vagy ajtóparkány töredéke, tagolása: keskeny lemez, syma, széles lemez; közepén lófejes címerpajzs, mezejében szőlőfürtöt (?) tartó madár. 1520–1530 körül. Mész-kő, mérete 29×43×12. Lelőhelye: a vár. A címerképhez hasonló címer volt a Lázói ká-

Gyulafehérvár, párkánykőtöredéke. 1520–1530 körül.
Gyulafehérvár, Múzeum.

polna homlokzatának bal szélén (BALOGH 1943. 78. kép). Az utóbbi címer pedig valószínűleg Wolphard Adorján főesperes püspöki vikarius címere (BALOGH 1943. 206–207, 235). Nem lehetetlen, hogy a keret-töredék Wolphard gyulafehérvári házából származik.

Országház

1549. dec. 29. A marosvásárhelyi országgyűlés végzése, melyben sérelmezi a káptalani levéltár katonai megszállását, hangsúlyozván, hogy a levéltárhoz, (mely a székesegyház tornyának boltozott helyiségében volt) „Domus tamen vicinalis sit dominorum Nobilium Regni.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1975. 296.) – Ez feltehetőleg előzőleg egyházi épület volt.

Préposti palota

1553. máj. 3. Sopron. Verancsics Antal vallomása: „Idem testis dixit, quod cum frater Georgius hospitaretur in ejus Albae Juliae praepositurae domo. . .” (THEINER, A.: Vetera monumenta slavorum meridionalium. II. Zagreb, 1875. 40.)

1582. febr. közepe. A gyfehérvári jezsuita residentia visitatioja: „habent commodam habitationem, quae olim fuit domus praepositi, templum tamen non nihil distans” – azaz az egykori domonkos templomtól. (Fontes I. 1911. 222.)

1583. A jezsuiták megkapják a prépostság kertjét a Sz. György kapuval szemben. (l. a 66. lapon.)

Giorgio Blandrata háza.

1574. júl. 12. Gyfehérvár. Pierre Lescalopier: „Le 12 de Juillet le sieur Blandrata docteur medecin et 1-er comseiller du prince nous festoya dilitieusement avec musique long de disner.” (Studi și material de istorie medie. IV. 1960. 454.) – Blandrata tanácsuri tisztségéről: TRÓCSÁNYI 1980. 26, 103/140, 281/843.

1584. Franco Sivori genovai nemes 1590-ben írt Memorialeja gyulafehérvári tártózkodásáról: „Et il Lunedì seguente fui convitato dal Signor medico Blandrata consigliere di Sua Altezza in casa sua ad'un sontuoso banchetto, in quale furon anche convitati li Signori Stefano e Gabriello Battori, cugini del Principe, che parlavano bene italiano.” (PASCU, Ș.: Petru Cercel și Tara Românească. Sibiu, 1944. 190.)

1591. ápr. 18. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond oklevelében említve az elhunyt G. Blandrata háza „in theatro civitatis”, melyet a fejedelem Simone Gengának adományozott. (BALOGH J.: Varadinum. Kézirat. 1978.)

Giovanandrea Gromo Blandrata lengyelországi és erdélyi működéséről, valamint jelleméről: „Compendio della Transilvania. Apulum. II. 1946. 198–199.

Irodalom: Dr. N. IGNA: Un medic italian la Alba-Julia in secolul al XVI-lea. Apulum. II. 1946. 399.

Castillio lapicida háza

1569. júl. 2. Gyfehérvár. János Zsigmond adomány levelében említve. (Adattár 76. 1.).

Zalatnai pénzváltó olaszok háza

1577. ápr. 7. Wladyslawów. Báthory István Báthory Kristófhhoz: „Irtanak az Zalatnay olazok is nekwnk az haz feleol, kyt mi nekik Feyervarot attunk wolt miert hogy lattiwk wala, hogy annakwl semmikeppen nem lehetnek, holot amykor be jwttenek onnan vagy keneseot vagy araniat hozthanak be egiebeoue nem volt wolna io, hogy zallottanak wolna vele. . .” – „Kegyelmed tarcha megh eoket benne, mind addig, mig abban az tiztben leznek, mert mys csak vgy attwk nekyk hogy addig meeg abban az zolgalatba leznek, biriak azt az hazat.” (VERESS 1944. 71–72.) – 1574-ben – Pierre Lescalopier szerint – a zalatnai aranybánya bérlői „Jacomo Grisoni Venetien” és „Fausto Guai Romain”. (op. cit. 850.)

Turbulya Tamás festő háza

1579. nov. 1. Gorod vára. Báthory István lengyel király Turbulya Tamás képírónak (pictori nostri), aki öt hosszú ideig udvarában lengyel földön is szolgált. Czegán előnévvel nemességet adományozott, ezen kívül adómentes házat Gyulafehérvárt a Tégla utcában *Apadi István* és *Útőkezü János* szomszédságában és Borpatakon (promontorium) egy szőlőt. (LEHOCZKY T. közlése a vásárosnaményi Eötvös család levéltárából. Századok. 1880. 834.) – A román festészet kezdetéről szóló tanulmányban Toma Turbulea (Turbulya) néven. (Művészettört.Ért. 1956. 85.)

Ház a fejedelmi palota mellett.

1581. szept. 1. Kvár. P. Szántó István P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Patres degunt in domo quadam aulae principis coniuncta.” (Fontes II. 174.)

Szeben városának háza

1583. márc. 30. Niepolomice. Báthory István király a szebeni magistrátusnak, – mivel az országgyűlések miatt gyakran kell neki Gyfnehérvárt tartózkodni –, egy házat adományoz: „integram domum intra muros praefatae civitatis Albensis Transylvaniae, in vicinitatibus domorum Egregii quondam Gregorii Doczi et Archidiaconatus de Küküllő, olim canonicaem”, melyet egykor János Zsigmond *Monaki György*nek adományozott, annak halála után pedig visszazsállt a fiscusra. (VERESS: Doc. II. 1930. 246.) – Veress szerint a ház első tulajdonosa Martinuzzi volt, utána a fiscusra szállt. (VERESS 1944. II. 224.)

Dóczi Gergely háza

1583. máj. 30. Niepolomice. Báthory István oklevelében említve Dóczi Gergely háza a falakon belül a küküllői főesperesség háza és a szebeni magistratus háza szomszédságában. (uo. 246.)

A küküllői főesperesség háza

1583. márc. 30. Niepolomice. Báthory István király oklevelében említve a küküllői főesperesség háza a falakon belül Dóczi Gergely háza és a szebeni magistratus háza szomszédságában. (uo. 246.)

Külföldi követek fogadására rendelt ház

1584. Franco Sivori genovai nemes Memorialeja (1590) gyfnehérvári tartózkodásáról: „dove mi fu assegnato per me e per miei gentil’homini una bona casa, solita di servire per li ambasciatori.” (PASCU, S.: Petru Cercel și Țara Românească. Sibiu, 1944. 185.)

Kovacsóczy Farkas kancellár háza

1584. Franco Sivori genovai nemes Memorialeja (1590) erdélyi útjáról: „E perchè per lettere, sendo in Valachia, havevo già prima fatta stretta amicitia col Signor Volgango Chovachiochij, Gran Cancelliero e terso presidente del Regno, persona di grandissima autorità e prudenza versata molto tempo nelli studij di Padova, e che possedeva benissimo la lingua italiana, fui visitato de esso e convitato l’indomani a banchetto in casa sua privatamente. . .” (PASCU op. cit. 1944. 185.)

1589. ápr. 5. Alba Julia. Báthory Zsigmond oklevele: „Donatio Egregij Joannis Kowachoczij super domo lapidea Albensi.” (O.L.F. I. Gyfnehérvári Kápt. Orsz. Ltár. Erd. fejed.

kancellária. II. Liber Regius Sig. Báthory. 407.) – Kérdés, hogy azonos-e Kovacsóczy Farkas házával, mely a várban volt a fegyvertár és Bánfi György háza szomszédságában. (SZÁDECZKY L.; Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 70.)

1590. aug. és okt. Kovacsóczy Farkas végrendelete: „az fehérvári házat ha vagy az fejedelem, avagy ki utánam cancellarius leszen kívánja tőlek [gyermekei gyámjától], jó aron adjak oda és az pénzét tegyék az gyermekek summájához.” A végrendeletben említve: „Könyves ház”, a kincsek „az bótban”, és az „ebédlőház”. (SZÁDECZKY: i. m. 65, 66.)

1598. Joannes Bongarsius feljegyzése a Gyulafehérvárt látható római feliratos kövekről: „In aedibus cancellarii Wolfgangi Kowachoczii.” (SCHWANDTNER II. 1746. 880.)

Kovacsóczy Farkas 1540 körül született Erdélyben. Forgách Ferenc pártfogoltja. 1562–1571-ben Itáliában, Padovában tanult, majd visszatérése után Forgách mellett títár. 1572–1574-ben ismét Padovában az ifj. Báthory Istvánnal. Utána Krakóban Báthory István király mellett az erdélyi kancellária titkára. 1576-ban visszatér Erdélybe, 1581-ben Báthory Kristóf egyik végrendeleti végrehajtója. 1583-ban a hármaskormánytanács tagja, 1585-től kancellár. Báthory Zsigmond 1594-ben kivégeztette. Itáliai tanulmányairól, rendkívüli műveltségéről, irodalmi munkásságáról, levelezéséről, a neki dedikált könyvekről: SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 82–91; VERESS E.: *Matricula et acta*. I. Padova. Bp., 1915. 68, 76–77, 206–213; VERESS E.: *Matricula et acta*. Bp., 1941. 196, 201, 211, 574–575; A magy. irodalomtört. bibliográfiája. I. Bp., 1972. 319; RMNY. I. 786. lap (a nyomtatványok felsorolása). Szamosközy neki ajánlotta az erdélyi római régiségekről írott művét (*Analecta lapidum*. Padova, 1593) és verset írt címeréről. Gyulafehérvári palotájában „könyves ház” volt. 1584-ben P. Ferrante Capeci így nyilatkozott róla: „parla italiano cosi come nativo; ha ritenuto l’habito italiano insin’ a questo Natale.” (Fontes II. 1913. 59.) Hasonlóképpen írt róla Possevino: „ch’egli essendo stato lungamente in Italia, et havendo praticato coi migliori, et essendo anco stato a Vostra Santità ambasciadore a nome del re, ha pure veduto la grandezza dell’ingegno di molti, et la frequenza de’ migliori popoli della christianità si grande et si unita in una fede.” Kovacsóczy tisztségeiről: TRÓCSÁNYI 1980. 30.

Bartholomaeus Olah háza

1585. ápr. 3. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond megerősíti Bartholomaeus Olah adományát, mely szerint házát „in suburbio Albensi” a jezsuitáknak adta. – 1585. júl. 20. a jezsuiták beiktatása a házba „in platea Nagybódogasszony nuncupata”, melyet Barth. Olah végrendeletileg nekik hagyott. (Adattár. 67.)

Bánffy György háza

1589. ápr. 5. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond adománylevelében említve Bánfi György háza a várban Kovacsóczy háza szomszédságában. (SZÁDECZKY: i. m. 70.) Bánffy György udvari főkapitány 1572–1575; 1575-ben tanácsúr (TRÓCSÁNYI 1980. 24.).

Simone Genga fejedelmi fundátor háza

1591. ápr. 18. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond Simone Gengának adományozza az elhunyt Blandrata orvos házát „in theatro civitatis Albensis”, Kolozsvári Gábor fejedelmi titkár háza és Ambrosius Hyppolitus pharmacopol háza szomszédságában. (BALOGH J.: Varadinum. Kézirat. 1978.)

Kolozsvári Gábor fejedelmi titkár háza

1590. ápr. 18. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond oklevelében említve Kolozsvári Gábor háza „in theatro civitatis Albensis” S. Genga házának a szomszédságában. (uo.)

Ambrosius Hyppolitus pharmacopol háza

1591. ápr. 18. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond oklevelében említve Ambrosius Hyppolitus pharmacopol háza „in theatro civitatis Albensis”, S. Genga háza szomszédságában. (uo.)

Apaffi Miklós szállása

1591. Kiss János szerződése, melynek értelmében Gyulafehérvárt épülő házát nov. 24-én átadja Apaffi Miklósnak [Apaffi Gergely fiának] élethossziglan. (O.L. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. I. Fasc. 25. A.) Apaffi Miklós tanácsúr, Küküllő megyei főispán (TRÓCSÁNYI 1980. 23.).

Báthory Boldizsár háza

1594. Szamosközy István feljegyzése: „Bátori Boldizsár mikor az uj házát az prépostház ellenében építette Fejérváratt, a boltása néki szakadt, tizenhat kék darabontnál többet opprimált.” (IV. 1880. 41.)

Pietro Busto udvari zenész háza

1595. máj. 8. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond zenészét Pietro Bustot megerősíti a neki adományozott ház birtokában: „integram domum suam lapideam in platea Olasz utcza vocata, intra muros civitatis huius Albensis, in vicinitatibus domorum ab una Generosi Ioannis Baptistae Musto magistri chori musicorum nostrorum, parte vero ab altera nobilis Francisci Kovach in comitatu Albensi Transsylvaniae existenti habitam ab Egregio Nicolao Zolyomi in rationem nostram emptam, a nobisque eidem Pietro Busto donatam.” (VERESS: Doc. IV. 1932. 216.) – Busto 1595 jan. 21-én kelt jelentésében említi a gyfnehérvári római régiségeket. (Tört. Tár. 1878. 970.)

Kolozsvár város háza

1595. máj. 8. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond fenti adománylevelének a hátára jegyzve: „Fejérvári házhoz való.” (Kvár város levéltára. Fasc. IV/104. – VERESS: Doc. IV. 1932. 217.) Vagyis Busto háza utóbb Kolozsvár tulajdonába került.

Zólyomi Miklós háza

1595. máj. 8. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond oklevelében említve egregius Nicolaus Zolyomi háza: „in platea Olasz utca vocata, intra muros civitatis Albensis”, melyet a fejedelem megvásárolt és Pietro Busto-nak adományozta. (VERESS: Doc. IV. 1932. 216.)

1633. aug. 29. Rákóczy György oklevele *Zólyomi Dávid* notaperéről, melynek során az egyik tanú Perneszi Erzsébet vallja: „Mikor még Zólyomi uram kezénél nem volna Gyalu vára, egykor itt Fejérvárat maga házánál lévén . . . azt hallottam . . .” (Erd. Orsz. Eml. IX. 1883. 361.) – A Zólyomi családnak ez az újabb háza nem azonos a fentemlítetttel.

Johannes Batista Musto (Mosto) udvari zenész háza

1595. máj. 8. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond adománylevelében említve: „In platea Olasz utca vocata, intra muros civitatis huius Albensis, in vicinitatibus domorum ab una Generosi Ioannis Baptistae Musto magistri chori musicorum nostrorum.” (VERESS: Doc. IV. 1932. 216.)

Kovach Ferenc nemes háza

1595. máj. 8. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond oklevelében említve Busto háza szomszédságában „parte vero ab altera nobilis Francisci Kovach” háza az Olasz utcában. (uo. 216.)

Pompeio Panichi, utóbb Dominico Panichi háza

1595. jún. 20. Gyfehérvár. Instrumentum, quo Sigismundus princeps domum certam Albae cum iure regio donat Pompeio Panichi. (Fontes V. App. VI. No. 125.)

1596. aug. 16. Litterae pro domo dominici Panichi empta a collegio Albensi. (uo. No. 134.)

Petrus Bailla de Keoreosbanya pixidarius háza

1598. febr. 18. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond gyalogpuskásának Petrus Bailla de Keoreosbanyának a házát „extra muros huius civitatis nostrae Albensis in platea Teowis uca vocata” felmenti mindennemű adó alól. (VERESS: Doc. V. 1932. 143.)

Kochis Pál háza

1598. febr. 18. Báthory Zsigmond oklevelében említve „domus . . . Pauli Kochis auri-gae nostrae” a falakon kívül a Tövis utcában. (uo.)

Keresy Péter gyalogpuskás háza

1598. febr. 18. Gyfehérvár. A Báthory Zsigmond oklevelében említve „domus . . . Pet-ri Keresy peditis nostri pixidarii” a falakon kívül a Tövis utcában.(uo.)

Bodonyi István kincstárnok háza

1598. máj. 1. Gyfehérvár. Mária Christierna oklevele arról, hogy Stephanus Bodoni thesaurarius „domum et curiam suam nobilitaren vicinam collegii Albensi” eladta a jezsuitáknak ötszáz forintért. (Fontes V. 1921. App. VI. No. 180.)

1599. máj. 1. Gyfehérvár. A káptalan oklevele arról, hogy Stephanus Bodonyi eladta ötszáz forintért a jezsuitáknak „Domum suam Albensem, collegio Patrum Societatis Jesu contiguam.” (uo. No. 213.)

Praefectus regni háza

1598. Joh. Bongarsius feljegyzése a római feliratos kövekről, amelyek láthatók „Ad aedes praefecti regni.” (Schwandtner I. 174. 879.) A ház gazdája valószínűleg Jósika Istvánnal azonos (TRÓCSÁNYI 1980. 181, 337.).

A lovassági parancsnok háza

1598. Joh. Bongarsius feljegyzése a római feliratos kövekről, amelyek láthatók „in aedibus praefecti equitum.” (uo. 880.) A ház gazdája talán Sibrik Gáspár udvari főkapitányal azonos. (TRÓCSÁNYI 1980. 339.)

Kornis Gáspár palotája

1600. ápr. 8. Róma. Giovanni Mocenigo követ a velencei dogenak: „et che in Albai-ua haveva tolto [Mihály vajda] al Cornis, che fu quello che tradi il Cardinal Bathori, un bellissimo palazzo, et appropriatolo alla sua medesima persona per sua habitatione.” (VERESS: Doc. VI. 1933. 77.)

Kornis Gáspár huszti főkapitány volt. 1577-ben a vár kapuját építtette (I. a VIII. Közleményben, A H. 1980/2.) 1594-ben is ezt a tisztséget töltötte be. (VERESS: Doc. IV. 1932. 67.) Egyéb tisztségei: 1575 máramarosi alispán, 1595–1601 tanácsur, 1599-ben főgeneralis. (TRÓCSÁNYI 1980. 30.)

Geszthy ház

1607. okt. 5. Gyfehérvár. Rákóczy Zsigmond Szamosközy Istvánnak adományozta Fehérvárt az ún. Geszthy házat. (SZAMOSKÖZY I. tört. maradványai. I. Bp., 1876. VIII. lap.)

Valószínűleg Geszthy Ferenc generális, dévai kapitány háza volt, aki 1595-ben halt meg.

Gálffi ház

1627. jan. 18. A török követséget Gyulafehérvárt a „Gálffi házban” szállásolták el. (Erd. Orsz. Eml. VIII. 1882. 76.) – Ez a ház feltehetőleg a XVI. század utolsó negyedében Gálffi Jánosé volt, Báthory Zsigmond egykori nevelőjéé, akit 1594-ben kivégeztek.

Szamosközy István történetíró háza

1607. okt. 3. Gyfehérvár. Rákóczy Zsigmond fejedelem Szamosközynek adományozta az ún. Geszthy házat. (Szamosközy tört. maradványai. I. 1876. VIII. lap.)

Szamosközy itáliai, padovai tanulmányairól, műveiről, közöttük régészeti kiadványáról (Analecta Lapidum vetustorum et nonnullorum in Dacia antiquitatum. Patavii, 1593.) l.: VERESS E.: *Matricula et Acta*. Bp., 1941. 211, 273–274, 574–575.

Szamosközy régészeti műve megírására a gyulafehérvári antik gyűjtemények (Megyericei János, Várday Ferenc, János Zsigmond, Báthory István, Kovacsóczy Farkas stb. gyűjtései) ösztönözhatték. Munkáját Kovacsóczy kancellárnak ajánlotta 1593. febr. 20-án.

Bocskay István Szamosközyt a gyfehérvári káptalan levéltára egyik konzervátorának és országos történetírónak nevezte ki. Bocskay végrendeletében 2000 forintot hagyott a kolozsvári konvent jövedelméből történeti műve kinyomtatására. Szamosközy 1598-ban már erősen előrehaladt a munkájában (uo. VIII. lap).

A főurak házai

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése az 1603-iki ostromkor támadt tűzvészről: „Inde deinde velut e sublimi torridae turris culmine dejectum in inferiora malum, omnes magnatum domos ob tegulas ligneas concipiendo ignj obnoxias, populando peruasit tam repentino impetu, ut mirum fuerit, nec interualla longiuscula aedium, nec vicorum laxitatem ullam remoram ad cohibendum ignem praestare potuisse.” (III. 1877. 40.)

A polgárság házai

A gyfehérvári polgárság építkezéséről eddig még nem került elő adat, a város története sincs feldolgozva. Némi tájékoztatás szolgálhat azonban Báthory Zsigmond keltezetlen oklevele (1590-es évek), amely közli a bírák és az esküdt polgárok névsorát: „Stephanus

Nyrew, Martinus literatus notarius, Jacobus Chizmazia, Jonas literatus, Martinus Mezaros.” (Latin formularium. XVI. század vége. Kvár, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár. Ms. 999. fol. 27^v–28^v.)

Gyulafehérvár, nagy templom (székesegyház), sírkövek (XVI. század)

Források és irodalom: VETT 1697 = Johannes Georgius VETT kézírata a sírkő-feliratokról, amelyeket 1696. szept. 28–29-én jegyzett le. (Kvár, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár. Ms. 977. Napló 1697-ből. –FASCHING 1743=FASCHING, F.: Nova Dacia. Claudiopoli, 1743. –SZEREDAI 1791=SZEREDAI, A.: Collectio continens tabulas vetustorum et recentiorum monumentorum, quae in templo Alba- olim Juliensi nunc Carolinensi in Transilvania sunt fueruntque locata. Albae-Carolinae, 1791. – KŐVÁRI 1866.–BALOGH 1943. – ENTZ 1958 = ENTZ G.: A gyulafehérvári székesegyház. Bp., 1958.

Megyericsei János kolozsi főesperes sírköve. 1507. (elpusztult.)

A sírkő felirata: VETT 1697. FASCHING 1743. 55–56. („negro incisa marmorii.”) BARABÁS M.: Megyericsei János kolozsi főesperes. Erd. Múz. 1907. 115–121. BALOGH 1943. 249–250. ENTZ 1958. 171.

Várdy Ferenc püspök sírköve 1524. (elpusztult.)

A sírkő felirata: VETT 1697 (közli a sírkő köriratát: „Episcopus Ecclesiae Albensis Transylvaniae: Franciscus de Kis Varda.” és az epitaphium verset). KŐVÁRI 1866. 279. BALOGH 1943. 350–351. ENTZ 1958. 242, 271.

Statileo János püspök sírköve 1542.

Felirata és irodalom: BALOGH 1943. 251. l. 170 kép. ENTZ 1958. 168, 214.

Címeres sírkő töredéke. XVI. század első fele. (elpusztult.)

A címerben ágat tartó madár és N T betűk. Hasonló címer egy párkány töredéken (l. a 81–82. lapon) és a Lázói kápolnán. A Wolphard címerhez hasonlít.

Irodalom: SZEREDAI 1791. 37. ENTZ. 1958. 173.

Martinuzzi György síremléke 1552. (elpusztult.)

Sírkőlap Martinuzzi címerével. A címerpajzs felső mezejében holló, alsó mezejében unicornis, a pajzson mitra és kardinális kalap; a címer alatt felirat (SZEREDAI 1791.25.):

MORIENDVM EST OMNIBVS

1552

Helye: az 1826-i leltár szerint: „Ad columnam chori ex parte Evangelii lapis sepulchralis in quo haec sunt sculpta: Moriendum est omnibus 1555.” (ENTZ 1958. 214.)

Megrendelője Ascanio Centorio szerint I. Ferdinánd: „Al Frate Giorgio . . . fu pur al fine data stanza nella chiesa d’Albagiulia, ove da alcuni Suoi amici portato, fu posto in

una sepoltura di pietra in mezzo la nave maggiore della chiesa – appresso a quella del Re Giovanni Uniade Corvino, – ch'in l'ultimo a spese di Ferdinando l'have fatto ponere il Castaldo.” (CENTORIO, A.: Commentarii della Guerra di Transilvania. Velence, 1565. 148.)

Említi Giovanandrea Gromo 1565-ben: „tre seulture de fino marmo sottilmente intagliate l'una d'Huniade, l'altra di Gio. Sepusco, padre del Re presente, poi quella del Cardinale fra Giorgio.” (Apulum. II. 1946. 175.)

Irodalom: SZEREDAI 1971. 25. KÖVÁRI 1866. 279. ENTZ 1958. 172. Korunk. 1968. 1261. (Kazinczy Ferenc feljegyzése a helyéről, valamint Bitay Árpád feltevése arról, hogy a XIX. század elején a padlózat felemelésekor a föld alá kerülhetett.)

Kendi Ferenc és Antal síremléke. 1558. (Részben elpusztult.)

Kőszarkofág volt, amelyből két rövid oldallap maradt fenn, beillesztve a Hunyadi szarkofágokba; újabbban ezekről leválasztva külön vannak a falba illesztve.

Kendi címeres töredék (66. kép): a címerben F & A K betűk, jobb szélén növényi ornamentikával díszített (65. kép). Anyaga mészkő. Mérete 48×75×19 cm.

Kendi Ferenc erdélyi vajda pecsétje közölve: VERESS E.: Izabella királyné, Bp. 1901. 363.

Maszkos töredék, közepén két egymásra helyezett pajzs, a felsőben félig emberi, félig állati arc. Anyaga mészkő. Mérete 49×76×14 cm. Megjegyzendő, hogy a két dombormű stílusa nem azonos, aligha tartózhattak egy síremlékhez.

A vajdai tisztséget Kendi Ferenc 1553-ban kapta I. Ferdinándtól Dobó Istvánnal együtt. Mindkét Kendi tagja volt a helytartói illetve a fejedelmi tanácsnak. Antal 1542–1551, 1556–1558, Ferenc 1542–1548, 1556–1558. Mindkettőt 1558-ban kivégezték. (TRÓCSÁNYI 1980. 20.)

Irodalom: SZEREDAI 1791. 34. (már akkor a Hunyadi szarkofágokhoz voltak illesztve). VERESS E.: A Hunyadiak síremlékei és Csataldo. Magyarország Műemlékei. I. 1905. BALOGH 1934. 134. BIRÓ 1941. 93. ENTZ 1958. 214. l. 183 kép.

Sírkő-töredék 1558 (Gyulafehérvár, Múzeum)

Sírkő maradványa, egyszerűen profilált keret szegélyében antiqua betűs felirat. Anyaga mészkő. Mérete 22×53×6 cm. Felirata (feloldva a ligatúrákat) AE ANNO 1558 I DIES.

Izabella királyné (†1559) síremléke

Kőszarkofág (67. kép), fedőlapján az elhunyt fekvő alakja, lábánál címere négyelt pajzsban; homlokfalán dombormű az irgalmas szamaritánus történetének a jeleneteivel (Lukács evangéliuma 10. 30–37). Anyaga kemény mészkő, Kővári és Bágyuj szerint szürke márvány. Mérete 69×215×112 cm; a felső rész magassága 45–49 cm. Valószínűleg a másik hosszú oldalra vagy a rövid oldalak egyikére volt felvéve Csáky Mihály epitaphium verse.

1565. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „un humil deposito della Regina Isabella in un cantone il piu scuro della Chiesa.” (Apulum, II. 1946. 175.)

1605. jún. 12. Kassa. Bocskay István levele Thurzó Györgyhöz: „Az Gyula Fejérvári Szentegyházban eltemetett böcsületes személyeknek sírjainak feltörése, Hunyadi Jánosnak, Ivatskonak, János király Fiának s az édes Anyjának tagjai és csontjai kihányása. . . Mindezeket penig az ő felsége vezéri és hada hadnagyi jelenlétében cselekedték az ő felsége Ország oltalmára bocsátott vitézi.” (ECKHARDT S.: Rimay János összes művei. Bp., 1955. 299.)

Irodalom: FASCHING 1743. 55. SZEREDAI 1791. 24, 49. KŐVÁRI 1866. 278. VERESS E.: Izabella királyné, Bp., 1901. 486 (közli Csáky Mihály epitaphium versét). ÉBER L.: Erdélyi szobrászati emlékek. Művészet. VIII. 1909. 182 (a Zápolya síremlékek egy mester művei, olasz és német hatás mutatkozik rajtuk; talán lengyel eredetűek). DIVALD K.: Magyarország művészeti emlékei. Bp., 1927. 189, 206. képpel. PÉTER A.: A magyar művészet története. II. 1930. 14. 1. képpel. BALOGH 1934. 148. 1940. 560. (német hatás mellett helyi hatások, talán kolozsvári munka), 555. képpel. BIRÓ 1941. 43. BALOGH 1956. 313. ENTZ 1958. 168. BALOGH 1964. 357. Istoria I. 1968. 420. BALOGH 1973. 247. BÁGYUJ L.: A gyulafehérvári székesegyház helyreállítása. Korunk. 1978. 12. sz. 1039, 1040.

Dávidnak, Izabella királyné étékfogójának sírköve. XVI. század 3. negyede. (Elpusztult.)

Címeres sírkő lap, címerében hattyú. Felirata:

GENEROS . . . LAO . . . DIVAE . . . GINAE
PA . . . DAPIFER . . . DAVID
SBC PRO MEM

Irodalom: SZEREDAI 1791. 38. ENTZ 1958. 173.

Varkocs Tamás bihari főispán sírköve 1566. (Elpusztult.)

Felirata:

HIC. IACET. AN. . . . IM. PANNONIAE. THOMAS.
DE. STEMMATE. VARKOTZ.
NON. MINVS. HIC. PATRIAE. PACEM.
STVDIOSVS. AM . . .
. . . ENT. MONVMENTA. DVORVM. MARTE.
POTENS. CONSTANSQVE. FIDE. SPECTA. . .
ET. PIETATE. GRAVIS. CVNCTANDO.
RESTITVIT. REM.
IVDICII. DIVES. . .
NITA. . . DICERE. PAR. . . VS
. . . TAMEN, IVSTVM. SOLIVS. AB. CRE.
PEPENDIT.
POSTERITAS. MOERET. LVGETQVE. SILESIA.
NIOPSIAE. AT.

VIRTVTIS HONOS. ET. FAMA. MANEBIT.
IN. AEVVM.
MOLLITER. OSSA. CVBENT. SVPERA. MENS.
GAVDEAT. AVLA.
VIVIT. NICOLEOS. HAERES VIRTVTIS.
AVITAE.

Irodalom: SZEREDAI 1791. 41. KÖVÁRI 1866. 279. ENTZ 1958. 172.

Krisztina asszony sírköve. 1570. (Elpusztult)

Felírata:

INDITA TELLVRIS CHRISTINA · P . . .
GO · BVDAE
HOC RECVBO · STEPHANI NVPTA
PUDICA OS
VIX · BENE · QVINQVE · MEI LACHESIS
COMPLEVERAT AEVI
LVSTRA FERA CVM MEA
FATA · MAN . . .
FEB. II. 1570.

Irodalom: SZEREDAI 1791. 31. ENTZ 1958. 172.

János Zsigmond fejedelem síremléke. 1571.

Kőszarkofág (68. kép), fedőlapján az elhunyt páncélos alakja. Mindkét hosszoldalán dombormű csatajelenettel; négy sarkán szárnyas géniuszok dombormű faragással. A fedőlap alsó végében címer, ágaskodó oroszlán, az elhunyt két oldalán egy-egy félig előbúvó angyal (VII. Közl. 1980. . . . 1.) Anyaga kemény mészkő, Kővári és Bágyuj szerint szürke márvány. Mérete 84X220X96 cm; a felső rész magassága 62. cm.

Az egykori epitaphium vers közölve: Archiv des Vereins für Sieb. Landeskunde. N. F. Jakab II. 1888. 94.

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése a temetési pompáról: „Vbi in Basilica urbis maiore, ad tumbam peruentum est, quae e regione arae maioris ad sinistram sita est, habito peractoque panegyrico corpus terrae redditum est. . .” (I. 1866. 118.)

Irodalom: FASHING 1743. 55. SZEREDAI 1794. 23. KÖVÁRI 1866. 278. ÉBER L.: A Hunyadiak tumbája. Arch. Ért. 1904. 332–340. ENTZ 1958. 168. l. 186 kép. SEBES-TYÉN 1963. 73. lap 40. kép. BÁGYUJ L.: A gyulafehérvári székesegyház helyreállítása. Korunk. 1978/12. 1039 (a dombormű a hadadi csatát ábrázolja), 1040 (új helye a Várday kápolnában, ahol a tumba mindkét domborműves oldala látható).

János Zsigmond tanácsosának sírköve. 1574. (Elpusztult.)

Felirata:

CONSILIAR. DD IOANNIS SECVNDI RE
GIS. . . ANNO AETATIS SVAE
SVPRA. . . ANNO MDLXXIII IVNII
DIE XXIII HORA III POMERIDIANA
ALBAE IVLIAE

Irodalom: SZEREDAI 1791. 27–28. ENTZ 1958. 172.

Báthory Miklós sírköve. 1576. (Elpusztult.)

Epitaphium

Nicolai Bathorei, Generosae Indolis
Pueri, filii illustrissimi Principis Cristophori
Bathorei, Vayvodae Transilvaniae, qui
Obiit anno M D LXX VI. Aetatis suae
IX. die Junii ultimo.

Hic jacet eximiae puer indolis, ortus ab alto
Stemmata Bathoridum, nomine Nicolaus.
Sarmatae Stephanus Rex est huic sanguine junctus,
Dacicus est pater est Vayvoda Christophorus,
Bocskaianae generosae parens Elisabethe stirpis;
Huic tamen brevis haec vita caduca fuit.

Irodalom: VETT 1697. SZEREDAI 1791. 49.

Giczi (Ghyczy, Géczy) János kormányzó síremléke. 1588. (Elpusztult.)

Sírkő töredéke, felirata:

. . . ANNIS · GICZI . . . ANSILVAN . . .
AC · PATRIS · D . . . FELIX . . .
SVMMA . . .

Ghyczy tisztségei: 1572 váradi vicekapitány, majd főkapitány, 1585–1588 kormányzó, 1585–1580 tanácsur. (TRÓCSÁNYI 1980. 27.)

Irodalom: BOD Péter: Hungarus Tymbaules. Nagyenyed 1764. 50. SZEREDAI 1791. 42. KÖVÁRI 1866. 279. ENTZ 1958. 173.

Vitézi sírkő XVI. század 2. fele.

Kőszarkofág fedőlapja (71. kép), rajta fekvő alak, hosszú dolmányban, köpenyben, tol-
las süvegben, jobbában buzogány, bal keze kardján nyugszik. A sírkő alsó része csonka. Ré-

János Zsigmond fejedelem sírmléke (háttoldal). 1571. Gyulaféhevár, székesgyház, Várdy kapolna.

gebben tévesen Hunyadi János sírkövének tartották. A sírkő alsó végén kőfaragójel (70. kép). Anyaga: mészkő, mérete 191×88 cm.

A mesterjegy a Seres család jegyéhez hasonló, de nem azonos vele. Mindazáltal a hasonlóság alapján feltételezhető, hogy a Seres-műhelyből, vagy legalábbis Seres János köréből származik.

Irodalom: 1. Seres János címszó alatt: *Ars Hungarica* 1974. 373. Továbbá: KŐVÁRI 1866. 278. (nem Hunyadi sírköve). ENTZ 1958. 140. l. 184. kép. BALOGH J.: Késő renaissance kőfaragó műhelyek. *Ars Hungarica*, 1974. 372–373. Korunk (Kvár) 1968. 1260–1261. (Bitay szerint Bocskay István síremléke 1608-ból).

Bocskay Erzsébet sírköve. 1581. (Elpusztult.)

XVII. század 2. fele. Bethlen Farkas feljegyzése: „Eodem (a nagy templomban) antea conditi sunt. . . Elizabetha Bocskai demortui Principis [Bocskay István] soror eademque Christophori [Báthory] Principis uxor.” (BETHLEN F.: *Historia de rebus Transilvanicis*. VI. Cibinii, 1789. 494.)

Gabriel Literatus de Kolosvar fejedelmi titkár síremléke. 1591. (89. kép). Elkallódott.

A sírkő bal széle és jobb alsó sarka hiányzott. A széles sírkő-táblát cannelurás pilaszterek keretelték, a mezeje közepén címer, felette és alatta feliratok. A címer feletti felirat kiegészítve Vett 1697. évi feljegyzésével:

EPITAPHIVM GABRIELLIS LITERATI DE KOLOSVAR
SECRETARII ILLVSTRIS · PRINCIPIS · DNI · D · SIGIS-
MVNDI BATHORI TRANS · ET SICVUL[ORVM] . . .

A címer két oldalán: MEMENTO MORI

A címer alatt újabb felirat:

HOC GABRIEL TVMVLO PROPE PIGNORA CHARA QVIESCVNT
FRANCISCI ET MEMBRA TENELLA SARAЕ
[CLAR]VS ET CVNCTIS FVIT IN SERVIRE PARATVS
..... AGENS INTEGRITATE FIDE
..... SERERE PISSIME IESV
QUANDO ANTE TRIBVNAL ... ER
OBDOR [MIVIT] [DO]MINO ANNO :: :
ANNO M D LXXXXI ...
CATHERINA ZEGEDI RELICTA
THOMAS AC GEORGIVS FR(ATRES) ...

Kolozsvári Gábor Báthory István familiariusus volt, 1573-ban Padovában tanult (VERESS E.: *Matricula et acta*. Bp., 1941. 83.) Tisztségei: 1567–1572-ben a nagyobbik kancellária irnoka (TRÓCSÁNYI 1980. 192.); 1575-ben kancelláriai titkár (uo. 185.); később Báthory Zsigmond titkára lett.

Valószínűleg ugyanehhez a családhoz tartozott Joannes Literatus Kolozsvári camerarius Thordensis, akinek a nevét az 1590. dec. 20-án kelt oklevél említi.

Gabriel Literatus sírköve 1931-ben a székesegyház déli kereszthajójában volt több darabban, akkor fényképeztem; 1969-ben már nem találtam, Entz Géza sem említi könyvében (1958). A sírkövet Vett kézírata említi, de már akkor (1697) is töredékes állapotban lehetett. Darabjai feltehetőleg a székesegyház 1907–1916 évi restaurálásakor kerültek elő.

Irodalom: VETT 1697. SZEREDAI 1791. 50. (tévesen 1581-es évszámmal).

Kovacsóczy Farkas kancellár síremléke 1594.

1590. aug. 3. Gyfehérvár. Kovacsóczy Farkas végrendelete: „temessenek el ott, ahol helt csináltattam neki [a holttestnek], Fejérváratt, a koporsót is kőből csináltassák meg, amint én elrendeltem volt, kinek jegyzését megtalálják; Gienga is az én barátom jobban elejekbe tudja adni.” (Tört. Tár. 1893. 56.)

1591. okt. 25. Gyfehérvár, Kovacsóczy Farkas kancellár végrendelete: „Testemet mikor annak ideje lezen, aggiak meg az ew annianak a földnek. Az mellij rakot sijrt Feijeruarat a templomban chinaltattam, kyben ijmmar a zegen Aniammal Egnehanian feköznek oda tegiek, kőből chinaltassanak kijwöl valami memoriat chak illien Inscriptioual

Volffgangus Kouachoczy iaceo hic cum
meis, quis fuerim si bene quid egi, scient
posterii.”

(Kvár, Akad. Ltár., régebben Erd. Múz. Levéltár, br. Bálintitt levéltárban Kovácsóczy eredeti végrendelete. — Kelemen Lajos közlése.)

A síremlékről egyéb feljegyzés nincsen, kérdés egyáltalán, hogy elkészült-e.

Irodalom: SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas, Bp., 1891. 76. (a síremlék tervezője Genga).

Lenczies Györgynek és feleségének Szenfalvi Annának síremléke. 1594. (Elpusztult.)

A síremléket Lenczies György fiai, Mihály és Gábor állították szüleiknek. Feliratai:

MOLE. SVB. HAC PROBITATE. NITES,
PIETATE. GEORGI.
LENTZIES. CUM. CASTA. CONIVGE.
PONE. IACES
HIC. DOMINAE. ILLA. VIRO. PARITER.
VIXERE. FIDELES.
AMBO, IN. LEGE. PII. CONSERVERE.
DEI.
HVIVS. ET. AETERNOS. SVPERAVIT'
VITA. CATONES.
IN. PATRIAM. PIETAS. IN. DOMINVMQVE
FIDES. (A felső mezőben.)

GEORGIO. LENCZIES. ANNAEQVE. SZENFALVAI.
PAREN. DESIDERAT.
AETATE. IN. SENILI. DEFVNCT.
MICHAEL. ET. GABRIEL. MOESTISSI. FRATRES.
POSVERVNT. A. D. 1594.
VIXIT. PATER. ANNOS. 63. GENITRIX.
ANNOS. 55 OBIERVNT.
PATER. VI. MATER. VERO. XXXI. DIE.
MENSIS. MAY. 1593. (Az alsó mezőben.)

Lencsés György tisztségei: 1581 előtt Báthory Kristóf feleségének Bocskay Erzsébetnek az udvarmestere, 1587–1593-ban kincstári számvevő. Fia Gábor 1587-ben a kisebb kancellária írnoka. (TRÓCSÁNYI 1980. 332, 368, 392.)

Irodalom: SZEREDAI 1791. 14. KŐVÁRI 1866. 279. (1593-as évszámmal). ENTZ 1958. 172. (sajtóhibából 1549-es évszámmal.)

Báthory Boldizsár (†1594) castrum doloris-a. 1599.

XVI. század eleje. Szamosközy István feljegyzése: „Curaverat etiam [Báthory András 1599-ben] sepulcrum Balthasari Bathorio fratri fabricandum, quem quadriennio ante Sigismundus Princeps, in nova arce, quae ad Zamosum [Szamosújvár] est, indicta causa necaverat, eiusque ossa Cardinalis Albam transferre solemnibus exequiis destinaverat, ut ex infami, ignobilique sepulcro erutum de integro in conditorium Bathoriorum Principum inferret, ac quae posset, pro tempore iusta fratri germano persolueret. Id monumentum ligneum quidem, sed artis ministerio in apsidem laqueatum aliasque figuras eleganti opere formatum erat. Totum sepulcri aedificium atro holoserico panno indutum erat, quod per seriem argentei clavuli, in eum usum conflati, materiae adstringebant. Hos clavos Andreas Princeps, uti ocium quodammodo in negocium verteret, ac fraternae pietati deditum officium faceret, ipse suis manibus beneficio malleolorum, monumento ligneo ordinatim incuciebat, totosque dies ei solum negotio vacabat. Miserabili instabilitatis rerum humanarum documento, ferale monumentum fraternis ossibus parans, in quo paucis post diebus magno cum fortunae ludibrio ipse qui fecerat, conderetur.” (II. 1876. 279–280.)

Báthory András Báthory Boldizsár tetemeinek ezüst koporsót csináltatott, amelybe utólag öt temették el. L. a feljegyzést 99. lapon.

Johannes Baptista Musto (Mosto) síremléke. 1596. (Elpusztult.)

Felirata Johannes Georgius Vett 1697. évi feljegyzése szerint:

„Nobili Johanni Babtistae mastro Veneto
Serenissimi Transylvaniae Principis Sigismundi
Chori Praefecto: Altima marito et Petrus
Angelus Musitanus socero dilectissimo

Et desideratissimo moerentes re . . . erunt
Vixit annos, menses huius Saeculi MD XC VI.”

Mosto gyfnehérvári madrigáljait 1978-ban hanglemezen kiadták. (G. B. Mosto: Il primo libro de' madrigali. Hungaroton. SLPX. 11867.) Múveit méltatta: BARLAY Ö. Sz.: G. B. Mosto gyulafehérvári madrigáljai. Magy. Zene. 1975. 173–182.

Báthori András síremléke 1599.

1599. dec. 14. Gyfnehérvár. Valentin Walawski, Mihály vajda kozák kapitánya Tharowski Andrászt értesíti Báthory András temetéséről. (VERESS: Doc. V. 1932. 365.) – 1599. dec. lengyelországi jelentés Báthory András haláláról és temetéséről. (uo. 368.)

1599–1600. Joannes Daraki jelentése: „Corpus Cardinalis magna pompa tempore comitiorum, una cum capite, quod ante allatum reliquum corpus duabus hebdomadis erat a Siculis abductum, sepulturae mandavit, in sepulcro argenteo, quod reliquijs Balthasaris Bathory pro quinque millibus florenorum extruxerat.” (HURMUZAKI, E.: Documenti privitóra la Istoria Románilor. III/1. Bukarest, 1880. 432. VERESS: Doc. V. 1932. 368.)

1600. Jezsuita jelentés: „Caput Albam allatum et in nostro templo asservatum, eosque dum reliquum corpus iussu vaivodae [Mihály vajda] adveheretur, 24. Novembris capiti aptatum, subcollantibus regni senatoribus, in maius templum delatum et terrae mandatum est. Prosecutus etiam funus vaivoda facem accensam gestans, et iustis (quae Reverendissimus electus episcopus Demetrius Napragii, octo ex nostris sacerdotibus praesentibus peregit) interfuit. Pompa fuit pro tempore magnifica, quae Hungaris maxime lachrymas excivit.” (Fontes V. 1921. 74.)

1600. ápr. 8. Róma. Giovanni Mocenigo követ a velencei dogénak: „Che haveva voluto vedere [Mihály vajda] la sepultura del Cardinal Bathori, la quale era due braccia solamente lontana da quella del fu Cardinale Sigr Georgio, che fu già ammazzato dal Sigr Palavicino.” (VERESS: Doc. VI. 1933. 77.)

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése: „e minori aede, in augustius templum elatum, ac fornicato conditorio Albae Juliae illatum, ad VIII. Kalendas Decembres. Tumuli vice, monumentum e materia non ineleganter fabrefactum, quod ipse Cardinalis ad Balthasari fratris funus decorandum, ut supra memoravimus, destinaverat, sepulturae inpositum est.” (II. 1876. 369–379.)

Báthory András és Boldizsár kenotaphiuma: Wartenburg (Varmia tartomány), egykori ferences templom, Sz. Antal kápolnája. Állította a felirat szerint Báthory András 1598 szeptember havában. Közölve: VERESS E.: Lengyelországi adalékok. Bp., 1896. 34–46 lap, képpel.

A gyulafehérvári sírkövek pusztulása

Bethlen Farkas (XVII. század 2 fele) feljegyzése az 1601. évi pusztításról: „sepulchra non solum privatorum, verum etiam Principium et regum aperuerunt. . .” (BETHLEN F.: Hist. de rebus Transylvanicis. V. Cibinii, 1789. 32.)

1605. jún. 12. Kassa. Bocskay István levele Thurzó Györgyhöz a gyulafehérvári síremlékek feltöréséről. (L. 82. lapon.)

Gyulafehérvár, jezsuita templom, sírkövek

Báthory Kristóf castrum doloris-a. 1583.

1583. márc. 24. Gyfehérvár. Jelentés Báthory Kristóf temetéséről: „In templo Divi Stephani, olim coenobio fratrum Dominicanorum, nunc Jesuitarum proprio, in eius scilicet sacrario Castrum doloris, in quadrata forma, panno nigro circumcirca una cum tecto pensili acuminato obductum, candelis cereis atris undique stipatum, confectum ea nimium forma, quam hic ex opposito depinximus. Parietes itidem templi ex utroque latere pannis nigris obducti et insignibus Principis, ac carminibus in laudem demortui compositis ornati.” (VERESS: Doc. II. 1930. 243.) – Ugyanebben a jelentésben közölve az a vers, amelyet a palotában egy apród az elhunyt nevében elmondott (244.)

1583. márc. 24. Gyfehérvár. Jelentés Báthory Kristóf temetéséről: „Tumba autem intra monumentum, quod in parte sinistra templi subtus terram testudinis instar est excitatum cum hastae fragmentis, clipeo exuviisque militaribus illata quiescit.” (VERESS: Doc. II. 1930. 245.)

Báthory Kristóf síremléke.

1583. okt. 20–nov. 12. Báthory István számadáskönyveiben feljegyzések a síremlék szállítási költségeiről. Erre a célra 1500 forintot irányoztak elő, 29 szekér és 124 ló vitte a síremlék darabjait, azaz 25 négylovas, 4 hatlovas szekér. (VERESS E.: Báthory István lengyel király udvari számadáskönyvei. Bp., 1918. 187, 197, 200–201, 211.)

1584. jún. 18. Danzig. Wilhelm Block szobrász levele Danzig város tanácsához, amelyben megírja, hogy a király (Báthory István) testvérének (Báthory Kristófnak), az erdélyi fejedelemnek a síremlékét elkészítette és fel is állította (da ich es auch aufgesetzt). „Soll Euer Ehrbarem Radt ich unterdienstlichen nicht vorhalten, demnach Ihrer Kön. Mt. ich in Anfertigunge ihres gottseligen Herrn Brudern, Fürsten weilandt in Siebenbürgen Epitaphii undt Begräbnuss ein zeitlang gedienet undt immer nach endtlicher Vollendung desselbigen Werks aus Siebenbürgen, da ich es auch aufgesetzt, an die Kön. Mt. widerumb mit genugsamer Kundschaft meyner Vorrichtung kommen, undt von hochgedachter Kön. Mt. Allernädigst abgefertiget bin worden, als habe ich nach solchem abgerichteten Werke undt gnädigster Abfertigunge dieser Löblichen Stadt undt E. Ehrb. Radt. meine geringe, iedoch getrewe Dienste nach dem Vermögen, dass mir der Allerhöchste in meyner Kunst und Handthabunge mitgetheilet, anzutragen. . .” Aláírás: „Wilhelm Block Steinhawer.” (VERESS: Doc. II. 1930. 304.)

Willem von dem Block Mechelnben született, Königsbergben és Danzigban működött, a svéd királynak is dolgozott. Meghalt 1628-ban. (THIEME, U.–BECKER, F.: Allg. Lexikon der bild. Künstler. IV. Leipzig, 1910. 123–124.)

1584. dec. 31. Grodno. Báthory István levele az erdélyi hármastanácshoz: testvérének Báthory Kristófnak a síremlékéhez vas rácsot rendelt Gedanumban (Danzigban). Eddig Tasnádra érkezett, onnan vitessék Gyfehérvárra. (VERESS 1948. 237.)

1585. máj. 12. Niepolomice. Báthory István végrendelete: „Deinde apud Magnum procuratorem propriae pecuniae meae restant florenorum octo millia, quae exponantur tem-

pore sepulturae in eleemosynam pauperum et sepulchri praeparationem, quod simile fiat sepulchro fratris mei nuper per me Albae erecto.” (VERESS 1944. II. 300.)

XVI. század vége. Szamosközy István feljegyzése: „Ei [Báthory Kristóf] Stephanus Rex Poloniae, frater non magis corpore quam animo coniunctissimus, monumentum insigne sane et magnificum, paucisque uel Italiae uel Germaniae postponendum in aede minore Albae ponendum curauit.” (I. 1876. 211.)

1622. máj. 13. Gyulafehérvár. Bethlen Gábor megbízza Alvinczi Péter kassai prédikátort, hogy szobrászt szerezzen neki elhalt felesége, Károlyi Zsuzsanna sírelmének a kifaragására. „Az Bathori Kristof monumentomának formájára hasonlót akarunk czinaltatni.” (Orsz. Levéltár. – Bethlen kiállítás, 1980.)

*

Az Adattár folytatása (H–Zs) megjelenik a VIII. Közleményben, az *Ars Hungarica* 1980/2. számában.

